

ERNEST XEMINGUEY

CHOLVA DENGİZ

84(7 Ağh)
X 40

QISSA

Kitob shu yerda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

Ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

The Old Man
and the sea

BY ERNEST
HEMINGWAY

Margaret
good book new
with my new
book
Ernest Hemingway
2 14 57

ERNEST XEMINGUEY

CHOLVA

DENGIZ

QISSA

„O‘QITUVCHI“ NASHRIYOT-MATBAA IJODIY UYI
TOSHKENT — 2018

UO‘K: 821.111(73)-31
KBK 84.(7AQSH)
X-40

Dunyo miqyosida mashhur adib, „Nobel“ mukofoti sovrindori Ernest Hemingueyning mazkur „Chol va dengiz“ qissasida insonning ulug‘ligi, undagi iroda va matonat, oqillik va azm-u qaroridan og‘ishmaslik o‘zgacha talqinda aks etgan.

Serqirra ijodkorning millionlab nusxada chop etilgan asarini mutolaa qilishga shoshiling, aziz kitobxon.

Ruschadan
Ibrohim G‘AFUROV
tarjimasi

© I. G‘afurov tarjimasi
ISBN 978-9943-22-255-7 © „O‘qituvchi“ NMIU, 2018

Chol qayiqda yolg'iz o'zi Golfstrimda baliq ovlardi. Dengizga chiqayotganiga mana sakson to'rt kun ham to'ldi, ammo hali birorta baliq tutganicha yo'q. U bilan qirq kun bola birga bo'ldi. Hadeganda qo'li quruq qaytavigach, ota-onasi unga endi cholning o'taketgan *Sa-lao*, ya'ni „o'lguday omadi yurishmagan odam“ ekanini aytib, bundan buyon boshqa qayiqda dengizga chiqish kerakligini qulog'iga quydilar. Haqiqatan ham birinchi haftaning o'zidayoq bu qayiqda baliq desa arziguday uchta baliq tutib kelishdi. Deyarli har kuni cholning dengizdan quruq qaytayotganligini ko'rib bola ich-ichidan ezilar edi. U cholning uskunalari, changak, gapun va machtaga o'ralgan yelkanlarini tashishga yordamlashgani qirg'oqqa kelardi. Dag'al matodan to'qilgan yelkan yamalaverib, ola-quroq bo'lib ketgan, o'rog'liq holda yaksoni chiqqan polkning yaloviga o'xshardi.

Chol oriqlar va holdan toygan, ensasini chuqur ajinlar tilib o'tgan, betlari esa quyosh nurining tropik dengiz yuzidan aks etib chiqishidan paydo bo'ladigan beozor teri rakining jigarrang dog'lari bilan qoplangan edi.

Dog'lar cho'zilib gardanigacha tushgan, yirik baliqlarni tortib olayotganda chizimchalar o'yib yuborgan qo'llarida chuqur chandiq izlari ko'rinardi. Ammo bu izlar ichida yangisi yo'q, hammasi ham uzoq suvsizlik-

dan qaqrab yotgan biyobon darzlari singari ko'hna edi. Cholda nimaiki bor bo'lsa, bari ham eski, faqat dengiz tusini olgan moviy, mardona odamlarnikiga xos quvnoq ko'zlari bundan mustasno edi.

— Santyago, — dedi bola bog'log'liq qayiq turgan qirg'oqdan yuqorilab ketgan yo'l osha ko'tarilisharkan, — endi yana sen bilan dengizga chnqishim mumkin. Hozir biroz pul ishlab qo'ydik.

Chol bolani baliq oviga o'rgatgan, shuning uchun ham bola uni yaxshi ko'rardi.

— Yo'q, — dedi chol, — sen baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan. O'shanda qolganing ma'qul.

— Esingda bormi, bir vaqtlar rosa sakson yetti kun dengizga chiqib, qup-quruq qaytuvding, keyin ikkalamiz ketma-ket uch hafta kuniga katta-katta baliq ushlab keltirganmiz.

— Esimda, — dedi chol, — sen menga ishonmaganingdan ketganing yo'q, bilaman.

— Otam majbur qildi. O'zim bo'lsam, hali kichkinaman, shuning uchun ularning aytganini qilishim kerak.

— Bilaman, — dedi chol. — O'zi ham shunday bo'lishi kerak.

— Otam bo'lsa, uncha ishonqiramaydi.

— Ha, — dedi chol. — Biz esa ishonamiz. To'g'rimi?

— Bo'lmasa-chi. Istasang, yur, seni Terrasda pivo bilan mehmon qilaman. Keyin asboblarni olib ketamiz.

— Hay, mayli, — dedi chol. — Baliqchi baliqchini siylamoqchi ekan, demak...

Ular Terrasga kelib o'tirishdi. Ko'pgina baliqchilar cholni mazax qilishar, ammo u buni ko'ngliga og'ir olmas edi. Yoshi ulg'ayibroq qolgan baliqchilar esa unga qarab xafa bo'lib ketishar, biroq sir boy bermas va oqim haqida, qarmoqni qancha chuqurlikka tashlashlari, obihavo, nihoyat, dengizda nimalar ko'rishgani to'g'risida beozor gurunglashib o'tirishardi. Bugun ishi o'ngidan kelganlar ovdan allaqachon qaytishgan va o'lja marlinlarini tozalab, bir juft taxta ustiga ko'ndalang qo'yishgancha to'rtovlashib ularni baliq omboriga eltib topshirishgan edi. Bu yerdan baliqlarni refrijeratorda Gavana bozoriga keltirib sotardilar.

Akula ovlab kelgan baliqchilar esa, ularni ko'rfazning narigi qirg'og'idagi zavodga topshirishardi. U yerda akulalarni bloklarga osib qo'yib, jigarlarini sug'urib olishar, qanotlarini kesib, terisini shilishgandan so'ng go'shtini tuzlashga parrak-parrak qilib kesishardi.

Shamol sharqdan esdi deguncha, o'zi bilan akula korxonasining qo'lansa hidini olib kelardi; ammo bugun hid deyarli sezilmas, chunki shamol shimoldan esa boshlab, ko'p o'tmay, butunlay tingan edi. Shuning uchun ham Terras serquyosh va so'lim edi.

— Santyago, — dedi bola.

— Xo'sh? — javob berdi chol. U stakanidagi pivoga tikilib o'tirarkan, uzoq o'tgan kunlarni eslardi.

— Ertaga senga sardin tutib keltirsam, maylimi?

— Ovora bo'lma. Yaxshisi, borib beysbol o'yna. Hali eshkak urishga kuchim yetadi. Rodjelio bor — to'r tashlab turadi.

— Yo‘q, xo‘p deya qolgin. Rost, sen bilan birga baliq ovlashim mumkin emas ekan, ul-bulingga yordamim tegsa deyman.

— Axir sen meni pivo bilan siylayapsan-ku, — dedi chol. — Endi katta yigit bo‘lib qolding.

— Birinchi marta meni dengizga olib chiqqaningda yoshim nechada edi?

— Beshda. Qayiqqa tirik baliqni tortib olganimda u sag‘al bo‘lmasa hamma narsani chilparchin qilib yuborayozgan va sen ham bazo‘r jon saqlab qolgan eding, esingdami?

— Esimda. U quyrug‘i bilan urib bankani sindirgan, sen bo‘lsang, uni to‘qmog‘ing bilan rosa do‘pposlagan eding. Meni qayiqning mayda-chuydalar yotgan burniga itqitib yuborgansan. Qayiq zirillab qaltirovdi, xuddi o‘tin chopganday, to‘qmog‘ingning to‘q-to‘q ovozi eshitilib turuvdi. Hamma yoqni chuchmal qon hidi bosib ketgan edi. Bularning bari esimda.

— Rostdan ham bularning hammasi esingdami yoki keyin senga aytib berganmidim?

— Meni o‘zing bilan dengizga olib chiqqan kuningdan tortib, hammasi esimda.

Chol oftobda qizarib ketgan, inonuvchan va mehribon ko‘zlari bilan unga qaradi.

— Agar o‘z o‘g‘lim bo‘lganingda hozir ham seni o‘ylab-netib o‘tirmay, dengizga olib chiqardim. Ammo o‘z ota-onang bor, boz ustiga baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan.

— Kel endi, senga sardin tutib keltiray, yo‘q dema-

gin. Innaykeyin, to'rt dona xo'rak topib kelaman. Qayerdan topishni o'zim bilaman.

— Menda hali bugungilari shundoq turibdi. Ularni tuzli yashikka solib qo'ydim.

— Senga to'rtta yangisini tutib kelaman.

— Bittasi ham yetadi, — e'tiroz bildirdi chol.

U shunday ham kelajakka na ishonchini va na orzu-umidini yo'qotmagan bo'lsa-da, hozir bu hislar uning qalbida, go'yo dengizdan kishining qulfi-dilini ochadigan shabboda esgandagidek, mustahkamlana borardi.

— Ikkita, — dedi bola.

— Mayli, ikkita, — taslim bo'ldi chol. — Mabodo, sen ularni o'g'irlab olmaganmisan?

— Kerak bo'lsa, o'g'irlardim ham. Ammo ularni sotib olganman.

— Rahmat, — dedi chol.

Itoatkorlik ruhi qachondan boshlab o'z qalbida qo'nim topgani ustida bosh qotirib o'tirmoqlik uchun chol benihoya soddadil edi. Ammo u o'zining itoatgo'y bo'lib qolganini va bu itoatdan u o'z nomusi, insonlik qadr-qimmatini yo'qotmaganligini bilar edi.

— Agar oqim o'zgarmasa, ertaga kun yaxshi bo'ladi, — dedi chol.

— Qayerda ov qilmoqchisan?

— Qirg'oqdan uzoqroq joyda. Shamol o'zgarganda qaytaman. Tong otmasdan chiqaman.

— Sherigimni ham uzoqroqda ov qilishga ko'ndirish kerak bo'ladi. Agar qarmog'ingga juda katta baliq ilinib qolsa, biz yordamlashib yuboramiz.

— Uning qirg'oqdan ko'proq uzoqlashishga tobi-pobi yo'q.

— Shunaqa, — dedi bola. — Ammo men uning ko'zi o'tmaydigan biror narsani topishga harakat qilaman. Juda bo'lmasa, chaykalar bor-ku, o'shanda uni tilla makrel tutamiz deb uzoqroqqa borishga ko'ndirish mumkin.

— Nahotki uning ko'zlari shu qadar ojiz bo'lib qolgan bo'lsa?

— Nimasini aytasan, ko'r desa ham bo'ladi.

— Qiziq. U axir hech vaqt toshbaqa ovlamas edi, shekilli. O'zi shu toshbaqa ovi hammadan ham ko'zni o'tmas qilib qo'yadi.

— Lekin sen shuncha yil toshbaqa deb Moskit qirg'og'iga borsang ham ko'zlaring baribir joyida-ku.

— Menmi? Mening zuvalam o'zi boshqacha uzilgan.

— Agar juda ham kattakon baliq duch kelib qolsa kuching yetarmikin?

— Yetsa kerak, deb o'ylayman. Hamma gap — ep-chillikda.

— Asboblarni uyga eltib qo'yaylik-a. Keyin men to'rni olib, sardin tutishga boraman.

Ular asboblarni qayiqdan tushirishdi. Chol yelkasi-ga machtani oldi, bola esa, jigarrang kalava ipdan cham-barchas to'qilgan qarmoq chilvirlari solingan yashik, changak va dastali garpunni ko'tardi. Qayiqda xo'raklar solingan yashik hamda yirik baliqlarni suv betiga tortib chiqarilganda ularni garang qilish uchun ishlatiladigan to'qmoq qoldi. Cholning asbob-uskunalarini o'g'irlab

ketish hech kimning xayoliga ham kelmasa kerak edi-yu, ammo yelkan va og'ir anjomlar tun shabnamidan nam tortib qolmasligi uchun ularni uyga olib borib qo'ygan ma'qul edi. Garchi chol o'z narsalariga shu yerlik odamlardan birortasi ham ko'z olaytirmasligiga amin bo'lsa-da, harqalay, changak va garpunni yomon ko'zdan xoliroq tutishga harakat qilardi.

Ular yo'ldan cholning kulbasiga ko'tarildilar va lang ochiq eshikdan ichkariga kirishdi. Chol machta va unga o'ralgan yelkanini devorga suyadi, bola esa, qo'lidagi narsalarni uning yoniga qo'ydi. Machtaning uzunligi bu yerda *ougua* deb ataladigan qirol palmalarining yaproqlaridan qurilgan kulbaning bo'yiga teng edi. Kulbada karavot, stol, stul va quruq sahnga pistako'mir bilan obi yovg'on tayyorlash uchun o'yilgan o'choq bor edi. Uning tekislab quritilgan tolasimon yaproqlardan bo'lgan jigar-rang devorlarini Tangri qalbi va *Santa Maria del Cobre*-ning rangdor oleagrafiya bilan ishlangan tasviri bezab turar edi. Bular unga marhum xotinidan qolgan edi. Qachonlardir devorda xotining rangdor surati ham osig'liq turardi, ammo keyin chol uni bekitib qo'ydi, chunki ko'zi tushsa, juda-juda ezilib ketardi. Endi surat burchakdagi tokchada, toza ko'ylak ostida yotardi.

— Kechki ovqatga nimang bor? — so'radi bola.

— Bir tovoq sariq guruch bilan baliq. Yeysanmi?

— Yo'q, men uyda ovqatlanaman. Senga o't yoqib beraymi?

— Kerakmas. Keyinroq o'zim yoqaman. Balki guruchni sovuqligicha yerman.

— To'rni olsam maylimi?

— Bemalol.

To'r-po'r degan narsadan allaqachonoq nom-nishon qolmagan — uni qay mahal pullab yuborishgani bolaning yodida edi. Shunday bo'lsa ham har ikkovlari buni bilmaganga solishar va o'zlarini go'yo cholda to'r borday tutishar edi. Mis tovoqda sariq guruch bilan baliq ham yo'q edi, bola buni ham bilardi.

— Sakson besh — baxt keltiruvchi raqam, — dedi chol, — Qalay, ertaga ming qadoqli baliq tutishimga ko'zing yetadimi?

— Men to'r topib, sardin tutgani boraman. Hozircha ostonada o'tirib tur, bu yerga oftob tushib turibdi.

— Mayli. Menda kechagi gazeta bor. Beysbol haqida o'qib turaman.

Cholda haqiqatan ham gazeta bormidi yoki bu ham yolg'on gapmidi, bola bilmasdi. Lekin chol karavot tagidan chini bilan ham gazeta oldi.

— Menga buni vino do'konida Periko berdi, — deb tushuntirdi chol.

— Men sardin tutaman-u qaytaman. O'zimnikini ham, senikini ham birga muzga qo'yaman, ertalab bo'lishib olamiz. Qaytib kelganimda beysbol haqida gapirib berasan.

— „Yanki“ning yutqazishi mumkin emas.

— Klivlend „Hindilar“i ularni boplab qo'ymasa deb qo'rqaman.

— Qo'rqma, o'g'lim. Ulug' Di Madjioni bir eslagin-a.

— Men faqat „Hindilar“dangina emas, Detroyt „Yo‘lbarzlari“dan ham qo‘rqaman.

— Xudo ko‘rsatmasin, sen hali sinsinatilik „Qiziltanlar“dan ham, Chikago „Oq paypoqlar“idan ham qo‘rqib o‘tirarsan.

— Gazetani o‘qib tur, men qaytgach, gapirib berasan.

— Menga qara, sakson besh raqamli lotereya chiptasini sotib olsak-chi, nima deysan? Axir ertaga sakson beshinchi kun-ku!

— Olsak, olaveramiz-da, — dedi bola. — Balki sakson yetti raqamligi yaxshidir? Axir o‘tgan gal sakson yetti kun bo‘lgan edi-ku.

— Bir narsa ikki marta hech qachon qaytarilmaydi. Sen sakson besh raqamli chiptani topa olasanmi?

— Qidirib ko‘raman.

— Bir dona. Ikki dollar-u ellik sentligidan. Buni qayerdan qarz olsak ekan?

— Bundan osoni yo‘q. Men ikki dollar-u ellik senti-ni xohlagan vaqtimda qarz olishim mumkin.

— Olaman desam, men ham ilojini qilardim-u, biroq men qarz olmaslikka harakat qilaman. Oldin qarz olasan, keyin sadaqa so‘raysan.

— Ehtiyot bo‘l, qariya, tag‘in shamollab qolmagin. Sentabr ekanligini unutma.

— Sentabrda yirik baliq ko‘payadi. May oyida baliq ovlash har kimning ham qo‘lidan keladi.

— Xo‘p, bo‘lmasa, men sardinni to‘g‘rilab kelay, — dedi bola.

Bola qaytib kelganda kun botgan, chol esa kursida o'tirganicha uyquga ketgan edi. Bola karavotdan eski askar adyolini olib, kursi suyanchig'i aralash cholning yelkasini yopib qo'ydi.

Bu yelkalar, cholning keksayib qolganiga qaramasdan, zabardast, bo'yni ham undan qolishmaydigan darajada baquvvat va hozir, chol boshini ko'kragiga solintirib uxlagan tobda, ajinlari ham u qadar ko'zga tashlanmas edi. Uning ko'ylagi ham xuddi yelkaniday qirq yamoq bo'lib ketgan, yamoqlar quyosh taftidan ola-bula tusga kirgan edi. Ammo cholning yuzi harqalay ancha qarimsiq bo'lib qolgan va hozir ko'zlari yumilib uyquga ketganda, xuddi jonsizga o'xshab ko'rinardi. Cholning tizzasida, uchib ketmasin deb, tirsak bilan bosib olingan gazeta yotardi. U oyoq yalang edi.

Bola uni uyg'otib o'tirmay chiqib ketdi, qaytib kelganda chol hamon uyquda edi.

— Tur! — uyg'otdi uni bola va qo'lini cholning tizzasiga qo'ydi.

Chol ko'zini ochdi va bir muddat qayerdandir juda uzoqlardan qaytayotganday bo'lib turdi. Keyin jilmayib:

— Nima olib kelding? — deb so'radi.

— Yegulik keltirdim. Hozir ovqatlanamiz.

— Hali uncha ochiqqanim ham yo'q.

— Kelsang-chi endi, och qoringa baliq ovlab bo'lar-mishmi?

— Ba'zan shunday ham bo'lgan, — dedi chol o'rnidan qo'zg'alarkan, gazetani taxlay turib, so'ng adyolini yig'ishtira boshladi.

— Adyolni yig'ishtirma, — dedi bola. — Men tirik ekanman, ovqatlanmasingdan turib, seni baliq ovlashga qo'yamayman.

— Unday bo'lsa, dard ko'rmagin, umring uzoq bo'lsin, — dedi chol. — Qani, nima yeymiz?

— Qora loviya bilan guruch, qovurilgan banan va yaxna go'sht.

Bola ovqatni Terras restoranidan metall idishda olib kelgan edi. U vilka, pichoq va qoshiqlarni cho'ntagiga solib olgan, bularning har biri alohida-alohida qog'oz salfetkalarga o'ralgan edi.

— Shuncha narsani senga kim berdi?

— Restoran xo'jayini Martin.

— Unga rahmat deb qo'yish kerak.

— Xotirjam bo'l, men uni rozi qildim, — dedi bola.

— Men unga katta baliqning eng sergo'sht joyidan beraman, — dedi chol. — Axir bu uning bizga qilayotgan birinchi yordami emas-ku.

— Yo'q, birinchi emas.

— Unday bo'lsa, bir bo'lak go'sht ozlik qiladi. U bizga ko'p yaxshilik qilgan.

— Bugun-chi, pivo ham berdi.

— Men hammadan ham konservalangan pivoni yaxshi ko'raman.

— Bilaman. Lekin bugun u shishada pivo berdi. Shishasini qaytarib beraman.

— Xo'p, rahmat senga, — dedi chol, — kel, ovqatlanaylik.

— Men senga qachondan beri ovqatlanaylik deyap-

man, — dedi mehribonlik bilan bola. — Ovqat sovub qolmasin deb, idishning og'zini ochmay, kutib turibman.

— Hay mayli, yuvinib olsam bo'lardi-da.

„Qayerda ham yuvinarding? — o'yladi bola. Bu yerdan kolonkagacha ikki kvartal bor edi. — Unga so-vun va yaxshi sochiq olib berish zarur, suvning ham ketini uzmaslik kerak. Bu to'g'rida nega avval o'ylab ko'rmagan ekanman. Unga yangi ko'ylak, qishki kurtka, biron etik-petik va yana bir adyol ham lozim“.

— Lazzatli go'sht ekan, — maqtadi chol.

— Beysbol haqida gapirib ber, — so'radi undan bola.

— Amerika ligasida, men aytganimdek, „Yanki“ yutyapti, — mamnuniyat bilan so'zlay boshladi chol.

— Shunday-ku-ya, lekin bugun ularning tozayam tit-pitini chiqarib yuborishdi.

— Bu hech gap emas. Yana ulug' Di Madjio o'yin-ning payxovasini olgan.

— Komandada uning bir o'zi emas-da.

— To'g'ri-yu. Lekin hamon o'yinning natijasi unga bog'liq. — Bruklinliklar bilan filadelfiyaliklar o'ynaydigan ikkinchi ligada esa yutishga faqat bruklinliklarda imkoniyat bor. Dik Sayzler qanday o'ynaganligini sen har holda eslasang kerak? Eski parkda bo'lgan o'yindagi uning zarbalarini aytmay-sanmi? Bay-bay.

— Juda zo'r-e, qurg'ur! U hammadan uzoqqa otadi.

— Uning Terrasga kelgani esingdami? Men uni o'zim bilan birga baliq oviga taklif qilmoqchi bo'ldim-u, lekin iymandim. Senga taklif qil, desam, sen ham uyal-ding.

— Esimda. Men qoʻrqib, tentaklik qildim. Kim biladi, balki rozi boʻlarmidi? Oʻla-oʻlguncha esdan chiqmaydigan ish boʻlardi-da.

— Qani endi ulugʻ Di Madjioni oʻzimiz bilan birga dengizga olib chiqolsak, a? — dedi chol. — Otasi baliqchi boʻlgan deyishadi. Kim biladi, balki uning oʻzi ham bir vaqtlar bizga oʻxshagan kambagʻal boʻlgandir. Aytganimizda, kelishga or qilib oʻtirmasdimi balki.

— Ulugʻ Sayzlarning otasi hech qachon kambagʻal boʻlgan emas. Mening yoshimda u chinakam komandada oʻynar ekan.

— Men boʻlsam sening yoshingda yelkanli kemada yunga boʻlib, Afrika qirgʻoqlariga suzib borganman. Kechqurunlari yoʻlbarslarning qirgʻoqqa chiqishini koʻrganman.

— Bir gapirib beruvding.

— Xoʻsh, biz nima haqda gaplashmoqchimiz oʻzi — Afrika toʻgʻrisidami yoki beysbol haqidami?

— Yaxshisi beysbol haqida. Menga buyuk Djon Mak-Grou haqida gapirib ber.

— U ham avvallari bizning Terrasimizga kelib turardi. Ammo ichib olsa, tamom, unga hech ham bas kelib boʻlmasdi. U faqat beysbolgina emas, ot jinnisi ham edi. Har doim choʻntagida musobaqa programma-sini olib yurar va telefon orqali otlarning nomini atab, ularga pul tikardi.

— U ulugʻ trener edi, — dedi bola. — Otam u butun dunyoda tengi yoʻq trener boʻlgan deydi.

— Uni boshqalardan koʻproq koʻrganim uchun shun

day deydi. Agar Dyuroshe ham biz tomonlarga har yili kelib turganda otang uni ham dunyoda tengi yo'q trener, deb maqtagan bo'lardi.

— Seningcha, eng zo'r trener kim? Lyukmi yoki Mayk Gonsalesmi?

— Menimcha, ular bir-birlaridan qolishmaydilar.

— Dunyoda eng chapdast baliqchi — sensan.

— Unday emas. Mendan ham zo'r baliqchilarni ko'rganman.

— Qu e Va!¹ — dedi bola. — Dunyoda yaxshi baliqchilar kam emas, juda ajoyiblari ham bor. Lekin sening oldingga tushadigani yo'q.

— Rahmat. Sen shunday deb o'ylasang, xursandman. Menga judayam katta baliq tushmaydi, deb umid qilaman, aks holda ishni do'ndirolmay qolib, hafsalangni pir qilib qo'ymasam, deb qo'rqaman.

— Haqiqatan ham avvalgi kuching bo'lsa, dunyoda sen eplolmaydigan baliq topilmasa kerak.

— Balki ilgarigi kuchim qolmagandir. Lekin menda g'ayrat bor, chidamim ham yetarli.

— Endi sen yotib uxla, ertalab tetik bo'lib turishing kerak. Men bo'lsam idishlarni olib borib beraman.

— Mayli. Xayrli kech. Ertalab men seni uyg'otaman.

— Sen men uchun naq qo'ng'iroq soatning o'zisan, — dedi bola.

— Men uchun qarilikning o'zi qo'ng'iroq soat. Chollar nega juda barvaqt turisharkin-a? Nahotki, buni

¹ Qo'ysang-chi!

qolgan umrlaridan bir kunini bo'lsa ham cho'zish niyatida qilishsa?

— Bilmadim. Faqat shuni bilamanki, yoshlar qattiq va ko'p uxlashadi.

— Boshimdan o'tgan, bilaman, — dedi chol. — Men seni vaqtida uyg'otaman.

— Negadir meni anovi uyg'otganini yoqtirmayman. Xuddi men undan qolishadigandek.

— Tushundim.

— Xayrli kech, Santyago.

Bola ketdi. Ular chiroq yoqmasdan ovqatlanishgani-dan chol qorong'ida yechinib yotdi. U kiyimlariga gaze-tani ham qo'shib o'rab, yostiq o'rniga boshiga qo'ydi, adyoliga burkanib, karavotning quruq prujinalariga tashlab qo'yilgan eski gazetalar ustiga cho'zildi.

U yotdi-yu, uxlab qoldi. Uyqusida yoshlik chog'lari o'tgan Afrika, uning uzun, oltin qirg'oqlari va ko'zni qamashtirgudek oppoq sayozliklar, yuksak qoya va hay-batli qo'ng'ir tog'lar tushiga kirdi. Endi u yana har kecha uyqusida shu qirg'oqlarga qo'nar, uvvos bilan otilgan to'lqinlarning shovqinini eshtar va yerliklar tushgan qayiqni to'lqin qirg'oqqa qanday surib borayot-ganini ko'rib turardi. Tushida u hamon palubadan chi-qayotgan los va smola isini tuyar, dimog'iga ertalabki shamol qirg'oqdan olib kelgan Afrika nafasi urilardi.

Odatda, shu bo'y dimog'iga kirdi deguncha, chol uyg'onib ketar va kiyinib, bolani uyg'otgani jo'nardi. Ammo bugun o'sha qirg'oq hidi juda erta dimog'iga urildi va bu tushida bo'layotganini bilgach, dengizdan

turtib chiqqan qoyalarning oq cho'qqilarini, Kanar orollarining gavan va ko'rfazlarini yana bir bor ko'rish uchun uyqusidan bosh ko'targisi kelmadi.

So'nggi paytlarda uning tushiga na to'fonlar, na xotinlar va na buyuk voqealar, na ulkan baliqlar va na janjal-suronlar, na kuch sinash musobaqalari va na o'z xotini kirardi. Endi tushida uzoq o'lkalar va qirg'oqqa chiqayotgan sher bolalarinigina ko'rardi, xolos. Ular xuddi mushukchalar singari g'ira-shira tun qo'ynida g'ujg'on o'ynashar va chol bolaga qanchalik muhabbat qo'ygan bo'lsa, bularni ham shunchalik sevar edi. Ammo bola hech qachon tushiga kirmasdi.

Chol uyg'onib ketdi, ochiq qolgan eshikdan oyga nazar tashladi va kiyinib tashqariga chiqdi, yozildi, bolani uyg'otish uchun yo'ldan yuqoriga qarab ketdi. Tonggi salqindan junjikdi. Ammo bu vaqtincha ekanini va tezda qayiqqa o'tirib, eshkak esha boshlashi bilan isib ketajagini chol bilar edi.

Bola yashaydigan uyning eshigi ochiq edi, chol oyoq uchida ichkari kirdi. Bola old xonadagi karavotda uxlab yotar, oyning siniq nurida chol uni tanib olarild. U bolaning oyog'idan ohista ushladi va bola to uyg'onib, yelkasiga ag'darilib, o'ziga qaramaguncha tutib turdi. Chol unga imo qildi, bola karavot yonidagi kursidan cholvorini olib, o'tirganicha kiyib oldi.

Chol uydan chiqdi, bola ham unga ergashdi. U hamon chala uyquda edi va chol uning yelkasidan quchib dedi:

— Meni kechir.

— Qu e Va! — dedi bola. — Biz erkaklarning qisma-timiz shunaqa o'zi. Nima ham qilardik.

Ular cholning kulbasiga tushib borishdi. Butun yo'l bo'ylab qorong'ida o'z qayiqlarining machtalarini ko'tarib olgan oyoq yalang kishilar borishardi.

Kulbaga kelishgach, bola qarmoq kalavalari solingan savat, changak va garpunni ko'tardi, chol esa, machta va unga o'ralgan yelkanni yelkasiga ortdi.

— Qahva ichasanmi? — so'radi bola.

— Avval mana bularni qayiqqa eltib qo'yaylik, keyin qahva ichamiz.

Ular baliqchilar uchun juda erta ochiladigan tamad-dixonada konserva bankada qahva ichishdi.

— Yaxshi uxlab turdingmi, qariya? — so'radi bola. Uning issiq o'rinni sahar-u mardon bo'lmasdan tark qilganidan qiyalayotgani ko'rinib tursa ham, har qalay, boyagiga qaraganda ancha tetik tortgan edi.

— Juda yaxshi, Manolin. Bugun omadimiz kelishiga ishonaman.

— Men ham, — dedi bola. — Endi men sardinlari-mizni va sening xo'raqlaringni keltiray. Mening sherigim mayda-chuydasini o'zi tashiydi. Narsalariga bosh-qalarning qo'l urishini yoqtirmaydi.

— Sen bilan biz bo'lsak, unday emasmiz. Yoshing beshlarda ekanligidayoq, senga u-buni tashitib o'rgat-ganman.

— Bilaman, — dedi bola. — To'xtab tur, hozir qay-taman. Qahva ichib o'tir. Bu yerda bizga qarz berishadi.

U marjon riflari ustidan yalang oyoqlari bilan shilp-

shilp odim tashlab, xo‘raklar saqlanadigan sovuqxona tomonga ketdi.

Chol maydalab, ohista qahva ho‘pladi. Hozir qonib qahva ichib olish kerakligi, chunki shu bilan endi uzzukun tuz totmasligi cholga ayon edi. Ovqatlanishning o‘zi allaqachonq uning joniga tekkan va chol hech mahal dengizga o‘zi bilan yegulik olib chiqmas edi. Qayiqning burnida suv to‘ldirilgan shisha saqlanar — cholga kechgacha shuning o‘zi kifoya edi.

Bola sardinlar va gazetaga o‘ralgan xo‘raklarni ko‘tarib qaytib keldi.

Baliqchilar so‘qmoq bo‘ylab mayda toshlarni shovdirata-shovdirata suv bo‘yiga tushib kelishdi. Ular qayiqni tagidan ko‘tarib, suvga siljitishdi.

— Ishing o‘ngidan kelsin, qariya.

— Seniki ham.

Chol eshkaklarning arqondan qilingan halqasini qayiqning ikki chetidagi qoziqlarga o‘rnatib mahkamladida, oldinga enkayib, qayiqni qorong‘ida gavandan olib chiqa boshladi.

Boshqa yerlardagi qayiqlar ham dengizga qarab yo‘l olgan, oy tepaliklar ortiga o‘tib ketganidan chol ularni ko‘rmas, ammo eshkaklarning suvga urilgan ovozi ba-ralla eshitardi.

O‘qtin-o‘qtin quloqqa kishilarning goh u qayiqdan, goh bu qayiqdan chiqayotgan tovushi chalinardi. Ammo aksar qayiqlarda sukunat hukm surar va o‘sha yoqdan faqat eshkaklarning cho‘lpillagani eshitalardi. Ko‘rfazdan chiqqach, qayiqlar turli tomonga tarqab ketdi, qaysi

baliqchi qayerdan baliq topishga umid bog'lagan bo'lsa, o'sha yoqqa yo'l tutdi.

Chol qirg'oqdan ancha olisga ketishni avvaldanoq o'ylab qo'ygan edi: u yerning anvoyi bo'yini ortda qoldirib, to'g'ri salqin tonggi okean quchog'i sari eshkak ura boshladi. Okeanning baliqchilar „buyuk quduq“ deb atashgan yeridan o'tib keta turib, chol okean qa'rida yaltirab turgan suv o'simliklarini ko'rdi. Bu yerda chuqurlik deyarli yetti yuz dengiz sarjini¹ miqdorida tikkasiga tushib borar va bunday oqim okean tubining o'tkir do'nglariga urilib, aylana hosil qilganidan turli-tuman baliqlar to'planishar, xususan, krivetka va mayda baliqlarning beqiyos to'dalari yig'ilib qolardi, juda katta chuqurliklarda esa, goho ko'pdan-ko'p karakatitsalar g'ujg'on o'ynashadi: ular tunda okean yuziga chiqishadi va daydi baliqlarga yem bo'lishadi.

Chol qorong'ida tong yaqinlashayotganini sezdi, eshkak urarkan, qulog'iga titroq tovush chalindi — uchar baliqlar suvdan chiqar va temirdek qanotlari bilan havoni kesib, allaqayoqlarga g'oyib bo'lardi. Chol uchar baliqlarga mehr qo'ygan, ular bu yerda, okeanda unga eng yaxshi hamroh bo'lib qolgan edilar. Chol qushlar va ayniqsa, betinim oziq axtarib uchgan, ammo deyarli hech qachon uni topolmaydigan jimit va nozik dengiz qaldirg'ochlariga achinib ketar va „Qushlar turmushi, qirinqora va katta, kuchli qushlarni hisobga olmaganda, bizning kun kechirishimizga qaraganda ham juda og'ir.

¹ **Sajen** — sarjin — 2,13 m ga teng uzunlik o'lchovi (*tarf*).

Okean gohida shu qadar ham berahm bo'lar ekan, nima uchun qushlar mana bu dengiz qaldirg'ochlari singari nozik va shikasta qilib yaratilgan. Okean saxiy va go'zal, ammo u goho to'satdan shunday shafqatsiz bo'lib ketadiki, uning ustida oziq ilinjida charx urib sho'ng'ib, ojiz va mungli ovoz bilan bir-birlariga jo'r bo'lib uchgan bu qushlar unga nisbatan benihoya zaif va mo'rt ko'rinadi", deb o'ylandi.

U har doim dengizni, unga muhabbat qo'ygan hamma kishilar kabi, xayolidan ispanchasiga *la mar* deb atardi. Ayrim paytlarda dengizga mehr qo'ygan odamlar u haqda badhazm gaplar aytishardi, ammo doimo bu gaplar dengiz emas, go'yo ayol ustida borayotganga o'xshardi. Akula jigarining narxi oshib borayotgan kunlarda sotib olingan motorli qayiqlarda yurib, qarmoqlariga po'pak o'rniga buy¹ ishlatadiganlar xilidan bo'lgan yoshroq baliqchilar esa dengizni *Vel mar* deb atab, unga er kishiga qaragandek qarardilar. Ularning nazdida dengiz go'yo hududsiz bir sayhon, go'yo bir raqib, gohida esa, hatto bir dushman bo'lib ko'rinardi.

Chol bo'lsa, doimo dengiz tiyilganda goh tengi yo'q saxovatlar in'om etib, goh tumtayib turib oluvchi xotin kishini ko'z o'ngiga keltirardi. Agar u yengiltak yoki xunuk ishlar qilib qo'ysa, nima ham qilib bo'lardi, tabiati o'zi shunaqa demoqlikdan boshqa iloji yo'q. „Oy xotin kishining qitig'iga tegib, jo'shtirib yuborganday, dengizni ham javlon urdiradi“, deb o'ylandi chol.

¹ Buy — baken (*tarj*).

U kuchanmasdan, bir me'yorda eshkak urar, chun-ki oqim girdob hosil qilmagan joylardan tashqari, okean sirti tep-tekis, silliq edi. Chol o'zi bajarishi kerak bo'lgan ishning uchdan bir qismini oqimga qo'yib bergan va kun yorishganda u xuddi shu mahalda yetishni mo'ljallagan yerdan ham ancha olisga ketib qolganini ko'rdi.

„Juda chuqur joylarda butun bir hafta ov qilib, hech narsa tutganim yo'q, — deb o'yladi chol, — bugun men bonito va albakore to'dalari qayerda bo'lsa, o'sha yerda baxtimni sinab ko'raman. Xudodan bo'lib, yirik baliq uchrab qolsa-ya?“

Hali tong oqarmasdan xo'rak qistirilgan qarmoqlarini suvga tashladi va qayiqni oqimda ohista boshqarib bordi. Xo'raklardan biri qirq dengiz sarjinicha chuqurlikda edi, boshqasi yetmish besh sarjin pastga tushdi, uchinchi va to'rtinchilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho'mdi. Xo'raklarning bosh qismi pastga osilib turar, qarmoqning o'qi xo'rak-baliq ichidan o'tkazilib, mustahkam qilib qo'yilgan, qarmoqning o'zi — buklamasi va suyrisi yangi sardinlar bilan qoplangan edi. Sardinlar qarmoqqa ikkala ko'zidan o'tkazilgan va ular po'lat buklamada marjondek tizilib turardi. Yirik baliq qarmoqqa yaqinlashganda uning har bir luqmasi nechog'liq totli va ishtaha qo'zg'aydigan darajada mazali ekanligini sezardi-qo'yardi.

Chol bola berib yuborgan ikkita yangi tutilgan yirtqich baliq — tunesni eng uzun chilvirlarga xo'rak qildi, qolgan ikki chilvirga esa, kattakon zangori makrel

bilan sariq umbrisani ildi. Bulardan avvalgi ovda foydalargan bo'lsa-da, ular hali ham yangidek turar, ajoyib sardinlar esa, ularni xushta'm qilar, baliqlarning nafsini qitiqlardi. Yo'g'onligi katta qalamday bo'lgan har bir chilvir pishiq, egiluvchan chiviqqa tortilgan ediki, baliqning yemga sal bo'lsa ham tegib o'tishidan chiviq suvga egilardi. Bundan tashqari, chilvirlar har biri qirq sarjin uzunlikda bo'lgan navbatdagi kalava uchlariga ulangan, bu kalavalar yana boshqa ehtiyot shart kalavalarga ulanishi mumkin edi. Kerak bo'lganda, ilingan baliqni uch yuz sarjin uzoqlikka qo'yib yuborilsa ham bo'laveradi.

Endi chol ko'k chiviqlar bortga egilmasmikin, deb kuzatib o'tirar va chilvirning suvga tik hamda lozim bo'lgan chuqurlikka tushishiga e'tibor berib, ohista suzardi. Hamma yoq yorishib ketdi, quyosh mana-mana chiqaman derdi.

Quyosh dengizdan bilinar-bilinmas ko'tarildi va boshqa qayiqalar ham cholning ko'ziga tashlandi, ular qirg'oqqa ancha yaqin bo'lib, butunlay oqim bag'rida suvga past cho'kkan holda turar edilar. Keyin oftob shu'lasini o'tkirlashdi, suvda uning yolqini aks etdi, quyosh ufqdan batamom ko'tarilganda dengizning sip-silliqlik sirti yolqin nurlarini to'g'ri ko'zga keltirib urdi-yu, qattiq azob bera boshladi: chol suvga qaramasdan eshak tortishga harakat qildi. U o'z chilvirlari cho'zilib ketgan sim-siyoh dengiz tubiga tikilib o'tirardi. Uning chilvirlari suvga boshqa baliqchilarnikiga qaraganda tikroq tushar va yemishlar har xil chuqurliklarning tayin bir o'rnida o'z o'ljasini kutardi. Boshqa baliqchilar

o'z qarmoqlarini oqimga beparvo qo'yib berishar, natijada yuz sarjanga tashladim deb o'ylagan qarmoqlari ayrim paytlarda oltmish sarjin chuqurlikka zo'rg'a yetgan bo'lardi.

„Men qarmoqlarimni doimo bexato tashlayman, — deb o'yladi chol. — O'zi ishim o'ngidan kelmayapti. Yana kim biladi? Ehtimol, baxt bugun menga ham kulib boqar. Har kunning o'z taomili bor. Albatta, kishining ishi yurishib turganiga nima yetsin. Ammo men o'z ishimning puxta bo'lishini ma'qul ko'raman, Baxt kelgan chog'da uni kutib olmoqqa tayyor turaman“.

Quyosh ko'tarilgandan beri ikki soat atrofida vaqt o'tdi, endi sharq tomonga bimalolroq qarash mumkin edi. Uzoqda hozir faqat uchtagina qayiq ko'zga tashlanardi. Bu yerdan qaraganda ular suvdan zo'rg'a ko'tarilib turganday tuyular, qirg'oqdan hech bir uzoqlashmaganga o'xshardi.

„Ko'zlarimni bir umr tong yog'dusi qamashtirib keladi, — deb o'yladi chol. — Ammo ular hali ham o'tkir. Kunbotarda quyoshga bimalol qaray olaman, biroq shunda ham ko'zim jimirlashib ketmaydi. Kechga yaqin esa, quyosh kuchliroq nur sochadi. Ammo ertalablari u menga azob beradi“.

Shu payt u qarshisida uzun qora qanotlarini yozib, ko'kda charx urgan dumdor qush — fregatni ko'rdi. Qush qanotlarini yig'ib, o'zini o'qdek suvga urdi, keyin yana gir aylanib ucha boshladi.

— O'lja sezganga o'xshaydi, — dedi chol o'ziga o'zi. — Bekorga aylanmayapti.

Chol qayiqni qush kezayotgan tomonga qarab ohista va bir me'yorda boshqarib borardi. U chilvirlar suvga tikkasiga tushib borsin deb, shoshmasdan ularni kuzatib kelardi. Shunday bo'lsa ham qayiq, harqalay, oqimdan ko'ra picha tezroq borar va chol hamon rasamadi bilan ov qilayotganiga qaramasdan, xatti-harakatlari qush ko'ringunga qadar bo'lgandan ko'ra birmuncha tezlashgan edi.

Fregat balandroqqa ko'tarildi va qanotlarini muallaq tashlab, yana chir aylana boshladi.

Birdan u sho'ng'idi va chol uchar baliqning suvdan otilib chiqqanini, dengiz sirti bo'ylab jon-jahdi bilan qanot shopirib ucha ketganini ko'rib qoldi.

— Makrel, — dedi chol baland ovoz bilan. — Yirik tilla makrel.

U eshkaklarni suvdan ko'tarib qo'ydi va qayiq burnidagi taxta kat ostidan chilvir oldi. Chilvir uchiga ingichka sim bilan mahkamlangan maydaroq qarmoqqa sardinlardan birini ildi. Chol chilvirni suvga tashlab, bir uchini qayiqning quyrug'iga burab o'rnatilgan halqaga bog'lab qo'ydi. Keyin boshqa chilvirga ham xo'rak o'rnatdi-da, kalavani yoymasdan katning soyasiga tashladi. Eshkakni qo'lga oldi va suv ustida endi past uchib ov qilayotgan uzunqanot qora qushni kuzatishda davom etdi. Qush qanotlarini yig'ib, yana suvga sho'ng'idi. So'ng uchar baliq ortidan quvarkan, ojiz va uquvsiz qanot qoqdi. Chol suv sal-pal to'zg'iyotganini ko'rdi, tilla makrel o'zidan qochayotgan baliqni ta'qib etardi. Baliq suvga tushadigan onda, xuddi uning ostida paydo

bo'lmoqlik uchun, makrel shiddat bilan suzib, baliq qarshisidan kesib chiqishga intilardi.

„U yerda juda katta makrel to'dasi borga o'xshaydi, — o'yladi chol. — Ular bir-birlaridan ancha narida suzishadi, baliqning qochib qutulishi amri mahol. Qushning bo'lsa, uni changalga olishga hech qanday umidi yo'q. Uchar baliq fregatga haddan tashqari yiriklik qiladi. U qushni o'ziga yetkazib bo'pti“.

Chol uchar baliqning suvdan qayta-qayta otilib chiqayotganini, qush esa uni tutish uchun noshud va o'ng'aysiz harakatlar qilayotganini kuzatib borardi.

„Makrel qo'ldan chiqdi, — deb o'yladi chol. — U juda ham uzoqqa juda ham tez suzib ketadi. Ammo, balki menga to'dasidan ayrilib qolgan makrel duch kelib qolar, ajab emas, yana uning yaqinida menga atalgan katta baliq ham suzayotgan bo'lsa! U qayerdadir bo'lishi kerak-ku, axir“.

Yer ustida bulutlar endi xuddi tog' tizmalari kabi yuksalib ko'rinar, qirg'oq esa uzun yashil qiyqaga o'xshar, uning ortida och zangori tepalar cho'zilib ketgan edi. Suv to'q ko'kimtir, deyarli binafsharang tusga kirdi. Chol suvga qaragan kezlarda zim-ziyo okean qa'rida planktonlarning qizg'imtir jilvalari hamda quyosh nurlarining ajib tovlanishlarini ko'rardi. U chilvirlar suvga tik kirib borayotibdimi, yo'qmi deb kuzatib turar va atrofida planktonning ko'pligidan, bu esa baliq inoyat qilishi mumkinligidan shodlanar edi. Hozir, shu tobda, kun ko'tarilib qolganda nurning suvdan akslanib chiqayotgan ajib tovlanishlari ham xuddi qirg'oq tarafda osi-

lib turgan bulut avzoyi kabi yaxshi havo bo'lishidan darak berardi.

Aytganday, qush allaqachon uzoqlab ketgan, suv betida esa, oftobda kuyib ketgan sargass suv yo'sinlari-ning sap-sariq tutamlari hamda qayiqdan picha narida suzib yurgan nofarmon, jilvago'y shilimshiq hubob — portugal fizaliyasidan boshqa hech vaqo ko'rinmasdi. Fizaliya yon tomoniga ag'darildi, keyin yana o'zining avvalgi holatini tikladi va o'z ortidan deyarli bir metrcha masofada ajal tashuvchi uzun siyohrang panjalarini sudrab kelaverdi.

— Voy, yaramas-ey! — dedi chol yengilgina eshkak esha turib va dengiz tubiga qaradi, u yerda juda ham mayda, suvda sudralib yurgan qisqichpanjalar qanday rangda bo'lsa, shunday tus olgan baliqlarni ko'rdi, ular panjalar orasida va suv oqizayotgan hubob soyasida suzib yurishardi. Bularga panjalaridan chiqadigan zahar ta'sir qilmas edi. Odamlarga bo'lsa, aksincha: xuddi mana shunga o'xshagan shilimshiq va nofarmon panjalar chilvirga yopishib olgan paytlarda, chol baliqni chiqarib olguncha, qo'llari to tirsagigacha, xuddi zaharli chirmovuqdan hosil bo'lgan jarohatlar singari yaralar bilan qoplanardi. Zaharlanish juda tez ro'y berar va xuddi qamchi bilan urgandek, badanda qattiq sirqiroq og'riq uyg'otardi.

Anvoyi jilolar bilan tovlanuvchi huboblar beqiyos rangin ko'rinadi. Biroq ular dengiz maxluqlari orasida eng ashaddiysi hisoblanar ediki, chol ulkan dengiz toshbaqalarining ularni yamlab yutishidan zavqlanar

edi. Fizaliyalar ko‘ringan zamonoq, toshbaqalar ko‘zlarini yumib, har qanday xavf-xatardan xoli bo‘lgan holda ularga qarshidan yaqinlab borishar va zum o‘tmay, fizaliyalarni changal-pangallari bilan qo‘shib yutib yuborar edilar. Toshbaqalarning fizaliyalarni g‘ipillatib tushirishlarini tomosha qilish cholga juda yoqar edi. Uning o‘zi ham to‘fondan so‘ng qirg‘oqda ular ustidan yurib, qadoq tovonlari bilan mijig‘lab o‘tarkan, pufaklarning yorilishiga quloq solishni yaxshi ko‘rardi.

U yashil toshbaqalarni ko‘rkam va epchil bo‘lgani, qolaversa, savdoda qadrga ega ekanligi boisidan yoqtirar va sap-sariq qalqon kosasiga burkanib olgan, ishqiy mojarolarda injiq, portugal fizaliyalarini ko‘z yumib yutadigan lanj va landavur, qalbaki karettlarga bir qadar nafrat bilan qarardi.

Juda ko‘p yillar davomida toshbaqa ovlovchilar bilan birga eshkak tortishgan bo‘lsa-da, o‘zida bu jonivorlarga nisbatan xurofiy bir qo‘rqinch sezmas edi. Chol ularga achinar va hatto, terisi qalin, uzunligi qayiq bo‘yicha keladigan, bir tonna chamasi og‘irlikdagi lut deb ataluvchi ulkan toshbaqalarga ham rahmi kelar edi.

Ko‘pchilik odamlar toshbaqalarga berahmlarcha munosabatda bo‘ladilar. Axir bu jonivorni o‘ldirib, nimta-nimta qilganlaridan keyin ham uning yuragi ancha-gacha urishdan to‘xtamay turadi-ku. „Ammo lekin,— deb o‘yladi chol,— yuragim yuragidan farq qilmaydi, qo‘l-oyoqlarim bo‘lsa, uning panjalariga juda ham o‘xshab ketadi“. U o‘ziga quvvat bo‘lsin deb, oppoq toshbaqa tuxumidan yerdi. Haqiqiy yirik baliqlar ko‘paya-

digan sentabr va oktabr oylarida bardam bo'lish uchun butun may oyi shuni iste'mol qilardi.

Chol har kuni ko'pchilik baliqchilar o'z asbob-uskunalarini asrab qo'yadigan saroydagi kattakon bochkada saqlanuvchi akulaning jigar moyidan ham keragicha ichib olar edi. Moydan, kimligidan qat'i nazar, istagan baliqchi foydalanishi mumkin edi. Aksar baliqchilar bu moyning ta'mini o'lguday qo'lansa deb topishar, biroq uni ichish kallayi saharlab turishga qaraganda yoqimsiz emasdi, ustiga ustak u shamollab qolganda qo'l kelar, ko'zga ham foydali edi.

Chol ko'kka qaradi va yana dengiz ustida fregat aylanib uchayotganini ko'rdi.

— Baliq topibdi, — dedi u ovoz chiqarib.

Na biron uchar baliq sokin suv betini bezovta qilar va na atrofda mayda chavaqlar ko'rinar edi. Ammo chol shu onda uncha katta bo'lmagan tunes havoga sapchib ko'tarilib, bir o'mbaloq oshgancha, yana dengizga kalla urib g'oyib bo'lganini ko'rdi.

Tunes oftobda kumushday yarqirab ketdi, uning ketidan mayda baliqlarga sapchib-sapchib otilib, boshqa tuneslar ham chor atrofda suvni mavjlantirib dikirlasha boshladilar. Ular mayda baliqlar yonida chir aylanishar, oldilariga solib quvlashar edi.

Tuneslarning suvni ko'piklantirib charx urishi-yu, fregatning tuneslar dahshati yuzaga chiqishga majbur qilgan baliqchalarni tuta turib, sho'ng'iganini kuzatar ekan: „Agar ular juda tez suzib ketishmasa, men butun to'dani quvib yetaman“, deb dilidan o'tkazdi.

— Qush baliqchining sadoqatli ko'makchisi, — dedi chol.

Shu payt quyruqdan tushirilgan bir o'rami oyog'i ostida bo'lgan kalta chilvir tarang tortildi. Chol eshakkarlarni tashladi va kalavaning uchidan mahkam ushlab oldi-da, jon achchig'ida qarmoqni tortqilayotgan o'rta-miyona tunesning zalvorini his qilgan holda, uni yig'ishtira boshladi. Chilvir qo'lida borgan sari kuchliroq yulqinardi. U o'ljani qayiqqa chiqarib olib, bortdan oshirib tashlamasidanoq, baliqning zangori sirti va ol-tinsimon jilva qilgan biqinlarini ko'rdi.

Miqtidan kelgan, xuddi quyib qo'yilgan o'qdek tunes qayiqning kungay sahnida yotar va ma'nisiz katta ko'zlarini ola-kula qilib, sip-silliq, serharakat quyrug'ini jonholatda bilanglata-bilanglata hayot bilan vidolashardi. Rahmi kelib ketgan chol uning boshiga urib o'ldirdi va hali joni tamom chiqib ulgurmagan baliqni katning tagiga, soyaga oyog'i bilan itqitib yubordi.

— Albakore, — dedi u ovoz chiqarib, — undan ajoyib xo'rak chiqadi. O'ziyam, o'ldim deganda, o'n qadoqdan kam emas.

Chol qachondan boshlab o'z-o'zi bilan ovoz chiqarib so'zlashadigan bo'lib qolganini endi eslolmas edi. Avvallari tanho qolganda u xirgoyi qilardi. Katta yelkanli kemalarda suzib, vaxtada turgan yo toshbaqa oviga borgan kezlari goho-goho kechalari ham qo'shiq aytardi. Ehtimol, bola undan ketgandan keyin, yolg'iz o'zi qolgach, o'zi bilan o'zi gaplasha boshlagandir. Hozir buni eslay olmaydi. Ammo bola bilan birga ov qilgan

mahallarida ham, bunga zarurat tugʻilgan chogʻdagina gaplashar edilar. Gaplashganda ham, koʻpincha, kechalari yoki buzuq ob-havo tufayli majburan boʻsh qolganlaridagina gaplashar edilar. Dengizda huda-behudaga gapiravermaslik odat tusiga kirgan. Nurli-nursiz gaplarni cholning oʻzi ham yoqtirmas va shu odatni hurmat qilardi. Mana endi boʻlsa, u oʻz oʻylarini juda koʻp marta ovoz chiqarib takrorlar, nafsilamrga buning birovga ayil botadigan oʻrni ham qolmagan edi.

— Agar oʻzim bilan oʻzim gaplashayotganimni bittayarimta eshitib qolganda u meni jinni-pinniga chiqarib qoʻyardi, — dedi chol. — Ammo men esdan ogʻmagan ekanman, kimning bu bilan qanchalik ishi bor? Davlatmandlarning xoʻp ham oshigʻi olchi-da: qayiqdarida radiolari bor, ularga har turli voqealarni soʻzlab beradi, beysbol yangiliklarini eshittirib turadi.

„Hozir beysbol haqida oʻylashning vaqtimas, — dedi chol oʻziga. — Endi faqat bir narsa ustida bosh qotirish kerak. Gap mening nima uchun tugʻilganim ustida boradi. Ehtimol, qayerdadir mana bu tunes galalari bilan yonma-yon boʻlib mening ulkan baligʻim ham daydiyotgandir. Axir men bor-yoʻgʻi birgina albakore ushladim, u ham toʻdasidan ayrilib qolgani. Ular boʻlsa sohildan ancha yiroqda ov qilishadi, yana juda ham tez suzishlarini aytmaysizmi. Bugun dengizda nima uchrayotgan boʻlsa, hammasi ham juda tez suzib, shimoli sharqqa qarab boryapti yoki kunning mana shu paytida doimo shunday boʻlarmikin? Balki bu havoning oʻzgarihidandir va men uning belgisini bilmasman“.

Ko'm-ko'k sohil sathi cholga allaqachon ko'rinmay qolgan edi, uzoqda bu yerdan xuddi qor bilan qoplangandek oppoq bo'lib ko'rinuvchi zangori tepaliklarning boshlarigina ko'zga tashlanar edi. Ularning ustida turgan bulutlar ham yuksak qorli tog'larga o'xshab ko'rinardi. Dengiz qop-qora tusga kirib, quyosh nurlari suvda sina boshladi.

Endi planktonning son-sanoqsiz jilvalari tikkaga kelgan quyosh tufayli so'nib qolgan, chol hozir faqat qoramtir suvda sinib qaytayotgan quyosh nurlaridan hosil bo'lgan yirik va rangin dog'lar-u pastga qarab tip-pa-tik ketgan chilvirlarigina ko'rardi. Chuqurlik esa bu yerda bir milga yetib qolardi.

Tuneslar (baliqchilar bu turkumga kiruvchi hamma baliqlarni tunes deb atashar va ularning asl nomlarini bozorga sotish uchun olib borgan yoki xo'rak o'rnida pullagan paytlaridagina farq qila boshlardilar) yana dengiz tubiga tushib ketishdi. Qizdirgandan qizdirib borayotgan quyosh ensasini kuydirib o'tayotganini chol sezib turardi. U eshkak tortayotganda ter yelkasidan duvillab oqardi.

„Qayiqni oqimga qo'yib berishim, vaqtida uyg'onish uchun esa chilvirni oyog'imning boshmaldog'iga bog'lab qo'yib, mizg'ib olishim mumkin edi,— deb o'yladi chol. — Ammo bugun — sakson beshinchi kun, shuning uchun ham hushyor bo'lish kerak“.

Shu payt u yashil qarmoqlardan birining qimirlab ketib, suvga egilib tushganini payqab qoldi.

— Ana xolos, — dedi u. — Aytmovdimmi!

Chol qayiqni bezovta qilmaslikka harakat qilib, eshaklarni suvdan tortib oldi, chilvirga tomon enkayib, uni o'ng qo'lining bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan avaylab tutdi.

Chol baliqning zo'r berib kuchanmayotganini sezib turar, shundan bo'lsa kerak, chilvirni siqimlamay, yengilgina ushlab olgan edi. Biroq chilvir, mana, yana qaltirab ketdi. Bu safargi siltov oldingisiga qaraganda ehtiyotkorona va zaifroq ediki, chol buning nima ma'no anglatishini aniq bilar edi. Ya'ni yuz dengiz sarjinicha tubanda marlin qarmoq ilgagining uchi bilan buklamasiga tizilgan sardinlarni yamlamay tushirar, qo'lbola qilib yasalgan qarmoq ilgagining o'zi esa maydaroq tunes kallasidan teshib o'tkazilgan edi.

Chol kalavani yengilgina tutib turib, chap qo'li bilan uni qarmoq dastasidan yechib oldi.

Endi kalava barmoqlari orasidan baliqni seskantirmay sirg'alib chiqa olar edi.

„Qirg'oqdan shunchalik olisda, yana yilning mana bu faslida, baliq juda ham katta bo'lsa kerak. Yeyaver. Yegin endi, ol, yegin. Sardinlar biram mazali, sen bo'lsang juda sovqotgansan, olti yuz fut chuqurlikda suv juda ham sovuq va qop-qorong'i bo'ladi. Qorong'ida yana bir marta aylanib kel, orqangga qayt va ol, ye, yeyaver!“ U yengil, sergak siltov sezdi, sal o'tmay bu kuchliroq bo'lib takrorlandi — bitta-yarimta sardini qarmoqdan yulib olish mushkulroq bo'layotgani ko'rinib turardi. Keyin jimjit bo'lib qoldi.

— Bo'la qolsang-chi, — dedi chol ovoz chiqarib, —

yana bir burilib kel. Hidini qara, hidini. Qanday ajoyib-a, to'g'ri emasmi? To'yib-to'yib yeb ol! Keyin qarabsanki, tunesni totib ko'rish gali keladi! Axir u shunday ham so'lgillagan, muzdakkina, bir shirinki, qo'yaverasan. Qisinib-qimtinib o'tirma, baliq. Yegin, ol, yesang-chi, o'tinaman sendan.

U bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan kalavani tutib, baliqning joydan-joyga suzib o'tish ehtimoli borligidan bir paytning o'zida boshqa chilvirlardan ham ko'z uzmay kutardi. Birdan u yana qarmoq ipining yengil, bilinar-bilinmas tortqilanganini payqadi.

— Cho'qiydi, — dedi chol ovoz chiqarib. — Cho'qiydi, xudoyo dard ko'rmagur!

Ammo u cho'qigani yo'q. Ketib qoldi. Chilvir ham qimir etmasdi.

— Uning butunlay ketishi mumkin emas, — dedi chol. — Xudo shohid, uning ketishi mumkin emas. U bor-yo'g'i qayrilib kelyapti. Ehtimol, u biror marta qarmoqqa tushib chiqqan va bu hali xayolidan ko'tarilmagandir.

Shunda u yana qarmoq ipining ohista tortqilanganini sezdi va dili taskin topdi.

— Aytmovdimmi, u faqat qayrilib kelyapti deb... — dedi chol. — Mana endi cho'qiydi!

U baliqning hurkib-hurkib chilvir tortqilashidan o'zini qo'yarga joy topmasdi. To'satdan chol qandaydir, favqulodda bir zil-u zambil og'irlik sezdi. Sezdi-yu, chilvirni bo'shatib, ehtiyotdagi kalavalardan birini chuvatgancha, uning borgan sari quyi, quyi, quyiga tushib

borishi uchun imkon berdi. Chilvir barmoqlardan osongina sirg'alib chiqib pastga ketib borar, uni ushlar-ushlamas tutib turganiga qaramasdan, chol o'ramni yamlab ketayotgan g'oyat zo'r og'irlikni his qilib turardi.

— Asti qanday balo baliq bo'ldi o'zi! — dedi u ovoz chiqarib. — Qarmoqni yamlab olib, endi uzoqroqqa juf-takni urmoqchi.

„U baribir orqasiga qayriladi, qarmoqni ham yutib yuboradi“, deb o'yladi chol. Biroq bir kor-hol bo'lib o'tirmasin, deb cho'chidi shekilli, ovoz chiqarmadi. Chol bu baliqning qanchalik totli ekanini bilar, xayolan uning lunjida ko'ndalang tiqilgan tunes bilan qorong'ida borgan sari uzoqroqqa ketayotganini ko'z o'ngiga keltirardi. Qandaydir bir muddat ichida harakat to'xtadi, ammo chol hali ham baliq vaznini his qilib turardi. Keyin tortish avjga chiqdi, chol yana o'ramni bo'shatdi. U bir nafas chilvirni to'xtatib ko'rdi, tortim birdan kuchayib ketdi va o'ram tikkasiga pastga yulqindi.

— Cho'qidi, — dedi chol. — Endi bir burnidan chiqquncha to'yib yeb olsin-chi.

U chilvirni o'z holiga qo'yib berdi-da, chap qo'li bilan ikki ehtiyot kalavaning bo'sh uchini, boshqa qarmoqning ikki ehtiyot kalavasiga uladi. Shu bilan hammasi taxt bo'ldi. Hozir qo'lidagidan tashqari, unda yana har birining uzunligi qirq sarjindan keladigan uchta ehtiyot shart kalava ipi ham bor edi.

— Yana picha yesang-chi, ye, — dedi u. — Yeyaver, uyalma.

„Shunday yeginki, toki qarmoq ilgagi naq yuraging-

ga borib yetsin-u, til tortqizmay gumdon qilsin seni, — deb o‘yladi u. — O‘zing yonimga chiqqin, bu yog‘iga garpun sanchishni menga qo‘yib ber. Shundoq bo‘lsin. Qalay, tayyormisan? Rosa to‘yib oldingmi?“

— Boshladik! — dedi u ovoz chiqarib va chilvirni qattiq yulqib, bir yardcha¹ tortib chiqardi, keyin esa qayta-qayta yulqib, har yulqishda qo‘llari va jismining bor quvvat-madorini ishga solib, o‘ramni sigir sog‘-ganday, goh u qo‘li, goh bu qo‘li bilan tortib chiqara boshladi.

Hamma urinishlari zoye ketdi. Baliq erinmaygina ilgarilab borar, chol uni o‘ziga bir dyuym ham yaqin keltira olmasdi. Uning chilviri katta baliqlarga mo‘ljallangan, pishiq edi. Chol uni yelkasiga olib, shunday ham tarang tortdiki, hatto suv zarralari sachrab-sachrab ketdi. Keyin chilvir suvda zaif vishilladi, chol bo‘lsa, o‘rindiqqa tiranib, hamon uni bo‘shatmas edi.

Qayiq birmuncha shimoli-g‘arb tomonga og‘a boshladi. Baliq suzgandan suzib borar, ular zilol suv bo‘ylab ohista uzoqlab ketishardi. Boshqa xo‘raklar dengizga qanday tashlangan bo‘lsa, hamon shundayligicha turar, chol ularni nima qilishni bilmasdi.

— Qani endi, yonginamda bola bo‘lsa! — dedi u. — Baliq meni shatakka oldi, o‘zim-ku buksir bitengiga²

¹ **Yard** (uzunlik o‘lchovi) — 0,95 m ga barobar.

² **Biteng** — kemanding old qismiga o‘rnatilgan po‘lat yoki cho‘yan g‘o‘la. Kema shatakka olinganda arqon shunga bog‘lanadi.

o'xshab qolyapman. O'ramni asli qayiqqa bog'lab qo'yaversam ham bo'laverardi. Ammo bunaqada baliq, xudo ko'rsatmasin, uzib qochishi mumkin. Men uni mahkam ushlashim va keragicha bo'shatib turishim kerak. Xudoyimdan o'rgilayki, u chuqurlikka ketmaygina suzib yuribdi. Mabodo u chuqurroq tushishni xohlab qolsa, men nima qildim? Agar u tosh bo'lib dengiz qa'riga ketsa, o'sha yerda o'lib qolsa, nima qilaman? Bilmayman. O'shanda ma'lum bo'lar. Nimalar qilmasligim mumkin mening!

U o'ramga yelkasi bilan tirkalib turarkan, uning suvga qanday og'ayotgani-yu, qayiqning shimoli-g'arbga tomon ohista jilib borishini kuzatar edi.

„U ko'p o'tmay o'ladi, — o'ylardi chol. — Doimo suzib yuraverish mumkin emas“.

Biroq to'rt soat o'tsa hamki, baliq hamon qayiqni o'z ortidan sudragancha, tinim bilmay, ochiq dengizga ketib borardi, chol esa, o'sha-o'sha, yelkasida sirtilgan chilvir, oyog'i bankaga tirog'liq o'tirardi.

— Uni ushlaganimda ayni peshin edi, — dedi chol. — Shu paytgacha dovur ham o'zini ko'rganimcha yo'q.

Baliqui ushlash oldidan peshonasiga bostirib kiyib olgan somon shlapasi manglayini qiyib yuborganidan og'riq turgan edi. Chol tashna bo'lgan, suv ichkisi keldi. U o'ramni tortqilab yubormaslik uchun ohista tizzalab, qayiq burniga iloji boricha yaqin bordi va bir qo'li bilan shishani oldi. Uning og'zini ochib, bir necha qultum yutdi. So'ng shu yerga yonboshlab, nafas rostladi. U yelkan o'ralgan machtaga o'tirib, hech narsani

o'ylamaslikka va huda-behuda kuch sarf qilmaslikka harakat qilib dam olardi.

Keyin chol kelgan yo'liga nazar tashladi va yer allaqachon ko'rinmay ketganini ko'rdi.

„Hechqisi yo'q, — deb o'yladi u. — Men o'zim istagan mahalda, Gavana chiroqlarini qora qilib, orqaga qaytishim mumkin. Kun botishiga ikki soat qoldi, u shu payt ichida suzib chiqsa, ajab emas. Agar chiqmasa, oydinga yuqoriga ko'tarilar. Bu ham bo'lmasa, balkim, tong bilan chiqar. Qo'lim ham ayilib ketayotgani yo'q, bardam-baquvvatman. Qarmoqni men emas, u yutgan-ku. Ammo tortishi shunchalik bo'lsa, o'zi qanday baliq bo'ldiykin! Aftidan, chilvirni ham mahkam qisib olganga o'xshaydi. Unga shunday bir qarab ololsam edi, o'shanda u bilan qanday muomala qilishni o'zim bilardim“.

Cholning yulduzlarga qarab qilgan taxminiga ko'ra, baliq o'z yo'lini o'zgartirmasdan, tun bo'yi suzib chiqdi. Quyosh botgandan so'ng sovuq turdi, butun orqasi, yelkalari, keksalik asar qilgan oyoqlarida ter qotib qoldi, u sovqotdi. Kunduzi chol xo'rakli yashik ustiga tashlab qo'yilgan qopni olib, quritish uchun oftobga yoyib qo'ygan edi. Kun botgach, u qopni bo'yni atrofiga o'radi-da, o'ram ipi ostidan ohista o'tkazib, orqasiga tushirdi. Endi o'ram zalvoridan yelkasi avvalgidek qiyilib-qirchilmas, qayiq burniga yonboshlagancha, qulaygina o'rnashib olganidan, anchayin yengillik tug'ilgan edi. To'g'risini aytganda, bu yengillik nomigagina adi. Ammo u o'zini bularning bari go'yo shohona bir qulaylik deb ishontirardi.

„Men uni bir yoqli qilolmayman, lekin u ham meni bir yoqli qilolmaydi, — dedi chol o‘ziga. — U boshqacha biror lo‘ttibozlik o‘ylab chiqarmaguncha shunday bo‘ladi“.

U bir marta o‘rnidan turdi, bort osha yozildi, yulduzlarga qarab, qayiqning qayoqqa yo‘l tutayotganligini belgiladi. Chilvir uning yelkasidan to‘ppa-to‘g‘ri suvga tushib turgan nozikkina nur bo‘lib ko‘rinardi. Qayiqning harakati endi sekinlashgan, Gavana chiroqlari ham pilpillab, xira ko‘rinar edi, oqim ularni sharq tomonga surib ketayotgan o‘xshardi.

„Gavana chiroqlari ko‘rinmay ketyaptimi, bas, demak, biz borgan sari sharqqa qarab boryapmiz, — deb o‘yladi chol. — Agar baliq yo‘lini o‘zgartirmagan bo‘lganda men ularni hali yana bir necha soat ko‘rib turgan bo‘lardim. Qiziq, bugungi o‘yinlarning natijasi qanday bo‘ldiykin? Qani endi qayig‘ingda radio bo‘lsa!“

Ammo o‘z o‘yini o‘zi bo‘ldi: „Hadeb alahsiyverma! Qilayotgan ishingni o‘yla. Qovun tushirib qo‘ymaslik uchun o‘yla“.

Keyin ovoz chiqarib dedi:

— Bolaning yonimda yo‘qligi yomon bo‘ldi. Harna madad edi. Ham bularning barini o‘z ko‘zi bilan ko‘rgan bo‘lardi.

„Keksayganda kishi yolg‘iz o‘zi kimsasiz qolmasin ekan, — deb o‘ylardi u. — Ammo bu ko‘rgilikdan qochib qutulib bo‘larmidi. Tunes hidlanib qolmasdan burun yeb olishni unutmasam bo‘lgani, axir men kuchdan qolmasligim kerak. Unchalik ochiqmagan taqdirimda

ham, uni erta bilan yeb olish xotiramdan ko'tarilmasa bas. Ishqilib, nima bo'lganda ham unutmay-da, unutmay“, deb takrorlardi u.

Tunda qayiq yoniga ikki dengiz cho'chqasi suzib keldi. Chol nar cho'chqaning pishqirganini, modasining go'yo homuza tortganday, eshitar-eshitilmas, pishillayotganini eshitdi.

— Qurg'urlar-e, — dedi chol. — O'ynashadi, sho'xlik qilishadi va bir-birlarini yaxshi ko'rishadi. Ular bizga xuddi uchar baliqlar singari yaqin.

Keyin u qarmog'iga tushgan katta baliqqa juda ham achinib ketdi: „Turgan-bitgani mo'jiza-ku bu baliqning. Uning dunyoda necha yil umr surganini Xudoyimning o'zi biladi. Mening qo'limga hech qachon bunaqangi kuchli baliq tushmagan. O'zini tutishini qarang, aql bo'var qilmaydiya bunga. Ehtimol, uning sakrab chiqmayotgani ham benihoya aqlli bo'lganidandir. Agarda u bor kuchi bilan oldinga intilsa yoki sapchiy qolsa bormi, tirik qo'ymasdi meni, axir. Ammo, balki bu uning qarmoqqa birinchi marta tushishi emasdir va u jonini saqlash uchun mana shu alpozda kurashmoqni a'lo bilar. O'z muxolifi yolg'iz bir kishi, u ham bo'lsa, chol ekani qayerdan bilsin. Lekin bu baloyi azim baliq ekan, agar uning go'shti mazali bo'lsa, qanchadan-qancha pul keltiradi! U xo'rakka ham narday tashlandi, narday sudrayapti, buning ustiga men bilan qo'rquv nima bilmasdan olishyapti. Qiziq, u o'zining nima qilishi kerakligini bilarmikin yoki xuddi menga o'xshab, bosh-ketiga qaramay suzyaptimi?“

U bir safar qarmoqda moda marlin tutganini esladi. Nar baliq doimo modasini yemishga birinchi bo'lib qo'yadi. Qarmoqqa tushgan moda dahshat ichida jon-jahdi bilan zo'r berib olisha boshladi, bu uni hash-pash deguncha holdan toydirib qo'ydi, nar baliq bo'lsa, undan bir qadam ham orqada qolmasdan, dengiz yuzida yonma-yon suzar, charx aylanar edi. U shunday yaqin kelib suzardiki, chol, baliq xuddi o'roq kabi o'tkir, ko'rinishi ham deyarli o'roqnikidan qolishmaydigan dumi bilan chilvirni qirqib yuboradimi, deb qo'rquardi. Chol moda baliqni changak bilan sanchib olib, xuddi qilich singari keskir, g'adir-budur og'zidan ushlab turib, to'qmoq bilan miyasiga tushirgan paytida ham, to uning rangi o'zgarib, ko'zgular toshiga surtiladigan amalgama tusiga kirmaguncha savalagan chog'larida ham va niho-yat, bola yordamida uni qayiqqa tortib chiqargan kezlarida ham nar baliq shu yerda edi. Keyin chol chilvirni o'rab, gapun tayyorlayotganda nar baliq o'z yo'ldoshiga nima bo'lganini ko'rish uchun qayiq yonida havoga baland sakrab ko'tarildi, shundan so'ng tiniq safsarrang ko'krak qanotlarini yoyib, umurtqasi uzra cho'zilib ketgan keng och pushti, yo'l-yo'l tasmalari ravshan ko'ringanicha dengizga chuqur sho'ng'ib ketdi. U qanday fusunkor bo'lganini chol sira unutilmasdi. Buning ustiga o'z yo'ldoshini to so'nggi damgacha tashlab ketmagan edi.

„Dengizda men bunchalik qayg'uli bo'lgan boshqa hech narsani ko'rmaganman,— deb o'yladi chol.— Bola ham ma'yus bo'lib qolgandi va biz moda baliqdan ke-

chirim so‘rab, ko‘z ochib yumguncha saragini sarakka, puchagini puchakka ajratgan edik“.

— Afsuski, yonimda bola yo‘q, — dedi u ovoz chiqarib va yelkalarini bosib tushgan o‘ram orqali o‘zining qandaydir nuqtasi sari og‘ishmay borayotgan ulkan baliqning qudratli kuchini muttasil his qilgan holda, qayiq burnining dumaloq taxtalariga qulayroq o‘rnashib oldi. — Mening hiylam tufayli u o‘z fikrini o‘zgartishga majbur bo‘ldi, aql ham bovar qilmaydi bunga!

„Uning peshanasiga turli-tuman tuzoqlar, to‘rlar va inson hiyla-nayranglaridan uzoqroqda, zim-ziyo okean tubida yashamoqlik yozilgan edi. Menga esa, yolg‘iz boshim bilan uning ketidan tushib, hali hech kim kelib yetmagan joyda topish nasib bo‘ldi. Ha, hech zot kelib yetmagan joyda. Endi bo‘lsa har ikkovimiz tushdan beri bir-birimizga bog‘lanib qoldik. Shunday. Na unga va na menga hech kim yordam qo‘lini cho‘za olmaydi“.

„Ehtimol, men baliqchi bo‘lmasligim kerak edi, — deb o‘ylardi u. — Lekin xuddi shu kasb uchun tug‘ilganman-ku, axir. Tong otishi bilan tunesni yeb olish yodimdan chiqmasa bo‘lgani“.

Quyosh ko‘tarilmasdan sal burun orqa tomondagi qarmoqlardan biriga baliq ilindi. Chol qarmoq dastasining singan tovushini va chilvirning qayiq ziylari osha sirg‘alib tushayotganini eshitdi. Qorong‘i ichida u pichog‘ini g‘ilofidan sug‘urib oldi va baliqning butun og‘irligini chap yelkasiga tushirgan holda, orqasiga enkaydi-yu, ziydagi chilvirni kesib yubordi. Keyin u yonidagi chilvirni qirqdi va ehtiyot kalavalarning uchlarini

tusmollab topib, bir-biriga mahkam bog‘lab qo‘ydi. Chol tugunlarni yechib bo‘lmaydigan qilish uchun kalavalarni oyoqlari bilan tutib turgancha, bir qo‘llab chaqqon ishlardi. Endi uning ixtiyorida olti ehtiyot chilvir o‘rami bor edi — har bir kesilgan chilvirdan ikkitadan to‘rtta va baliq ilinganidan ikkita, har bir o‘ram bir-biriga ulanib ketar edi.

„Tong yorisha boshlashi bilan,— deb o‘ylardi chol, — qirq sarjinch tashlangan chilvirni olishga harakat qilaman-da, uni ham kesib, ehtiyot kalavalariga ulab qo‘yaman. To‘g‘ri, bunday qilganda, ikki yuz sarjinch pishiq katalon arqonidan mahrum bo‘laman. Ilmoqlar-u cho‘k-tirgichlarni hisoblab o‘tirmasa ham bo‘ladi. Hechqisi yo‘q, bu narsalarni qayta topish mumkin. Ammo agar-da qarmoqqa boshqa qandaydir baliq ilinib, mana bunisidan benasib qilsa, kim menga yana xuddi shunaqasini topib bera olardi? Hozir cho‘qigani qanday baliq ekan, bilmayman. Balki marlindir, balki nayza baliq yoki akuladir. Nima bo‘lganini hatto payqamay qoldim. Undan tezroq qutulish kerak edi“.

Ovoz chiqarib dedi:

— Eh, yonginamda bola bo‘lsaydi!

„Ammo yoningda bola yo‘q, — deb o‘ylardi u. — Sen faqat o‘zinggagina ishonishing mumkin. Shunday ekan, hozirning o‘zidayoq qorong‘i bo‘lsa ham, anavi oxirgi chilvirni olib kesishing kerak-da, ikki ehtiyot o‘ramini ulab qo‘yganing ma‘qul“.

U shunday ham qildi. Qorong‘ida ishlash og‘ir edi, Bir gal baliq shunday siltaladiki, u yuz tuban yiqilib

tushdi va ko'z ostini yorib oldi. Qon yonog'idan oqib tusha boshladi, ammo hali iyagiga yetib ulgurmasdan quyulib to'xtadi va qotib qoldi. O'zi bo'lsa, nafas rost-lamoq uchun qayiq burniga qarab surgaldi va yetib kelib yonboshlab oldi. Chol qopni o'rnashtiribroq qo'ydi, chilvirni ehtiyotlik bilan yelkasinnng hali lat yemagan qismiga o'tkazib, butun og'irlikni yelkasiga tushirdi-yu, baliqning qanchalik kuch bilan tortayotganini aniqlash-ga urindi, so'ngra qo'lini suvga tushirib, qayiq tezligini bilishga harakat qildi.

„Nega u bunchalik siltandiykin, qiziq, — deb o'yladi u. — Har nechuk chilvir yelkasidagi katta o'rkachdan sirg'alib tushgan bo'lsa ajab emas. Uning yelkasi menikichalik og'rimaydi, albatta. Ammo u qanchalik yirik bo'lmasin, qayiqni bir umr tortib yurolmaydi-ku, axir. Endi xalaqit berishi mumkin bo'lgan narsalarning bari-dan qutuldim. Bundan tashqari, chilvirni ham keragicha g'amlab qo'ydim, kishiga shundan boshqa yana nima kerak o'zi?“

— Baliq, — deb chaqirdi u sekingina, — o'lsam o'la-manki, sendan ajralmayman.

„U ham har holda mendan ayrilmasa kerak, — deb o'yladi chol va tong yorishini kuta boshladi. Bu azon pallasi havo sovuq edi va u sal bo'lsa ham isinish uchun qayiq taxtalariga bag'rini berib qattiqroq yopishdi. — U chidayotibdimi, men ham chidayman“.

Ko'p o'tmay, tong shafag'i dengiz qa'riga ketgan tarang chilvirni yoritib yubordi. Qayiq to'xtovsiz ilgari siljib borar edi.

Quyosh ham ufq betida tirnog'ini ko'rsatdi-da, choling o'ng yelkasiga nur to'kdi.

— Shimolga qarab suzyapti, — dedi chol. — Oqimku, bizni ancha sharq tomonga surib ketganga o'xshaydi. U oqimga qarab burilsa qaniydi. Uning holdan tovganini shundan bilsa bo'lardi.

Ammo quyosh yana ham yuqori ko'tarilganda baliq charchashni hatto xayoliga ham keltirmayotganligi cholga ayon bo'ldi. Ko'ngliga faqat bir narsa taskin berib turar, u ham bo'lsa, baliqning endi anchagina yuzada suzayotganligi edi, buni chilvirning suvga qanday qiyalikda ketayotgani aniq ko'rsatib turardi. Ammo bu — baliq, albatta, suv yuziga qalqib chiqadi, degan gap emas edi. Biroq, har qalay, u chiqib qolishi ham mumkin.

— E Xudo, o'zing uni bu yoqqa chiqishga majbur qil! — dedi chol. — Uning surobini to'g'rilash uchun esa, O'zingga shukur, yetarli kalavam bor.

„Yoki chilvirni andak tarangroq tortsammikin, og'riq jonidan o'tsa, otilib chiqib qolarmidi deyman-da, — deb o'yladi chol. — Mabodo chiqadigan bo'lsa, kun yorug'ligida chiqib qo'ya qolsin. O'shanda umurtqasi yoqalab ketgan pufaklari havo bilan to'lib qoladi. Keyin u dengiz ostida o'lish uchun hech qachon u yerga tusholmaydigan bo'ladi“.

U chilvirni yana ham tarangroq tortishga urinib ko'rди, ammo chilvir busiz ham avval boshdan shunday taranglashgan ediki, hozir uni tortay deb, o'zini orqaga tashlasa, yelkasini chunonam o'yib yuborishini, bundan hech vaqo chiqmasligini bildi.

„Siltab tortish mumkin bo‘lmasa, bu falokatni, — deb o‘yladi chol. — Har siltovda qarmoq tishlagan joy kengayib bo‘shashaveradi, mabodo baliq yuzaga chiqib qolsa, qarmoq ham ayilib ketishi mumkin. Har holda o‘zimni hozir, quyosh chiqib turganda yaxshi his qil-yapman. Bu safar oftob ham ko‘zimga tushmayapti“.

Chilvirlarni sariq suv o‘tlari chirmab oldi. Ammo chol shunga ham xursand edi, chunki ular qayiq ha-rakatini sekinlashtirib turardi. Bu o‘sha, tunda yaltirab ko‘rinadigan sariq suv o‘tlarining o‘zginasi edi.

— Baliq, — dedi u, — seni juda ham yaxshi ko‘ra-man va hurmat qilaman. Ammo bilib qo‘y, kun bot-masdan seni gumdon qilaman.

„Har holda men buning uddasidan chiqsam kerak“, deb o‘yladi u.

Tirnoqdekkina qush shimol tomondan qayiqqa ya-qinlashdi. U suv betida pasayib uchardi. Chol uning nihoyatda holdan toyganini ko‘rdi.

Qush nafas rostlash uchun qayiqning quyrug‘iga qo‘ndi. Keyin u cholning boshi ustida aylanib uchdi-da, o‘zi uchun qulayroq bo‘lgan chilvir ustiga qo‘nib oldi.

— Yoshing nechada? — deb undan so‘radi chol. — Hoynahoy, bu sening birinchi sayohatingdir?

Qush javob o‘rniga cholga qaradi. U juda ham charchagan edi, hatto chilvir o‘zini ko‘taradimi, yo‘qmi, shunga ham qarab o‘tirmadi, murg‘ak panjalari bilan uni changallab olgancha chayqalibgina turardi, xolos.

— Qo‘rqma, kalava mahkam tortilgan, — deb uni yupatdi chol. — Hatto haddan ziyod mahkam. Sokin

tunda sen bu qadar holdan toymasliging kerak edi. Eh, endigi qushlar, endigi qushlar!

„Lochinlar bo‘lsa-chi, — deb o‘yladi u, — dengizning har qarichida sizlarning tumshug‘ingiz tagidan chiqib qolishi mumkin“. Ammo buni qushga aytib o‘tirmadi, aytganda ham u baribir tushunarmidi. Hechqisi yo‘q, o‘zi tezda lochinning nimaligini bilib oladi.

— Yaxshilab dam olgin, mitti qush, — dedi u. — Keyin sohilga qarab uchgin, har bir odam, qush va baliq singari sen ham chinakamiga hayot uchun qattiq turib kurashgin.

Qush bilan bo‘lgan bu suhbat o‘ziga andak madad berganday bo‘ldi. Chunki tuni bilan yelkasining akashagi chiqqan va u endi rosmana zirqirab og‘rib turardi.

— Agar xohishing bo‘lsa, qush, men bilan yana picha birga bo‘l, — dedi u. — Nima qilayki, shabada g‘imirlab qolgan bo‘lsa ham yelkan o‘rnatib, seni qirg‘oqqa olib borib qo‘yolmayman. Bu yerda esa do‘stim ham bor. Uni tashlab ketolmayman.

Xuddi shu onda baliq to‘satdan qattiq yulqindi va cholni qayiq quyrug‘iga yumalatdi. Agar u qo‘li bilan bortga tayanab qolmaganda, chilvirni bo‘shatmaganda baliq uni ilashtirib ketishi ham hech gap emas edi.

Chilvir yulqingan paytda qush uchib ketgan edi. Uning qanday g‘oyib bo‘lganini chol hatto payqamay qoldi. U kalavani o‘ng qo‘li bilan paypaslab ko‘rganida qo‘lidan qon oqayotganini ko‘rdi.

— Baliqning ham joni rosa qiynalgandir, — dedi u o‘ziga-o‘zi va baliqni boshqa tomonga burib bo‘lmas-

mikin degan niyatda chilvirni aldab tortdi. Oxirigacha tortib bo'lgach, avvalgi holatida tek qotdi.

— Mazang qochyaptimi, baliq? — deb so'radi u. — Xudoyim ko'rib turibdi, menga ham oson emas.

Kim bilan bo'lmasin, juda ham gaplashgisi keldi. Atrofga alanglab qushni izladi. Ammo undan nom-nishon ham qolmagan edi.

„Darrov ketib ham qolibsan, — deb o'yladi chol. Ammo sen ketgan yoqda shamol xiylagina kuchliroq va u to sohilga dovur esib boradi. Bir siltashda baliqqa o'zimni yarador qilishga yo'l qo'yib berganimni qara-ya? Rostdan ham, juda merov bo'lib qolibman. Yoki bo'lmasa, shunday o'zim, qushga mahliyo bo'lib, faqat u to'g'rida o'ylab qolgandirman? Endi men mana bu haqda o'ylayman va mador bo'lsin deb, tunesni tamaddi qilib olaman“.

— Afsus, yonimda bola ham yo'q, tuz ham yo'q, — dedi u o'ziga-o'zi.

Chol baliqning og'irligini chap yelkasiga olib, ohista cho'kkaladi-da, qo'lini yuvdi, uni bir muddat suv ichida tutib turarkan, yoyilib borayotgan qon izi hamda o'tkinchi oqimning qo'lni yalab, aylanib o'tishini kuzatdi.

— Baliq boyagidan xiyla sekin suzyapti, — dedi u. Chol sho'r suvda qo'lini uzoqroq tutib turishni istardiyu, ammo baliq yana tortqilab qoladimi, deb qo'rqdi. Shuning uchun ham u o'rnidan turib, chilvirni yelkasi bilan tortibroq qo'ydi va qo'lini oftobga tutdi. Chilvir qo'lning bor-yo'g'i birgina, ammo xuddi ishga eng asqatadigan yumshoq joyini tilib ketgan edi. Ish dolzarbga

kelishda qo'li hali toza ham kerak bo'lishini chol tushunar, kelib-kelib, boshdanoq uning dardisar bo'lib qolganligidan g'ijinardi.

— Endi, — dedi u qo'li qurigach, — tunesni yeb olishim kerak. — Uni bu yoqqa changak bilan tortolaman, kiftini keltirib qorin to'ydirish ham qo'limdan keladi.

Chol yana cho'kka tushdi va quyruq tagini changak bilan timirskilab, tunesni topdi. Chilvir o'ramini avaylab tutgancha, tunesni o'ziga tomon surdi. Baliqning butun og'irligini yana chap yelkasiga olib, so'l qo'li bilan qayiq chetiga tayandi-da, tunesni qarmoqdan ajratib oldi va changakni o'z o'rniga qo'ydi. Baliqni tizzasiga siqib oldi va uning qoramtir qizil tusli go'shtini bo'y-nidan tortib to dumigacha uzunasiga tilimlab chiqdi. Tilim-tilim qilib olti bo'lak kesib olgach, ularni qayiq burnining taxtalariga terib qo'ydi, pichoqni pochasisga surtdi, tunes skeletini dumidan ushlab dengizga itqitdi.

— Hoynahoy, butun bir bo'lakni yeya olmasman, — dedi u va bo'laklardan birini ikkiga bo'ldi.

Chol ulkan baliqning tin olmasdan, kuchdan qolmay tortib borayotganini, chap qo'li esa tamomila ayilib ketayotganini sezib turardi. Bu qo'li og'ir arqonni titrab-qaqshab tutamlar edi. Chol unga ijirg'anish bilan qaradi.

— Xudo haqi, shu ham qo'l bo'ldi-yu! — dedi u. — Ko'ngling sust ketayotgan bo'lsa, mayli, ayilib tushaver! Menga desa, qush panjasidek bo'lib qolmaysanmi, baribir buning senga nafi tegmaydi.

„Biroz totinib ol, — deb o'yladi u qop-qora suv va unga qiyalab ketgan o'ramga nazar solar ekan, — bila-

ging baquvvatroq bo'ladi. Bu qo'lda nima gunoh bor? Axir sen qatorasiga necha soatdan beri baliqni ushlab turibsan o'zing. Ammo baribir oxirigacha undan ayrilmaysan. Hozircha totinib ol".

U baliqning bir bo'lagini olib, og'ziga soldi va ohista chaynay boshladi. Mazasi u qadar ko'ngil aynitar darajada emas edi.

„Hatto uvog'ining ham ta'mini yo'qotmaslik uchun yaxshilab chayna, — deb o'ylardi u. — Qani endi buni limon yoki juda bo'lmasa, tuz bilan qo'shib tushirsang, dodiga kim yetsin“.

— Xo'sh, qalay, o'zingni yaxshi sezyapsanmi? — deb so'radi u xuddi murdaniki singari tarashaga aylanib ketgan qo'lidan. — Seni deb, yana bir bo'lakni yeyman.

Chol boya o'rtasidan bo'lingan tilimning ikkinchi bo'lagini og'ziga soldi. Erinmay chaynab, keyin po'stini tupurib tashladi.

— Xo'sh, nechuk, yengil tortdingmi yoki hali ham hech nima sezmayapsanmi?

U yana bir bo'lakni olib, uni ham yeb oldi.

„Ajoyib, etli baliq ekan, — deb o'yladi u. — Yaxshiyamki, qo'limga makrel emas, tunes tushdi. Makrel o'lguday chuchmal bo'ladi. Bu baliqda bo'lsa, shira deyarli yo'q va buning ustiga taom sifatida baquvvat. Aytganday, bekorch xayollar bilan miya chalg'itishning nima hojati bor, — deb o'yladi u. — Qittakkina bo'lsa ham tuzning bo'lmagani chatoq bo'ldi-da. Bu qolgan bo'laklar oftobda nima balo bo'ladi — qoqlanadimi yoki hidlanib qoladimi, bilmayman. Shuning uchun, och

bo'lmasam ham, yaxshisi uni yeb qo'ya qolay. Ulkanvoy ham o'zini muloyim va mo'min tutyapti. Men tunesni oxirigacha yeb tugataman-u, so'ng boshga tushganini ko'rishga hozir bo'laman“.

— Sabr qil, qo'l, — dedi u. — Ko'ryapsanmi, seni deb, o'lar-tirilarimga qaramay harakat qilyapman.

„Katta baliqni ham mehmon qilishim kerak edi aslida, — deb o'yladi u. — Axir u menga yo'ldosh bo'lib qoldi. Ammo men uni o'ldirishim kerak. Buning uchun esa kuch-quvvat lozim bo'ladi“.

Chol tunesning hamma tilimlarini ohista va pok-pokiza yeb bitirdi. Qo'lini ishtoniga surta-surta qaddini rostladi.

— Xo'sh, endi, qo'l, — dedi u, — sen chilvirni qo'yib yuborsang ham bo'lar. Maynavozchiliging tugamaguncha o'ng qo'lim bilan evini qilib turaman.

Oldin so'l qo'li bilan ushlab turgan yo'g'on o'ramni endi chol chap oyog'i bilan qisib oldi va baliqning og'irligini yelkasiga olarkan, o'zini orqaga tashladi.

— Xudoyo, ishqilib, bu tomir tortish o'tib ketsa bo'lgani! — dedi u. — Kim biladi, hali bu baliqning boshiga nima xayollar kelmaydi.

„Ko'rinishdan hozircha ipakday, — deb o'yladi u, — bamaylixotir harakat qilyapti. Ammo xayolida nima bor? Va men nima qilishim kerak? U shunchalik ulkanki, men o'z rejamni uning rejasiga muvofiqlashtirmasam bo'lmaydi, axir. Agar u suzib chiqsa, men uni o'ldira olaman. Mabodo u butunlay chiqmay qolsa-chi? Unda men ham u bilan birga qolaman“.

U tomir tortishishdan changak bo'lib qolgan qo'lini ishtoniga surtib, barmoqlarini yozishga urindi. Ammo qo'l ochilmas edi. „Ehtimol, u oftobdan yozilib ketar, — deb o'yladi chol. — Ehtimol, xom tunes hazm bo'lgandan keyin yozilib ketar. Agar u menga kerak bo'lib qolsa, qanday bo'lmasin uni ishga solaman, vas-salom. Biroq hozir men bunga kuch sarf qilib o'tirishni istamayman. Mayli, u o'zi ochilsin, o'z ixtiyori bilan jonlanib ketsin. Nima bo'lganda ham, kechasi jamiki kalavalarni kesib, bir-biriga ulash kerak bo'lganda u sho'rlik mendan ko'p aziyat chekdi“.

Chol olis-olislarga boqib, endi o'zining naqadar yolg'iz ekanligini tushundi. Ammo bu tubsiz sim-siyoda sinib akslangan rangin quyosh nurlari, pastga ketgan tarang chilvir va dengiz sathining ajabtovur to'lg'oqlarini ko'rib turardi. Passat bo'lishidan xabar berib bulutlar to'dalanardi. Chol oldinga qarab, osmon betida yaqqol ko'zga tashlanib uchgan yovvoyi o'rdaklar to'dasini ko'rdi. Ana, to'da xiralanib yoyildi, keyin yana avvalgidan ham tiniq bo'lib ko'zga tashlandi va chol dengizda kishi hech qachon yolg'iz o'zigina qolmasligini tushundi.

Ba'zi odamlarga kichkina qayiq bilan ochiq dengizda qolish juda ham qo'rqinchli ko'rinadi. Chol shu haqda o'ylar ekan, ularning bu qo'rqinchlari havo to'satdan aynib qoladigan oylardagina asosli degan fikrga keldi. Ammo hozir dovullar uvvos tortadigan fasl kirgan-u, dovulning o'zidan darak yo'q ekan, demak, yilning eng sara vaqti ham xuddi shuning o'zi bo'ladi.

Dovul yaqinlashganda uning havodagi belgilarini dengizda turib har doim bir necha kun oldindan ko'rish mumkin. Quruqlikda esa uni payqamay qoladilar, deb o'ylardi chol, chunki nimaga qarash kerakligini o'zlari ham bilishmaydi. Bundan tashqari, quruqlikdagi bulutning ko'rinishi ham tamomila boshqacha. Nima bo'lganda ham hozir dovul turib qoladi, deb kutishga hojat yo'q.

Osmonga qarab, u oppoq tubsiz sentabr ko'kida o'zi suyib yeydigan muzqaymoqqa o'xshash ukpar bulutlarning harir pardalarini ko'rdi.

— Tezda yengil epkin turadi, — dedi chol. — U bo'lsa, baliq, senga qaraganda menga ko'proq qulaylik tug'diradi.

Uning chap qo'li hali hamon tarashaday qotgancha turar, ammo endi sal-pal qimirlatsa bo'ladigan edi.

„Qo'limning tomir tortishini shunday yomon ko'ramanki, — deb o'yladi chol. — Tana o'zingniki bo'lsa-da, yana mana bunday dard ustiga chipqon bo'lib tursa! Baliq yeb zaharlansang-da, odamlar ichida hadeb burning oqib ketaversa yo qayt qilging kelaversa, qanchalik sharmanda bo'lasan kishi. Ammo tomir tortishi (buni u xayolida *calambre* deb atardi) undan ham yomon sharmanda qiladi va yana, ayniqsa, bir o'zing bo'lsang“.

„Agar yonimda bola bo'lganda edi, — deb o'yladi chol, — qo'limni tirsakdan boshlab uqalab qo'ygan bo'lardi. Mayli, hechqisi yo'q, shunday ham yaxshi bo'lib ketadi“. Qo'qqisdan chol hali suvga tushgan chilvirning qiyaligi o'zgarib qolganini payqab ulgurmasdan,

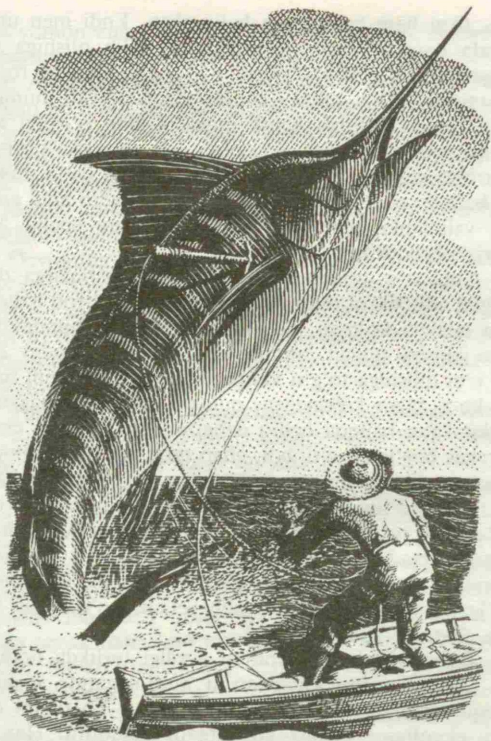
uning o'ng qo'li tortish kuchi susayganini sezdi. U o'zini orqaga tashladi, kuchi boricha chap qo'li bilan soniga tushira boshladi va shunda chilvirning asta-sekin yuqoriga ko'tarila boshlaganini ko'rdi.

— Ko'tarilyapti, — dedi u. — Qani, qo'l, bo'la qol, qimirla! O'tinaman sendan!

Chilvir uzunasiga borgan sari cho'zilgandan cho'zilib borar va nihoyat, qayiq qarshisidagi dengiz sathi bo'rtib ketdi, baliq suvdan chiqdi. U chiqqandan chiqib borar, chiqqandan chiqib borar, go'yoki bosh-keti yo'qqa o'xshar, suv esa uning yonlaridan duv-duv oqib tushardi. Baliq butun borlig'i bilan quyoshda tovlanib yonar, boshi va usti to'q binafsha rangda, enli yon tasmalari esa, tiniq shu'lalarda mayin safsarrangda ko'rinar edi. Uning tumshug'i o'rnida xuddi beysbol chavgoniday uzun va uchi rapira singari o'tkir tig' turar edi. U suvdan bor bo'yi bilan ko'tarildi, keyin xuddi mohir suzuvchidek jim sho'ng'idi, uning o'roq tig'iga o'xshash haybatli quyrug'i suvga botib ulgurmasdan kalava shitob bilan bo'shala boshladi.

— U mening qayig'imga qaraganda, ikki futcha uzunroq, — dedi chol.

Chilvir dengizga tez, ammo bir me'yorda ketib borar, baliqning hech bir narsadan cho'chimaganligi yaqqol ko'rinib turardi. Chol chilvirni ikki qo'llab oxirigacha tortishga urinar edi. Agar baliqnng harakatini bir me'yordagi qarshilik bilan sekinlatishga muvaffaq bo'lmasa, u holda baliq bor-yo'q kalavasini tortib, uzib-yulqib ketajagini chol bilardi.

„O‘zi ham baliqmisan baliq ekan. Endi men uning o‘zida qanday kuch yashiringanini bilib olishiga yo‘l qo‘ymayman, — deb o‘ylardi u. — Agar juftakni rostlab qoladigan bo‘lsa, meni nima ko‘ylarga solishi mumkinligini unga bildirish kerak emas. Uning o‘rnida men bo‘lganimda, yo o‘lish, yo qolish deb, to o‘pka tushguncha olg‘a siljigan bo‘lardim. Ammo, ming qatla shukurki, baliqlar o‘zlarini qiruvchi odamlar singari aqlli emaslar, vaholanki, ular bizga qaraganda ham epchil, ham oliyjanobroqdirlar“.

Chol o‘z umrida juda ko‘p katta baliqlarga duch kelgan edi. Vazni ming qadoqdan ham og‘irroq baliqlardan talayini ko‘rgan, o‘zi ham bir mahal shunday xilidan ikkisini tutgan, ammo hech qachon bunday ishni bir o‘zi qilishiga to‘g‘ri kelmagan edi. Mana endi umrida ko‘zi bilan ko‘rmagan, qulog‘i bilan eshitmagan bu qadar katta baliqqa ochiq dengizda, yolg‘iz o‘zi cham-barchas bog‘lanib o‘tiribdi, chap qo‘li esa boyagi-boyagi, akashak. Go‘yo burgutnng yumuq panjasiga o‘xshaydi.

„Be, qo‘lim yozilib ketadi hali, — deb o‘yladi u. — Jilla qursa, o‘ng qo‘limga ko‘maklashish uchun, albatta, yozilib ketadi. Bor ekanda, yo‘q ekan, ko‘k dengizdan narida uch og‘a-ini: bir baliq va mening ikki qo‘lim bo‘lgan ekan... Albatta, yozilib ketadi. Lo‘q bo‘lib turishi sharmandalik-ku, axir“.

Baliq sekinlashdi, endi u avvalgi tezlikda borardi.

„Qiziq, nima sababdan u kutilmaganda yuqoriga chiqib qoldi, — fikrlay boshladi chol. — Yo o‘zini qanday ekanligini menga ko‘rsatgani chiqdimi. Hay, bu

ham yomon emas, endi uni bilaman. Attang, unga men o'zimning qanday odam ekanligimni ko'rsata olmayman. Aytaylik, bunda u mening mana bu rasvoyi olam bo'lgan qo'limni ko'rgan bo'lardi. U men haqimda aslida o'zim arzimam ham yaxshiroq fikrda bo'lishini istayman. O'shanda men chindan ham yaxshi bo'la-man. Men baliq bo'lishni, uning ixtiyorida nimaiki bo'lsa, menda ham bo'lishini, yolg'iz chidam va kalla bilan cheklanib qolmaslikni xohlardim“.

Qayiqning taxta qoplamasiga suyanib, chol o'zini beto'xtov qiynagan og'riqqa g'ing demay dosh berib, jimgina, xotirjam o'tirar, baliq bo'lsa, boyagi-boyagi, hech to'xtamay olg'a suzib borar, qayiq ham qoramtir suvda asta harakat qilardi. Sharqdan esgan shamol picha yirik to'lqin ko'tardi.

Tushga kelib cholning chap qo'li asl holiga qaytdi.

— Sho'ring quridi endi, baliq, — dedi u va yelkasi-dagi chilvirni biroz surib qo'ydi.

Og'riq o'sha-o'sha, jondan o'tib turganiga qaramay chol o'zini yaxshi his qilardi, faqat og'riqdan qanchalik aziyat chekayotganligini xayoliga keltirmas, tan olmasdi.

— Men xudoga ishonmayman. — dedi u. — Ammo bu baliqni tutish uchun o'n qayta „yo padar“ni va yana shuncha marotaba „Bibi Maryam“ duosini tilovat qilishga tayyorman. Agar uni chini bilan tutsam, ont icha-manki, bir ko'p tabarruk joylarga topinmoqqa boraman. So'z beraman.

Chol duo o'qiy boshladi. Ayrim o'rinlarda u o'zini shunday ham horg'in sezar ediki, aytiladigan so'zlarni

unutib qo‘yar, shunda ular o‘z-o‘zidan, qiroat ichida aytilib ketsin uchun, iloji boricha tez o‘qishga harakat qilardi. „Yo padar“ga qaraganda „Bibi Maryam“ni qaytarish osonroq, deb o‘yladi u.

— Mufarrax o‘l, yo tangri onasi bibi Maryam, tangri senga yor bo‘lsin. O‘zing iffatli zavjayi muhtarama, zuryoding boshimizga xaloskor o‘zing yaratgansan, o‘zing posbon bo‘lgaysan. Omin.

Keyin qo‘shib qo‘ydi:

— Yo mukarram Bibi Maryam ona, duo qil, baliq o‘lsin. Tengi yo‘q, topilmas bo‘lsa ham duo qil, o‘lsin.

Duodan chol o‘zini bir qadar yaxshi seza boshladi, biroq og‘riq qittakkina bo‘lsin pasaymadi, balki battarroq azob bera boshladi. U quyruq qoplamasiga suyanib oldi-da, chap qo‘lining barmoqlarini beixtiyor mashq qilib, uqalay boshladi. Quyosh qizdirgandan qizdirar, shabada asta-sekin kuchayib borardi.

— Xo‘p, endi mayda qarmoqqa xo‘rak joylab qo‘ysak ham bo‘lar, — dedi chol. — Baliq bu kecha ham yuzaga chiqmasa, men yana totinib olishim kerak bo‘ladi. Suv bo‘lsa-ku, shishaning tagidagina qolgan. Bu yerda makreldan boshqa biron narsani tutib bo‘lmasa ham kerak deyman. Ammo uni darrov yeyilsa, unchalik yoqimsiz tuyulmaydi. Qani endi tunda uchar baliq tushib qolsa. Ammo uni jalb qilishga menda chiroq yo‘q. Ajoyib taomda bu uchar baliq, uni tozalab o‘tirishning ham hojati yo‘q. Men bo‘lsam, kuch asrashim kerak. Ey xudo, axir men uning bunaqa kattakon bo‘lishini qaydan bilay!.. Ammo baribir men uni yenga-

man. Nechog'liq ulkan, nechog'liq buyuk bo'lmasin, baribir, yengaman.

„Garchi adolatdan bo'lmasa-da, — fikran davom etdi u, — men odam bolasining nimalarga qodir ekanligi va hamda nimalarga dosh berib, chidashi mumkinligini ko'rsatib qo'yaman“.

— Mening zuvalam boshqacha uzilgan, deb bolaga aytmovdimmi, axir, — dedi u. — Buni amalda isbot qilishning payti keldi.

U allaqachon buni yuz karra, ming karra amalda isbot qilgan edi. Nima bo'libdi endi? Yana qaytadan isbot qilish kerak bo'lsa, isbot qilaveradi. Buning sanog'i har safar yangidan boshlanadi. Shu sababdan ham u biror narsani qilayotganda hech qachon o'tib ketgan narsalarni eslab o'tirmas edi.

„Qani endi uyquga keta qolsa, keyin men ham mizg'ib olardim va tushimda sherlarni ko'rgan bo'larдим, — deb o'yladi u. — Nima uchun sherlar mening hayotimda qolgan narsalarning eng yaxshisiykin?“

— Xayol surmaslik kerak, qariya, — dedi u o'ziga, — Taxtalarga suyangin-da, osoyishta bo'l, dam ol, hech narsa to'g'risida o'ylama. U hozir urinib yotibdi. Sen-chi, sen iloji boricha kamroq uringin.

Quyosh ufqqa og'ib qolgan, qayiq bo'lsa, sekin, ammo beto'xtov suzgandan suzib borar, suzgandan suzib borardi. Uni sharqdan esayotgan shamol ohista haydamoqda, chol yelkasini o'yib tushgan arqon yetkazayotgan og'riqni yengilgina, bilintirmay o'tkazib, beozor to'liqlarlarda asta-asta chayqalib borardi.

Nima bo'ldi-yu, tushdan keyin chilvir yana ko'tarila boshladi. Biroq aytarli hech narsa yuz bermadi. Baliq sal yuzaroqda suza boshlagan edi. Quyosh cholning orqasi, chap qo'li va yelkasini qizdirar edi. U bundan baliqning shimoli-sharqqa tomon burilganini bildi. Endi u baliqqa bir nazar solgandan keyin uning suv ostida binafsharang ko'krak qanotlarini charx urgan qushdek keng yoyib, qudratli quyrug'i bilan qorong'ilikni tila-tila suzib borishini ko'z o'ngiga keltira olardi. „Qiziq, bunaqangi chuqurlikda u nimani ham ko'ra olardi? — deb o'yladi chol. — Ko'zlari juda yirik-yirik, lekin otning ko'zi unikidan necha hissa kichig-u, ammo qorong'ida ko'radi. Men ham qachonlardir kechasi yaxshi ko'rardim. To'g'ri, zim-ziyo tun bo'lsa, unda boshqa gap, ammo bir hisobda ko'zimning o'tkirligi mushuknikidan qolishmas edi“.

Changak bo'lib qolgan chap qo'l to'xtovsiz mashq ham quyosh tufayli o'z holiga qayta boshladi, chol arqondan tortayotgan azobini bir ozgina bo'lsa ham yengillatish uchun yelka mushaklarini ishga solib, butun og'irlikni asta-sekin so'l qo'lga o'tkazishga kirishdi.

— Agar sen hali ham charchamagan bo'lsang, — dedi u ovoz chiqarib, — gapning o'g'il bolasi shuki, mislsiz baliq ekansan.

Endi u o'zini benihoya horg'in sezar, buning ustiga tezda qorong'i tushajagi yuragini timdalar, shu sababdan boshqa bir chet narsalar ustida o'ylashga harakat qilar edi. U o'zi uchun *Gran Ligas* bo'lib qolgan mashhur beysbol ligalari hamda Nyu-York „Yanki“si bilan

Detroyt „Yo‘lbars“i o‘rtasida bo‘ladigan bugungi o‘yin ustida o‘ylardi.

„Juegos“¹ natijalari haqida mana ikki kundan beri hali hech narsani bilmayman, — deb o‘yladi u. — Lekin men o‘z kuch-quvvatimga ishonishim va nima ishga qo‘l urmayin, barini qotirib tashlaydigan, bunda hatto tovonidagi suyak qadog‘i beradigan azobga ham qarab o‘tirmaydigan buyuk Di Madjioga loyiq bo‘lishim kerak. Suyak qadog‘ining o‘zi nima? *Un espulia de hueso*.

Biz, baliqchilarda bu narsa bo‘lmaydi. Nahotki buning og‘rig‘i urishqoq xo‘roz pixi bilan tovonga tepganchalik bo‘lsa? Men ehtimol, na bu kabi tepkiga va na bir yoki har ikki ko‘zdan ayrilishga tobi toqat qilgan va na urishqoq xo‘rozlar singari jangni davom ettira olgan bo‘lardim. Kishini benihoya hayratga soladigan ajoyib qushlar va hayvonlar oldida odam bolasi nima degan gap o‘zi. Men hozir shu tobda, huv o‘sha dengiz tubida suzayotgan maxluq bo‘lib qolishni istar edim“.

— Ha, faqat akulalar bosqin yasamasa yaxshi bo‘lardi, — dedi u ovoz chiqarib. — Akulalar hujum qilib qolsa-chi, unda menga ham, unga ham o‘zing rahm qil, xudo!

„Nahotki, buyuk Di Madjio baliqni hozir sen ushlab turganchalik matonat bilan ushlab tura olardi, deb o‘ylaysan? — deb so‘radi u o‘zidan. — Ha, aminmanki u ham xuddi shunday qilgan bo‘lardi va ehtimol, menga qaraganda navqiron ham zabardast bo‘lganligi uchun,

¹ Sport o‘yinlari (*isp.*).

avloroq qilishi ham mumkin edi. Ustiga ustak otasi baliqchi o'tgan... Suyak qadog'i juda ko'p azob berarmikin unga?"

— Qaydam, — dedi u o'ziga o'zi. — Men umrim bino bo'lib suyak qadog'ining nimaligini bilmayman.

Quyosh botgandan keyin chol o'ziga dalda berish uchun bir mahallari Kasablanka tavernasida butun portda eng kuchli odam hisoblangan syenfuegoslik barzangi habash bilan kuch sinashganligini eslay boshladi. Ular stol ustiga bo'r bilan chizilgan chiziqqa tirsaklarini tiraganlaricha, bilaklarini egmay, panjalarini chamberchas siqqan holda bir sutka qimir etmay o'tirib chiqqan edilar. Har ikkovi ham bir-birlarining qo'llarini stolga yotqizishga urinar edi. Atrofdagi odamlar garov o'ynashar, kerosin lampa g'ira-shira yoritgan xonaga kirib chiqishar, u bo'lsa habashning qo'li, tirsagi, basharasidan ko'z uzmas edi. Sakkiz soat o'tgandan keyin sudyalalar, uxlab olish maqsadida, har to'rt soatda almashadigan bo'lishdi. Har ikki raqibning ham tirnog'i ostidan qon siljiy boshladi, o'zlari bo'lsa, hamon bir-birovlarining ko'zlari, qo'llari va tirsaklaridan ko'z olmas edilar. Bahs boylashganlar xonaga kirishar, chiqishardi; ular devor yoqalab qo'yilgan baland stullarga o'tirib olib, musobaqaning nima natija bilan tamom bo'lishini kutishardi. Yog'och devorlar to'q zangori bo'yoq bilan bo'yalgan, lampalardan ularga soyalar tashlanardi. Habashning soyasi juda ham bahaybat bo'lib, shamol lampalarni tebratgan paytlarda devorda lopillar edi. Butun kecha davomida goh uning, goh buning qo'li baland

kelib turdi, habashga rom quyib tutishar va sigaretalarini tutatib berishardi. Romni ichib olgandan so'ng habash shunday ham zo'r berardiki, hatto bir safar choline qo'lini (chol u paytlarda chol emasdi, uni Santyago EL Campeon¹, deb atashar edi) deyarli uch dyuymga bukib ham qo'ydi. Ammo chol bilagini qayta to'g'rilab oldi. Shundan keyin u o'zi yaxshigina yigit va obro'li polvonlardan bo'lgan bu habashni yengishiga shubha qilmadi. Nihoyat, tongda odamlar sudyadan durang talab qila boshlagan, sudya esa nima qilarini bilmay, faqat yelka qisganda chol butun kuchini bir yerga to'pladi va to habashning qo'li stolga qapishmaguncha bukib tushaverdi.

Olishuv dam olish kuni ertalab boshlanib, dushanba kuni saharda tamom bo'ldi. Bahs boylashganlardan ko'pchiligi durang bo'lsin, deb talab qila boshladilar, chunki ularning portga ishga chiqish vaqtlari bo'lib, bu yerda Gavana ko'mir kompaniyasi uchun ko'mir yoki qoplangan shakar yuklashardi. Shu bo'lmasa, hammalari ham musobaqani oxiriga yetkazishning tarafdori edilar. Ammo chol yengdi, yengganda ham yuk tashuvchilarning ish vaqti boshlanmasdan burun yengdi.

Keyin uni uzoq vaqt Chempion deb atab yurishdi, bahor chiqqanda esa u habash bilan yana olishdi. Biroq bu safar garovlar oz pulga o'ynaldi va chol ikkinchi marta ham oson g'alaba qozondi, chunki syenfuegoslik habashning o'z kuchiga bo'lgan ishonchi birinchi o'yin-

¹ Chempion (*isp.*).

dayoq shikast topgan edi. Keyin Santyago yana bir qancha musobaqalarda qatnashdi, ammo ko'p o'tmay bu ishni tashladi. Chunki astoydil xohlasa, har qanday odamni ham yengajagiga amin bo'ldi va endi bunday musobaqalar baliq ovlash uchun kerak bo'ladigan o'ng qo'lga zarar keltirishi mumkinligini angladi. Bir necha marotaba u chap qo'li bilan kuch sinashmoqqa harakat qilib ko'rdi. Ammo bu qo'li uni doimo uyaltirib qo'yar, egasiga bo'ysunishni istamas va chol ham unga ishonmas edi.

„Endi uni quyosh yaxshilab qizdiradi, — deb o'yladi chol. — Agar kechasi juda ham sovuq bo'lmasa, bundan keyin jo'rttaga, menga achchiq qilib uvushib o'tirgani jur'at qilmaydi. Qani, ko'raylik-chi, bu tun bizga nimalarni ravo ko'rarkin?“

Uning tepasidan Mayamiga uchgan samolyot o'tib ketdi, chol samolyotning soyasi hurkitib uchirgan uchar baliqlarning to'dasini ko'rdi.

— Bu yerda uchar baliq shunchalik ko'p ekan, demak, shu yaqin o'rtada makrel ham bo'lishi kerak, — dedi u va baliqni salgina bo'lsa-da, yaqinroq siljitishning iloji yo'qmikin deb, yelkasi bilan chilvirga qattiqroq tirkaldi. Ammo buning mumkin emasligi tezda anglashildi, chunki chilvir xuddi tor kabi uzilib ketay deb, yana zirillab qaltilladi, undan suv zarralari sakrab otila boshladi. Qayiq oldinga ohista suzib borardi. Chol to samolyot ko'zdan yo'qolguncha uni kuzatib turdi.

„Samolyotdan hamma narsa juda g'alati bo'lib ko'rinsa kerak, — deb o'yladi u. — Qiziq, shuncha baland-

likdan dengiz qanday ko‘rinarkin? Agar ular bunchalik yuqorida uchmaganlarida o‘sha yerdan mening bali-g‘imni aniq-tiniq ko‘rgan bo‘lishardi. O‘z balig‘imga yuqoridan bir nazar tashlash uchun ikki yuz sarjin ba-landlikda sekin-sekin uchib o‘tishni xohlardim. Bir payt-lar toshbaqa oviga chiqqan kezlarim, machta uchiga chiqib, o‘sha yerdan ham juda ko‘p narsalarni bir-biri-dan ajrata olardim! Makrel yuqoridan ko‘kimtirroq bo‘-lib ko‘rinadi va hatto uning binafsharang yo‘l-yo‘l chi-zislari-yu dog‘larini ajratib olish, butun to‘da qay yo‘-sinda suzayotganligini ham ko‘rish mumkin. Qorong‘i chuqurliklarda suzuvchi barcha uchqur baliqlarning us-ti, ko‘pincha, yo‘l-yo‘l tasmalari, ola-bula dog‘lari ham nima sababdandir, binafsharang bo‘ladi. Nega endi shu-naqa bo‘larkin? Makrel ko‘rinishdan ko‘kimtir bo‘lsa ham, aslida rangi tillaga o‘xshaydi. Ammo u rosa ham ochiqib biror narsaning ketidan quvganda biqinlarida xuddi marlinniki singari binafsharang yo‘l-yo‘l chiziqlar paydo bo‘ladi. Nahotki bu qahrdan bo‘lsa? Balki odat-dagidan tez harakat qilganidandir?“

Qorong‘i tushmasdan sal oldin, yengil to‘lqinlar qo‘ynida go‘yo sariq adyol ostida okean kim bilandir quchoqlashayotgandek chayqalgan va to‘lg‘ongan sar-gass suv o‘simliklarining kattagina oroli yonidan o‘tib ketayotganlarida kichik qarmoqqa makrel ilindi. Baliq quyoshning so‘nggi nurlarida musaffo oltin jilolar bilan turlanib, qo‘rquvdan yarim bukilgan holda, qanotlarini havoda jonholatda silkita-silkita yuqoriga sapchiganda chol uni ko‘rib qoldi. Makrel shovvoz akrobatdek qay-

ta-qayta sapchib ko'tarilardi. Chol bo'lsa quyruqqa o'tib oldi, cho'nqaydi, yirik chilvirni o'ng qo'li va tirsagi bilan tutganicha, baliq tushgan dastani yalang so'l oyog'ida bosib turib, makrelni chap qo'li bilan chiqarib oldi. Makrel qayiqning shundoq yonginasiga kelib, jon achchiq talvasa ichida o'zini har tomonga urganda chol quyruq osha engashdi va qayiqqa misli oltindek lov-lov yongan, binafsharang tasmali baliqni ko'tarib oldi. Makrel iztirob ichida og'zini ochib-yopar, jonholatda qarmoqni tishlardi. Uning uzunchoq yassi tanasi, boshi ham dumi to chol tillarang tusda tovlanib turgan kallasiga urib tinchitmaguncha, qayiq tubiga urilib turdi, keyin biroz titrab-qaqshadi-da, qimir etmay qoldi.

Chol baliqni qarmoqdan chiqarib oldi, unga yana qaytadan xo'rak ildi-da, dengizga tashladi. Keyin u ohista quyruqqa o'tib oldi. Chap qo'lini chayib, ishtoniga surtdi, chilvirni o'ng yelkasidan chap yelkasiga o'tkazdi va quyoshning okeanga botib borishi bilan chilvirning suvga qanday qiyalikda ketayotganini kuzatgan holda o'ng qo'lini yuvdi.

— Hammasi boyagi-boyagicha, — dedi u.

Ammo suvga qo'l tiqib, chol qayiqning harakati ancha susayib qolganini sezdi.

— Kechasi harakatni picha susaytirish uchun har ikkala eshkakni bir-biriga bog'lab, qayiqqa ko'ndalang qilib mahkamlayman, — dedi u. — Bu baliqning kuchi hali butun kechaga yetib ortadi. Men ham undan qolishmayman, albatta.

„Makrelni yana biroz turib, keyin tozalasam ma'qul

bo'ladiganga o'xshab qoldi, — deb o'yladi u, — shunda hamma qoni oqib ketmaydi, men buni saldan keyin qilaman va birvarakay eshkaklarni ham bog'lab qo'ya-man. Ungacha yana, ayniqsa, kunbotar chog'ida baliqni bezovta qilmaganim durust. Quyoshning botishi har qanday baliqqa ham yomon ta'sir qiladi“.

U qo'lini shamolda quritib oldi, keyin chilvirni tutdi-da, baliqqa birmuncha erk berdi. Baliq uni taxta qoplama tomon yaqinroq surib keldi va chol shu bilan og'irlikni o'z gavdasidan qayiqqa ko'chirdi. „Qo'limdan uncha-muncha ish keladigan bo'lib qolibdi, — deb o'y-ladi u. — Hozircha men baliqni uddalayman. Buning ustiga u xo'rakni yutib yuborganidan beri hali hech narsa totimaganini ham unutish kerak emas, o'zi kat-takon bo'lsa, unga juda ko'p oziq kerak. Men-ku, bu-tun boshli bir tunesni yeb oldim-a. Ertaga makrelni yey-man. — Chol makrelni *dorado* deb atardi. — Ehtimol, uni tozalayotganimda bir bo'lakchasini yeb olarman. Makrelni yeyish tunesni yeyishdan og'irroq. Ammo dunyoda osonlik bilan bitadigan ishning o'zi yo'q“.

— Ahvollaring qalay endi, baliq? — baland ovoz bi-lan so'radi u. — Men o'zimni juda yaxshi his qilyapman. So'l qo'limning og'rig'i pasaydi, oziq ham butun bir kecha-yu, yana bir kunga yetadi. Mayli, baliq, qayiqni tortaver.

Chol o'zini, aytganidek, juda yaxshi his qilayotgani yo'q edi. Chunki yelkasiga arqon berayotgan azob endi shunchaki og'riqdan o'tib, zirq-zirq lo'qillashga aylan-gan, bu esa cholni xavotirga solayotgan edi.

„Bundan battarroq narsalarni ham ko‘rganmiz, — deb yupatardi u o‘zini. — Bir qo‘lim sal-pal shikastlangan, ikkinchisi bo‘lsa, endi tomiri tortishayotgani yo‘q. Oyoqlarim bardam. Oziq-poziq masalasida ham men baliqqa qaraganda o‘zimni podsho deb his qilsam bo‘ladi“.

Qorong‘i tushdi, sentabr oyida tun doimo birdan, quyosh botishi bilanoq kiradi. Chol tuzdan yeyilib ketgan taxtalarga yonboshlab yotar va bor kuchi bilan dam olishga harakat qilardi. Osmonda ilk yulduzlar ko‘rindi. U yulduzlarning nomini bilmasa-da, ammo ularga ko‘zi tushishi bilanoq bu olis hamrohlar yana o‘ziga esh bo‘lishini tushundi.

— Baliq ham menga oshna, — dedi u. — Men bunday baliqni hech qachon ko‘rgan emasman, shundaylari bo‘lishini eshitmaganman ham. Ammo men uni gumdon qilishim kerak. Yaxshiyamki, yulduzlarni ham gumdon qilishga zarurat yo‘q!

„Tasavvur qilib ko‘rgin-a, odam uzun kun oyni bo‘g‘izlashga harakat qilib yursa! Oy bo‘lsa, undan qochib ketadi. Bu ham mayli-ya, agar odamga har kuni quyoshni ovlashga to‘g‘ri kelib qolganda nima bo‘lardi? Yo‘q, nima desang ham bizning toleyimiz bor“, deb o‘yladi u.

Keyin u totinib olishga imkoni bo‘lmagan katta baliqqa achinib ketdi. Ammo bu qayg‘urish, uning baliqni o‘ldirish haqidagi qat‘iy qaroriga hech qanday monelik qilmas edi. Qanchadan-qancha odamlarni to‘ydiradi u! Biroq kishilar u bilan qorin qappaytirishga arzisharmi-

kin? Yo'q, albatta. Dunyoda hech kim uni og'ziga olishga loyiq emas. Axir unga bir qarang, o'zini qanday tutayпти, qanday sharofat ko'rsatyapti.

„Men juda ko'p narsalarni tushunmayman, — deb o'yladi u. — Ammo bizga quyosh, oy va yulduzlarni o'ldirishga to'g'ri kelmaganligi qanday yaxshi. Dengizdan bor-yo'q rizqi ro'zimizni qoqishtirib olayotganimiz va yana o'z birodarlarimizni o'ldirayotganimiz ham yetib ortadi.

Endi men eshkaklardan bo'ladigan tormoz haqida o'ylab ko'rishim zarur. Buning ham yaxshi, ham yomon tomoni bor. Men ancha-muncha kalavadan ayrilib qolishim mumkin, keyin, baliq siltanib qolsa, tamom, uni ham qo'ldan chiqarib qo'yaman, tormoz bo'lsa, qayiqni tez harakat qilishdan saqlaydi. Qayiqning yengilligi esa ham baliqning, ham o'zimning azob-uqubatlarimni oshiradi, ammo bu uqubatdan xalos bo'lishimning garovi ham shunda. Axir bu baliq, agar istaguday bo'lsa, bundan ham tez suzishi mumkin. Hay, nima bo'lsa bo'lar, hozir, hidlanib qolmasdan burun, makrelni tozalab qo'yish va picha totinish kerak. Quvvat bo'ladi.

Endi yana biror soat dam olaman, keyin, agar baliq o'zini tinch tutadigan bo'lsa, quyruq tomonga o'tib, lozim bo'lgan ishlarni qilaman va eshkaklar to'g'risida bir fikrga kelaman. Ungacha baliqning o'zini qanday tutishini kuzatib boraman. Eshkak bilan bo'ladigan hangoma yaxshi o'ylab topildi, biroq hozir bo'lsa-bo'lmasa ishga qat'iy kirishish kerak. Baliq hali kuchga to'liq. Men qarmoq baliq lunjining xuddi o'zginasida

sanchilib turganini, ogʻzi esa mahkam qisib olinganini payqagan edim. Qarmoqning unga berayotgan azobini azob demasa ham boʻladi. Uni koʻproq ochlik va oʻzi nimaligini aniq bilib yetmaydigan xavf-xatar sezgisi qiyaydi. Hordiq olaver-chi, chol. Senga navbat kelguncha baliq zahmat tortaversin“.

Uning nazarida, oʻzi ikki soatga yaqin dam olgan edi. Oy endi kech koʻtarila boshlaganidan, u vaqtni aniq belgilay olmadi. Toʻgʻrisini aytganda uning dam olishi shunchaki, nomigagina boʻlgan dam olish edi. U baliqning ogʻirligini oʻz yelkasida boyagi-boyagi his qilar, shunday boʻlsa ham chap qoʻli bilan quyruq planshiriga tayangan holda ogʻirlikni imkoni boricha qayiqqa solishga urinardi.

„Chilvirni qayiqqa bogʻlab qoʻyishim mumkin boʻlganida hamma narsa oppa-oson hal boʻlgan boʻlardi-qoʻyardi, — deb oʻyladi u. — Ammo u salgina siltana qolsa bormi, tamom, chilvir chirt uziladi ketadi. Men chilvirga tushadigan kuchni oʻz gavdam bilan betoʻxtov qirqib, har daqiqada kalavani ikki qoʻllab boʻshatishga tayyor turishim kerak“.

— Ammo sen, axir, hali uxlaganing yoʻq-ku, chol, — dedi u ovoz chiqarib. — Yarim kun va bir kecha, keyin yana bir kunduz oʻtsa hamki, sen hamon uxlaganingcha yoʻq, ha. U toʻpolon koʻtarmay, xotirjam turgan mahalda sen nima qilib boʻlsa ham ozgina uxlab olishning gʻamini ye. Boʻlmasa, kalovlanib qolasan.

„Hozir miyam juda yaxshi ishlayapti, — deb oʻyladi u. — Hatto juda ham ravshan. Shunchalik ravshanki,

go'yo hamshiralarim bo'lgan yulduzlarga o'xshaydi. Ammo nima bo'lganda ham, men uxlab olishim kerak. Yulduzlar ham uxlaydi, oy ham uxlaydi, quyosh ham uxlaydi va hatto oqim bo'lmagan, jimjit sukunat cho'kkan kezlari okean ham uxlaydi.

— Uxlab olishni yodingdan chiqarma, — deb uqti-radi o'ziga o'zi chol. — Uxlashga o'zingni majbur qil. Kalavadan bir amallab xoli bo'lishning oson va to'g'ri yo'lini axtar. Endi quyruqqa o'tib, makrelni tozalab qo'y. Eshkakdan qilingan tormoz esa, xudo ko'rsatma-sin, uxlab qolguday bo'lsang, nihoyatda xatarli bo'ladi.

— Ammo men uyqudan voz kechishim ham mum-kin, — dedi u o'ziga. — Ha, mumkin, biroq bu ham o'l-guday xavfli.

U baliqni bezovta qilmaslikka harakat qilib, emaklab quyruq tomonga siljiy boshladi.

„U ham ehtimol, pinakka ketayotgan bo'lsa ajab-mas, — deb o'yladi u — Ammo men uning nafas rostlab olishini istamayman. U to jon berguncha qayiqni tortib borishi kerak“.

Quyruqqa yetib olgach, u aylanib baliqning butun og'irligini chap qo'liga o'tkazdi, o'ng qo'li bilan esa pichoqni g'ilofdan sug'urib oldi. Yulduzlar bodrab-bodrab nurlanar, makrel ularning shu'lasida yaqqol ko'zga tashlanar edi. Chol uning kallasiga pichoq sanchib, quyruqning taxta kati ostidan tortib oldi-da, oyog'i bi-lan bosib turib, dumidan to ostki jag'ining tagigacha chaqqon tilib chiqdi. So'ng pichoqni qo'ydi. O'ng qo'li bilan baliqning ichak-chavog'i-yu jabrasini sug'urib

oldi. Uning qorin qopchig'i og'ir va shilimshiq edi. Tilinganda ichidan ikki uchar baliq chiqdi. Ular hali buzilmagan, qattiqqina edi, chol har ikkovini ham qayiq tubiga yonma-yon qo'ydi, ichak-chavoqlarni esa dengizga uloqtirdi. Ular cho'kkan joyda yaltillagan iz qoldi. Yulduzlarning rangsiz shu'lasida makrel iflos bo'z tusiga kirgan edi. Chol baliq boshini oyog'i bilan bosib turib, uning bir yonidan terisini shilib oldi. Keyin makrelni ag'darib qo'ydi va ikkinchi yonining terisini shildi. Go'shtini boshidan to dumigacha tilib chiqdi.

Makrel skeletini dengizga uloqtirgach, suvda doiralalar paydo bo'ladimi, yo'qmi, deb qarab turdi, ammo sekin-sekin cho'kib borayotgan baliq ashqol-dashqolining yaltiroq izidan boshqa hech vaqo ko'rinmadi. Chol o'girilib oldi, har ikkala uchar baliqni makrel bo'laklari orasiga qo'ydi va pichoqni g'ilofiga solib, yana qayta qayiq burniga tomon ohista o'tib oldi. Uning yelkasi chilvir zalvoridan egilgan, o'ng qo'li bilan esa baliqni tutib borardi.

Joyiga qaytib kelgach, makrel bo'laklarini taxtalar ustiga terdi, bularning qatoriga uchar baliqlarni qo'ydi. Shundan keyin chilvirni yelkasining hali lat yemagan joyiga surib oldi va yana og'irlikni planshirlarga tayangan chap qo'lga o'tkazdi. Bort osha engashib, uchar baliqni dengizda chayib oldi. Bu orada qo'li ostida suvning qanday oqayotganiga ham e'tibor berdi. U makrel po'stini shilganida yaltirab qolgan qo'li atrofida suvning doira yasab o'tishiga mahliyo bo'lib turdi. Hozir u avvalgidan sekinroq oqardi. Chol kaftining chetini qayiq

ziyiga ishqab turib, quyruq tarafga ohista suzib ketayotgan fosfor zarralarini ko'rdi.

— U yo toldi, yo nafas rostlayapti, — dedi chol. — Tezroq ovqatlanib, ozgina uxlab olish kerak.

U go'sht bo'laklaridan birining yarmini va yulduzlar yorug'ida tozalab qo'yilgan uchar baliqlardan birini yeb oldi. Ovqatlanar ekan, chol tun havosi borgan sari sovuqlashayotganini seza boshladi.

— Agar qovurib yeyilsa bormi, makreldan ko'ra laz-zatliroq taom yo'q, — dedi u. — Ammo xomligida naqadar bemaza bu. Dengizga tuzsiz va limonsiz chiqmaganim bo'lsin.

„Menda kalla degan narsa bo'lganda, — deb o'yladi u, — kun bo'yi qayiq burniga suv quyib, selgitib turmasmidim, — kech kirganda qo'limda tuzim bo'lardi. Aytmoqchi, makrelni kun botish oldidangina tutgan edim-a. Shunday bo'lsa ham men juda ko'p narsalarni nazardan qochirib qo'yibman. Qarang-a, butun bir bo'lakni chaynab bo'libman-ku, ammo ko'nglimni aynitayotgani yo'q“.

Sharq tomonda osmon beti bulutlarga burkanmoqda edi va tanish yulduzlar birin-sirin o'cha boshladi. U go'yo bulutlar darasiga kirib borayotganday ko'rinardi. Shamol tindi.

— Uch yoki to'rt kundan keyin havo ayniydi, — dedi u. — Ammo bu hali na bugun bo'ladi, na ertaga. Baliq o'zini osoyishta tutayotgan ekan, mizg'ib ol, qariya.

U chilvirni o'ng qo'liga oldi va bor gavdasi bilan bortga yonboshlagan holda, qo'lini dumg'azasi bilan

bosib turdi. Keyin yelkasidagi chilvirni sal quyiroqqa siljitdi va uni chap qo'li bilan ushlab oldi.

„Barmoqlarim bo'shashib ketmaguncha o'ng qo'lim chilvirni qo'yib yubormaydi. Mabodo uyquda barmoqlar chilvirni qo'yib yuborsa, uning dengizga qarab siljishini chap qo'lim sezadi-da, meni uyg'otadi. Albatta, o'ng qo'lga oson bo'lmaydi. Ammo u qiyinchilikka bardosh beraverib, o'rganib qolgan. Juda bo'lmaganda yigirma daqiqa yoki yarim soat uxlab olsam, shu ham katta gap“.

U bortga yonboshladi, baliqning og'irligini o'ng qo'lga o'tkazdi va uxlab qoldi.

Bu safar tushiga arslonlar emas, sakkiz yoki o'n milga cho'zilib ketgan dengiz cho'chqalarining hududsiz to'dalari kirib chiqdi. Hozir hirs fasliga kirganlaridan, ular havoga baland sakrashar, keyin o'zlari chiqib kelgan suv o'yig'iga sho'ng'ishar edi.

Keyin tushida ko'rsa, qishloqda o'z karavotida yotibdi. Kulbasida shimoldan esgan shamol g'uvillar emish. Chol juda sovqotibdi. Boshiga yostiq o'rniga qo'ygan o'ng qo'li bo'lsa, uvushib qolibdi.

Va nihoyat, uning tushiga cho'ziq zardobrang sohil kirdi va g'ira-shirada bu yerga chiqqan birinchi arslonni ko'rdi, uning ketidan boshqalari ham chiqib kelardi. Chol langar tashlab turgan kemanding bortiga iyagini tirab qararmish, qirg'oqdan esgan kechki shamol uni yelpib o'tarmish, o'zi boshqa arslonlar paydo bo'lmas-mikin, deb kutayotganmish va baxtiyor emish.

Oy bo'lsa allaqachon chiqqan, u esa hamon uyqu-

dan bosh ko'tarmas, uxlar, baliq bo'lsa, qayiqni bulutlar darasi tomon sokin sudrab borardi.

U siltovdan uyg'onib ketdi, o'ng qo'li musht bo'lib yuziga kelib urildi, chilvir qo'lni qizdirgandan qizdirib, shitob bilan dengizga ketib borardi. Chap qo'li hech narsani his qilmaganidan, u chilvirni o'ng qo'li bilan to'xtatishga urindi, ammo chilvir allaqanday kuchli bir sur'at bilan dengizga ketib borardi. Nihoyat chap qo'l ham chilvirni seza boshladi, chol chilvirga yelkasi bilan tirkaldi, endi chilvir orqasi bilan baliqning butun og'irligini o'ziga olgan chap qo'lini jizillatib o'ta boshladi. Chol ehtiyot kalavalarga o'girilib qaradi va ularning juda tez bo'shalayotganini ko'rdi. Shu on baliq dengiz sirtini o'pirib, otilib chiqdi va yana dengizga zalvor bilan tushib ketdi. Keyin bu yana takrorlandi, undan so'ng yana va yana.

Chilvirning dengizga to'xtovsiz ketib borishiga qaramay, qayiq olg'a bosardi, chol chilvirni bor kuchi bilan tortishga harakat qilar, goh bir zumgina bo'sh qo'yib berar, goh yana uzilib ketadimi deb qo'rqa-qo'rqa o'ziga tortardi. Cholning o'zi ham qayiq burniga yopishtirib tashlangan edi. Yuzi bir bo'lak makrel go'shtiga tirkalgancha yotar, uning qimirlashga imkoni yo'q edi.

„Bizga xuddi mana shu narsa kerak edi, — deb o'y-ladi u. — Endi mahkam bo'l... Chilvirni qanday sug'urib ketishni ko'rsatib qo'yaman unga! Ha, ko'rsatib qo'yaman hali!“

Unga baliqning irg'ib chiqishlari ko'rinmas edi. U dengiz bag'rining shovqin-suron bilan qo'porilgani-yu,

baliq qaytib suvga tushayotganda quloqni batang qilib shaloplaganini eshitardi, xolos. Bortdan oshib borayotgan chilvir qo'lni ayovsiz tilib o'tar, ammo chol shunday bo'lishini avvaldan bilar va kafti yo panjalari yaranmasin uchun chilvir yo'liga qo'lining qadoqli yerini to'g'rilashga harakat qilardi.

„Bola yonimda bo'lganda, — deb o'yladi chol, — chilvirni ho'llab bergan bo'lardi. Eh, bola yonimda bo'lganda-ya! Qaniydi u shu yerda bo'lsa! Qaniydi!“

Chilvir ketgandan ketib borar, ketgandan ketib borar, ammo boyagiga qaraganda sur'ati susayinqirab qolgan va chol baliqni chilvirning har tutamini mashaqqat bilan yulib olishga majbur qilardi. U boshini ko'tarib, yuzini parchinlanib ketgan makrel go'shtidan chetga olishga muvaffaq bo'ldi. Chol avval tizzasiga turdi, so'ng ohista oyoqqa bosdi. U chilvirni hamon bo'shatib turar, lekin borgan sari o'larmonlik bilan oz-ozdan bo'shatardi. So'ng kalava o'ramlari turishi kerak bo'lgan joyga surildi-da, oyog'i bilan paypaslab, hali o'ramda chilvirning ko'pligiga qanoat hosil qildi. Suvga esa, shunchalik ko'p chilvir ketgan ediki, hali baliq shuning o'zini eplab ulgursa ham xo'p gap edi.

„Mana endi, — deb o'yladi u. — Baliq o'n marotabadan ham ko'p irg'ishlab chiqib, pufaklarini havo bilan to'ldirdi. Endi uning borsa-kelmasga qochib qutulishi va u yerda o'lib ketishi mumkin emas. U tezda doira yasab, chir aylana boshlaydi, ana o'shanda qo'l-qo'lga tegmay ishlashga to'g'ri keladi. Qiziq, nima sababdan u bunchalik bezovta bo'ldiykin? Ochlik jonidan o'tdimi

yoki qorong'ida biron narsa hurkitdimi? Nimadan dahshatga tushgan bo'lishi mumkin? Axir u vazmin va kuchli baliq edi-ku. U menga juda dov va o'ziga ishon-gan bo'lib ko'ringan edi. Tavba!“

— Menga qara, chol, yaxshisi qo'rqib-po'rqib o'ti-rishni bir yoqqa yig'ishtirib qo'y-da, ko'proq o'z ku-chingga ishon, — dedi u. — Sen uni qo'lingda ushlab turgan bo'lsang ham, bir qarichgina chilvirni o'zingga tortib ololmaysan. Ammo u tezda aylana boshlaydi.

Chol endi chilvirni chap qo'li va yelkalari bilan to'xtatib turardi. Yuzidan makrel go'shtining parchalar-nni yuvib tashlash uchun egilib o'ng qo'liga suv oldi. U ko'ngli behuzur bo'lib, qayt qilishdan, natijada ma-dorsizlanib qolishdan qo'rqardi. Yuzini yuvib bo'lgach, chol subhi sodiq uyg'onib kelayotgan ko'kka termil-gancha, o'ng qo'lini bortdan oshirib, sho'r suvda tutib turdi. „Hozir u aytarli og'ishmay, to'g'ri sharqqa qarab suzyapti, — deb o'yladi u. — Bu uning charchab qolib, oqim bo'ylab borayotganini ko'rsatadi. Unga hali za-mon doira qilishga to'g'ri kelib qoladi. O'lib-tiriladigan payt ana o'shanda boshlanadi“.

Qo'lini sho'r suvda bir necha muddat tutib turgach, chol uni ko'zdan kechirdi.

— Unchayam xavfli emas ekan, — dedi u. — Og'riq bo'lsa er kishi uchun bir gapi, xolos.

Chol chilvirni qo'lining yangi qirqilib ketgan yerla-riga tegizib yubormaslikka harakat qilib, avaylabgina ushladi va chap qo'lini ham ikkinchi bortdan oshirib suvga solish uchun gavdasini qulay o'rnashtirib oldi.

— O'lguday tirik notavon bo'la turib ham, har holda, o'zingni yomon tutganing yo'q, — dedi u chap qo'liga. — Ammo meni chuv tushirib qo'yay degan payting ham bo'ldi.

„Nimaga ham men tog'ni ursa talqon qiladigan ikki zabardast qo'l bilan tug'ilmadim? — deb o'ylardi u. — Balki chap qo'limning mana shu ko'yga tushishiga o'zim aybdordirman? Uni achchiq-chuchukka bardosh berishga o'z vaqtida o'rgatish kerak edi. Ammo bandasi bo'lmasa, xudoyimning o'zi ko'rib turgandir, bu narsalarni uning o'zi ham o'rganib olsa bo'lardi. Rostini aytganda, bugun kechasi u menga yomon xizmat qilmadi, bor-yo'g'i bir marta tomir tortishdi, xolos. Lekin, mabodo, bu yana qaytariladigan bo'lsa, yaxshisi chilvir uni cho'rt qirqib keta qolsin!“

Shuni o'ylagandan so'ng chol boshi aylanib ketayotganligini sezib qoldi. „Aslida yana bir bo'lak makrel go'shtini yeb olishim kerak edi-ya. Yo'q, yeya olmayman, — dedi u o'ziga va. — Ko'ngil ozib, behol bo'lgandan ko'ra, bosh aylanib turgani ma'qul. Bundan tashqari, yuzi mijig'langan go'shtni og'zimga sololmayman. Bu go'shtni to buzilmaguncha har ehtimolga qarshi saqlab qo'yaman. Baribir hozir u-bu totib olishning vaqti o'tdi. Kallavaram chol! — deb koyindi. — Axir qolgan bir uchar baliqni yeyishing mumkin-ku“.

— Mana u meni ye deb, tozalab qo'yilganча yotibdi, — chol uni chap qo'liga oldi-da, suyaklarigacha qo'ymay mijib, paqqos yeb bitirdi.

„U boshqa har qanday baliqqa qaraganda ham to'q

tutadi, — deb o‘yladi u. — Harqalay unda menga kerakli bo‘lgan narsa bor... Mana endi qo‘limdan nima kelsa, shuni qilib bo‘ldim. Qani, u aylanaversin-chi, bellashib ko‘ramiz hali“.

U dengizga chiqqandan beri quyosh mana uchinchi marta bosh ko‘tarib chiqyapti, xuddi shuni kutib turganday baliq ham doira chizishni boshlab yubordi.

Chilvirning dengizga qanday qiyalikda tushib bori-shiga qarab baliq aylanayotibdimi yoki yo‘qmi, chol bilolmasdi. Bilishning hali fursati ham yetmagan edi. U chilvirning picha bo‘shashganligini sezdi, xolos va o‘ng qo‘li bilan uni ohista o‘ziga torta boshladi. Chilvir boyagi-boyagi yana qattiq tortildi, ammo chol, ana endi uzilib ketadi, deb turganda u to‘satdan bo‘shashib qoldi. Shunda chol enkayib, yelkalarini ezib turgan chilvirdan bo‘shatdi va shoshmasdan, maromi bilan uni o‘ziga tortmoqqa kirishdi. U butun erkini qo‘llariga berib ishlardi. Yoshlik kuch-quvvatini yo‘qotgan oyoqlari bilan yelkalari ularga ko‘mak berib turardi.

— U juda ham olislab aylanyapti, ammo nima bo‘lsa ham, ishqilib, aylanyapti-ku, — o‘yladi chol.

To‘satdan chilvir siljishdan to‘xtab qoldi. Ammo chol chilvirni to undan quyoshda tovlanib porlagan suv kukunlari sachrab chiqmaguncha o‘ziga tortaverdi. Keyin chilvir orqaga tortilib keta boshladi. Chol cho‘kka-lab olgancha, xushlamaygina, asta-sekin chilvirni yana sim-siyo suvga bo‘shatmoqqa boshladi.

— Endi baliq o‘z doirasining eng olis qismini o‘tatyapti, — dedi u.

„Uni iloji boricha qattiq ushlash kerak. Tarang tortilgan chilvir doirani har safar toraytiraveradi. Ehtimol, biror soatdan keyin u ko‘rinib ham qolar. Men uni avval o‘z kuchimga ishontirishim kerak, keyin tushovlab olaman“.

Biroq ikki soat o‘tibdi hamki, baliq hamon qayiq atrofida imillab aylangani-aylangan edi. Chol qora terga botgan, charchaganidan burni yerga tekkuday bo‘lgan edi. To‘g‘ri, baliq aylanayotgan doira anchayin qisqarib qolgan, bundan tashqari, chilvirning suvga tushib bori-shidan baliqning borgan sari yuqoriga ko‘tarilib kelayotganligi ko‘rinib turardi.

Bir soatdan beri cholning ko‘z o‘ngi qorong‘ilashib borar, sel bo‘lib oqqan ter ko‘zini ham, ko‘zi ustidagi jarohatni ham va yana manglayidagi boshqa bir yarani ham achishtirgandan-achishtirardi. Ko‘z o‘ngining qorong‘ilashib borayotgani uni qo‘rqitmas edi. Chilvirni shunchalik zo‘riqish bilan tortayotgani oldida bu unchalik hayron qolarli ish emasdi. Lekin ikki safar unga jismi go‘yo sochilib ketayotganday bo‘lib tuyildi, bu esa uni hazilakam tashvishga solmay qo‘ymadi.

„Nahotki men xudo bexabar bir baliq deb o‘lib ketsam? — o‘z-o‘ziga savol berardi u. — Kelib-kelib, hozir — hamma narsa ko‘ngildagiday bo‘layotgan mahalda-ya. Yo rabbiy, o‘zing menga chidam ber! Men yuz bor „Yo padar“ bilan yana yuz bor „Bibi Maryam“ni o‘qiganim bo‘lsin. Faqat hozir emas. Hozir o‘qiy olmayman. Hozircha ularni go‘yo o‘qiganday bo‘la qolay, — deb o‘yladi u. — Keyinroq o‘qib qo‘yaman“.

Shu dam u ikki qo'llab ushlab turgani chilvirga zarb tushayotgani hamda siltanish ro'y berganini sezib qoldi. Siltov juda ham keskin va benihoya kuchli edi.

„U qarmoq ulangan simga qilich tumshug'i bilan uryapti, — deb o'yladi chol. — Xuddi o'zi. Uning shunday qilishi ham kerak edi. Biroq bu uni sakrab chiqishga majbur qilib qo'yishi mumkin, men bo'lsam uning hozir aylanib turgani ma'qul deb bilardim. Boya unga havo olish uchun yuzaga sakrab chiqish kerak bo'lgan edi, ammo endi har bir yangi sakrash qarmoq ilinib turgan joyni kengaytirib qo'yishi, oqibat natijada baliq qo'ldan chiqishi mumkin“.

— Baliq, sakramagin, — iltimos qilardi u. — O'tinaman, sakrama!

Baliq qayta-qayta simga zarb urar va har gal chol bosh chayqab, chilvir bo'shatar edi.

„Men unga quyushqondan tashqari azob bermasligim kerak, — deb o'ylardi u. — Mening dardim — o'zimda. Uni yengib o'tishim mumkin. Ammo baliq og'riqdan esini yo'qotib qo'yishi hech gap emas“.

Birmuncha muddatdan so'ng baliq simga urishdan to'xtadi va yana ohista aylana boshladi. Chol maromi bilan chilvirni o'ziga tortib yig'ishtirardi. Ammo u yana o'zini lohas seza boshladi.

Chol dengiz suvidan hovuchlab olib boshidan quydi. Keyin yana biroz suv olib boshiga quygach, ensasini uqalab qo'ydi.

— Shukurki, tomir tortishmayapti, — dedi u. — Baliq tezda yuzaga chiqadi, men bo'lsam hali turib bera-

man. Sen turib berishing kerak, chol. Chidamim yetmaydi deb, hatto xayolingga ham keltira ko'rma.

U tizzalab o'tirib oldi va omonatgina bo'lsa ham chilvirni yana yelkasiga olib, reja qildi: „Baliq aylanib turguncha men nafas rostlab olaman, keyin o'rnimdan turamanda, u yaqinlab kelishi bilan chilvirni o'zimga torta boshlayman“.

Chol qayiq burnida turib ko'proq dam olgisi, chilvirni o'z holiga tashlab, ortiqcha bir aylanib chiqish uchun baliqqa yo'l qo'yib bergisi kelardi. Ammo tortish maromidan baliqning burilib, yana qayiq tomonga qaytayotganligi ma'lum bo'lgan zamon chol o'rnidan turdi va qo'lga iloji boricha ko'proq chilvir kiritay deb, gavdasini dam u tomonga, dam bu tomonga o'g'irgancha qulochlab chilvir torta boshladi.

„Shunday charchabmanki, umrim bino bo'lib bunaqangi ahvolga tushmaganman, — deb o'yladi chol, — mana, shamol ham kuchayib boryapti. Nafsilamrga baliqni uyga olib borayotganimda bu shamol asqatadi. Ha, juda, juda asqatadi bu shamol“.

— U yangidan aylana boshlashi bilan men dam olaman, — dedi u. — O'zimni ham boyagidan ko'ra ancha yaxshi his qilyapman. O'ldim deganda, yana ikki-uch aylanishdan keyin baliq meniki bo'ladi-qo'yadi.

Uning poxol shlapasi ensasiga surilib tushgan edi.

Baliq oldinga qarab yana sudrab keta boshlashi bilan chol butunlay holdan toyib, o'zini qayiq burniga tashladi.

„Mana endi sen chigilingni yoz, baliq, — deb o'yla-

di u. — Sen orqaga qaytding deguncha, men ishimni boshlayman“.

Dengiz bo‘ylab yirik dolg‘a sirpana boshladi. Ammo suvni ochiq havoning yo‘ldoshi bo‘lgan xayrli shamol haydab kelmoqda edi. U cholning uyga yetib olishi-da hali ham mador, ham madad bo‘ladi.

— Qayiqni janub va g‘arbga tomon boshqarib boraman, vassalom — dedi u. — Dengizda ham adashib bo‘larmishmi? Orolimiz-ku, kichkina emas, cho‘zilgandan cho‘zilib ketgan.

Chol baliqni uchinchi aylanish vaqtida ko‘rdi.

Nazari avvalo qayig‘i ostidan hadesa bosh-keti ko‘rinmay cho‘zilib o‘tgan timqora soyaga tushdi. O‘z ko‘zlarining ko‘rganiga o‘zi ishonmay qoldi.

— Yo‘q, — dedi u. — Uning bunaqangi botmondahsar bo‘lishi mutlaqo mumkin emas.

Ammo baliq chindan ham ulkan edi. Uchinchi aylanish oxirlab qolganida u qayiqdan o‘ttiz yardcha narida yuzaga suzib chiqdi. Uning quyrug‘i dengizdan qanchalik ko‘tarilib chiqqanini chol o‘z ko‘zlari bilan ko‘rdi. U eng katta o‘roqdan ham kattaroq bo‘lib, qoramtirmoviy suv betidan nimsafsar tusga kirgandek ko‘rinardi. Baliq yana sho‘ng‘ib ketdi, ammo bu gal u qadar chuqur tushmadi. Uning butun alp siyosat gavdasini chirmab olgan binafsharang tasmalari cholga yaqqol ko‘rinib turardi. Baliqning umurtqa qanoti shalpayib tushgan, juda ham ulkan ko‘krak suzg‘ichlari bo‘lsa keng yoyilgan edi. Baliq aylanar ekan, chol uning ko‘zlarini, shu ko‘zlar atrofida suzib yurgan ikki kulrang yelim

baliqni ko'rdi. O'qtin-o'qtin ular baliqning badaniga zulukdek yopishar, keyin jonholatda ura qochishardi. Gohida esa yirik baliqning soyasida o'ynoqlab suzishardi. Yelim baliqlardan har birining bo'yi uch futdan oshiqroq kelar edi. Ular suzayotganlarida xuddi ilon baliqqa o'xshab, bor bo'ylari bilan bilanglab ketishardi.

Cholning yuzidan endi faqat quyosh taftidangina emas, azbaroyi zo'riqqanlikdan ham ter reza-reza bo'lib oqardi. Ko'rinishdan juda sokin va bamaylixotir doira yasayotgan baliqning har yangi aylanishida chol borgan sari ko'proq chilvir yig'ib olar, yana ikki aylanishdan keyin baliq ko'ksiga garpun urajagiga endi u amin bo'lib qolgan edi.

„Ammo men uni bundan ham yaqinroq olib keli-shim kerak, ha, yaqinroq, — deb o'ylardi u. — Mo'ljal-ga ham boshini olmasdan, naq yuragiga urish kerak“. „O'zingni bos, bardam bo'l, chol“, dedi u o'ziga o'zi.

Keyingi aylanish vaqtida baliqning sirti suv yuzasida ko'rindi, ammo u hali ham qayiqdan ancha narida suzib borardi. Baliq yana bir marta aylanib chiqdi, bi-roq suv betiga boyagidan ko'ra sezilarliroq chiqib qolgan bo'lsa-da, hamon o'sha-o'sha, qayiqdan ancha olisda edi. Chol chilvirni yana biroz tortqilab olganida hozir baliqni naq bortning yonginasiga keltirib qo'ygan bo'li-shini bilardi. U garpunni allaqachon shay qilib qo'ygan edi, ingichka tros o'rami kajava savatda yotar, uning bir uchi qayiq burnidagi ilgakka mahkamlangan edi.

Beqiyos vazmin va suluv bo'lgan bu baliq doirasini yasab, ulkan quyrug'ini bilinar-bilinmas qimirlatib ya-

qinlashib kelardi. Chol uni qayiqqa mumkin qadar yaqinroq olib kelish uchun kuyib-pishib chilvir tortardi. Bir muddat baliq yonboshiga ag'darilib qoldi. Keyin u o'zini rostlab oldi va qaytadan aylanishga o'tdi.

— Men uni o'rnidan jildirdim, — dedi chol. — Nima bo'lganda ham men uni ag'darilishga majbur qildim.

Uning yana boshi aylanib ketdi, shunga qaramasdan chilvirni o'lib-tirilib tortishdan to'xtamadi. „Axir, bo'lsa-bo'lmasa, uni yoniga to'ntarib qo'yish qo'limdan keladi-ku, — deb o'yladi u. — Ajab emas, uni bu safar chalqanchasiga ag'darib olsam. Tort xooo, tort! — O'z qo'llariga buyurdi u. — Qani, ha-ha, oyoqlar, bardam-bardam! Kalla, bo'la qol, anqayma! Ish ko'rsat! Axir sen hech qachon meni yerga qaratmagansan-ku. Bu safar men uni charxpalak qilib tashlayman!“

Hali baliq qayiqqa yaqin kelib ulgurmasdanoq, u bor kuchini yig'ib, o'lar-tirilariga qaramay torta boshladi. Biroq baliq yonboshiga ag'darildi, xolos. Keyin yana o'zini o'nglab oldi-yu, olislab ketdi.

— Menga qara, baliq! — dedi chol unga. — Sen baribir o'lasan. — Shunday bo'lgach, meni ham o'zingga qo'shmozor qilishdan bir ma'no bormi?

„Bunaqada ikki qo'limni burnimga tiqib qolaverishim ham hech gap emas“, ko'nglidan o'tkazdi u. Og'zi shunday ham qaqrab ketgan ediki, hatto labini labiga qovushtirishga majoli yetmas, suv solingan shishani cho'zilib olish uchun esa madori yo'q edi. „Bu gal men endi uni qayiqqa sudrab keltirmasam bo'lmaydi, — deb o'yladi u. — Kuning bitib qolganga o'xshaydi, chol“.

„Yo‘q, — deb cho‘rt kesdi u o‘zini, — bitib qolgani yo‘q. Umring hali yuz yillarga yetadi, chol“.

Keyingi aylanish paytida chol sal bo‘lmasa baliqni qo‘lga kiritay dedi-yu, biroq u yana o‘zini rostlab olib, ohista uzoqlab ketdi.

„Meni xarob qilyapsan, baliq, — o‘ylardi chol. — Bu, albatta, sening ishing. Umrin bino bo‘lib hali biror marta senchalik ulkan, senchalik suluv, osuda va oliyjanob maxluqni ko‘rmaganman. Mayli, istasang meni o‘ldir. Kim-kimni halok qiladi — endi menga baribir“.

„Yana miyang ayniyapti, qariya! O‘zing bilasan-ku, boshing ravshan bo‘lishi shart. Esingni yig‘ib ol. Uqubatni insonlarcha... yo bo‘lmasa, xuddi mana bu baliqchalik yengib o‘tishga harakat qil“, deb xayolan qo‘shib qo‘ydi u.

So‘ng o‘z-o‘ziga:

— Qani, bo‘l-chi, kallani ishlat, — dedi. Ovozi shunday ojiz chiqdiki, uni hatto o‘zi bazo‘r eshitdi. — Ishlat, deyapman senga.

Yana ikki aylanish davomida ham hech narsa o‘zgarmadi.

„Nima qilsam bo‘larkin? — o‘ylab o‘yiga yetolmasdi chol. Har gal baliq olislay boshlashi bilan unga go‘yo o‘zi hushdan ketayotganday bo‘lib tuyulardi. — Nima qilish kerak? Yana bir unnab ko‘raman“.

U yana bir urinib ko‘rib, hushdan ajralayotganini sezdi. Ammo shunday bo‘lsa ham baliqni chalqancha ag‘darishga muvaffaq bo‘ldi. Keyin baliq qaytadan o‘zini rostlab oldi va bahaybat dumini havoda bilanglata-bi-

langlata yiroqlab ketdi. Qo'llari jonsizday bo'lib qolgani va ko'z oldi xiralashib, tuman bosganiga qaramay, chol: „Yana bir urinib ko'raman“, deb ahd qildi.

Shunday qildi ham, biroq baliq yana chap berib ketdi. „E, hali shundaymi? — deb o'yladi u. O'yladi-yu, o'zini muzlab ketayotgandek his qildi. — Men yana bir urinib ko'raman“.

U o'zining butun azob-uqubati, qolgan-qutgan kuch-quvvati va allaqachonlardan buyon yo'qolib ketgan g'urur, oriyatini bir yerga to'pladi-yu, ularni baliq chekayotgan abgorliklar bilan yakkama-yakka olishuvga tashladi. Shunda baliq yonboshiga ag'darilib tushdi va shu ko'yicha ohista, qayiq qoplamasiga qilich tumshug'i bilan tegay-tegay deb suzib o'ta boshladi, uzun degandan uzun, enli degandan enli, kumushdayin tovlangan, binafsharang tasmalardan kamar bog'lagan, boshi ho'atta, keti ho' batta bo'lib tuyulgan bu baliq sal bo'lmasa qayiq yonidan qilpillab o'tib ketay dedi.

Chol chilvirni tashlab, uni oyog'i bilan bosib oldi, garpunni qurbi yetgancha baland ko'tarib, shu onda yig'gan bor kuchi bilan baliqning dengiz sirtidan odam ko'kragicha ko'tarilib turgan to'sh qanotlarining xuddi orqasiga urdi. U temirning yumshoq go'shtga qanday kirib borayotganini tuydi va butun og'irligini garpunga solib, uni borgan sari chuqur suqa bordi.

Shunda baliq o'lim bilan hamnishin bo'lib qolgani-ga qaramay harakatga kirdi, go'yo o'zining tengi yo'q bo'y-basti, bor go'zalligi va qudratini namoyish qilganday dengizdan baland ko'tarilib chiqdi. Go'yo u chol

bilan qayiq ustida muallaq osilib qoldi. Keyin u chol va cholning butun qayig'iga ko'lob-ko'lob suv yog'dirib dengizga gumburlab tushdi.

Cholni behollik va behuzurlik o'z komiga oldi, ko'zlari deyarli hech narsani ilg'amay qo'ydi. Biroq gapun arqonini bo'sh qo'yib, uni tilimlanib ketgan qo'llarida ohista tutamlay boshladi. Ko'zlari yana ravshan tortganda esa, u baliqning kumushrang qornini osmonga qaratib, to'ntarilib yotganini ko'rdi. Orqasidan gapun dastasi qiyalab chiqib turar, dengiz tegrasi esa uning qora qoniga bo'yalgan edi. Boshda go'yo butun bir chaqirim keladigan moviy suvni g'ij-g'ij baliqlar to'dasi qoplab yuborganday qora dog' bosdi. Keyin bu dog' yoyilib ketdi va pag'a-pag'a bulutga o'xshab qoldi. Kumushsimon baliq to'lqinlarda ohista tebranib turardi.

Chol to ko'zi yana tinib ketmaguncha baliqdan ko'z uzmay turdi. So'ngra u gapun arqonini bitengga ustma-ust ikki marta o'rab bog'ladi va qo'llari bilan ikki chakkasini ushlab munkaydi.

„Nima balo bo'la qoldi-ya, bu boshimga o'zi? — dedi u yuzini quyruq qoplamasiga bosarkan. — Men keksayib qolgan odamman. Qattiq charchadim. Ammo men nima bo'lganda ham mana bu baliqni o'ldirdim. U menga tug'ishgan birodarimdan ham ortiqroq. Endi bo'lsa mayda-chuyda ishni bir yoqlik qilishgina qoldi. Hozir baliqni qayiqqa qantarib olishim uchun arqonni taxt tutib, uni sirtmoq-sirtmoq qilib qo'yishim kerak. Mabodo, baliqni qayiqqa ortgan taqdirda, qayiq suvga liq to'lsa-da, boringki, keyin chelaklab bo'shatsam-da,

baribir, qayiq bunaqangi yukka dosh berolmaydi. Men nima lozim bo'lsa hammasini tappa-taxt qilib qo'yishim kerak. Keyin baliqni bortga tortib keltirishim-u chandib tashlashim, yelkanni ko'tarib, kuch-ko'ron bilan juftak rostlashim kerak bo'ladi“.

Chol arqonni baliq jabrasi va jag'laridan o'tkazib, boshini quyruqqa tirband qilish maqsadida uni bortga tortib keltira boshladi.

„Uni ko'rgim kelyapti, — deb o'yladi u, — o'z qo'l-larim bilan ushlagim, qanday baliq ekanligini bir bilib qo'ygim kelyapti. Axir u mening boyligim. Lekin faqat shuning o'zi uchungina uni ushlab ko'rgim kelayotgani yo'q. Men allaqachon, ho' o'shanda, garpunni sopiga dovur urganimda uning yuragiga qo'l tekkizib ko'rgan-day bo'ldim. Hay, mayli, endi uni yaqinroq olib kel, boyla, dumiga sirtmoq tashla, qayiqqa yopishib tursin desang, tanasini ham sirtmoqlab ol“.

— Qani, qariya, harakatingni qil, — dedi u o'ziga va bir qultum suv yutindi. — Endi jang tamom bo'ldi, lekin hali mayda-chuyda ish boshdan oshib yotibdi.

Chol avval zilol osmonga, keyin ulkan baliqqa nazar soldi. Ayricha diqqat bilan quyoshga qaradi: „Hozir kun peshindan sal og'ibdi. Passat bo'lsa, avjiga minyapti. Shu tobda chilvirni ulab-chatib qo'yay desam, bundan naf yo'q. Buni bola bilan uyda do'ndirib qo'yamiz“.

— Qani, beri kel-chi, baliq!

Ammo baliq beri kelishni hatto xayoliga ham keltir-mas, to'lqinlar og'ushida sokin chayqalar edi. Cholning o'ziga qayiqni u tomon olib borishga to'g'ri keldi.

Chol unga shundoq yonma-yon kelib, baliqning boshi qayiq quyrug'iga uchma-uch kelganda, yana bir karra uning azim haybatidan dang qoldi. Keyin gapun arqonini bitengdan yechib olib, uni baliq jabralaridan o'tkazdi, bir uchini jag'idan tortib chiqardi, baliqning qilich tumshug'iga aylantirib o'radi, keyin arqonni yana jabralardan o'tkazdi, yana baliq tumshug'iga o'radi va ustma-ust bitengga chandib tashladi. Qolgan arqonni kesib olib, baliq dumini sirtmoqlash uchun quyruqqa o'tdi. Baliqning tusi zarrin binafsharangdan sof kumushrangga o'tdi, tasmalari bo'lsa, xuddi quyrug'i kabi siniq safsar tusini oldi. Bu tasmalar erkak kishining kerilgan qo'llaridan enliroq edi, baliqning ko'zlari esa, xuddi periskop oynaklari singari lo'q bo'lib qolgan, ayni chog'da salb chopqinlari vaqtidagi avliyolarning qiyofasini eslatib turardi.

— Men uni bundan boshqacha qilib o'ldirolmas edim, — dedi chol.

U suv ichib, o'zini ancha tetik his qildi. Endi u o'zining bundan keyin hushdan ketmasligini bilardi, miyasi ham ravshan tortgan edi. „Bu baliq yarim tonna kelsa keladiki, kam emas, — deb o'yladi u. — Balkim undan ham ko'proqdir. Agar bunaqangi baytalmonning uchdan ikki qismi go'sht bo'lsa, har funti o'ttiz sentdan turganda qo'lga qancha pul kirarkin?“

— Qalam-qog'oz bo'lmasa, hisobiga yetib ham bo'lmaydi buni, — dedi chol. — Hisobini chiqarish uchun bosh tiniq bo'lishi kerak. Ammo, fahmimcha, ulug' Di Madjio bugun men bilan faxrlansa arziydi. To'g'ri,

menda suyak qadog'i bo'lgan emas. Lekin qo'llarim va yelkam bebiliska og'ridi-e. Darvoqe, suyak qadog'ining o'zi nima? Ehtimol, u bizda ham bo'lsa bordir, faqat borligini xayolimizga keltirmasak kerak, xolos.

Chol baliqni qayiq burni, quyrug'i va o'rindiqlariga bog'lab qo'ydi. Baliq shunchalik ham azim ediki, cholga go'yo qayiqni yirik kemanding bortiga tirkab qo'yganday tuyular edi. Chilvirdan bir bo'lak kesib oldi-da, baliqning og'zi ochilib qolib, suzishni qiyinlashtirmasin uchun uning pastki jag'ini tig'iga ko'tarib bog'lab qo'ydi. Keyin u machtani o'rnatdi, tayoqdan gafel o'rnida foydalandi, shkotni tortib qo'ydi. Olaquroq yelkan g'o'ppaydi, qayiq olg'a jildi, chol quyruqqa yarim yonboshlab, janubi-g'arbga suzib ketdi.

Janubi-g'arb tomonni aniqlash uchun cholga kompasning keragi yo'q edi. Buning uchun unga passatning qayga esayotgani-yu, yelkanning qay tarafdan shamolga to'layotganini bilish kifoya edi. „Harqalay qarmoqni suvga tashlab qo'ysam yomon bo'lmasdi, — deya xayolidan o'tkazdi chol. — Yolg'ondakam xo'rakka baliq-maliq ilinib qolarmidi deyman, bo'lmasa ochdan o'la-man-ku“. Ammo u yolg'ondakam xo'rakni axtarib topolmadi, sardinlar esa hidlanib qolibdi. Shunda u sariq suv o'simliklari yonidan suzib o'ta turib, ulardan bir tutamini changak bilan ilib olib, silkitdi. Qayiqqa mayda qisqichbaqalar to'kilib tushdi. Deyarli bir dyujinadan oshiqroq bo'lgan bu maxluqlar xuddi burgalar singari dikirlab sakrashar, o'rmalashardi. Chol ularning boshini ikki barmog'i orasiga olib uzib tashladi va hech narsasi-

ni qo'ymay, obdon chaynab yeb yubordi. Qisqichbaqalar nihoyatda mayda edi. Ammo chol ularning kishini juda ham to'q tutishi, buning ustiga behad lazzatli ekanligidan xabardor edi.

Chol ularni batamom yeb bitirgandan so'ng shishada qolgan ozginagina suvning chorak qismini ichdi.

Bortiga zil-zambil baliq tirkalganiga qaramay, qayiq rasamadi bilan borar, chol rumpelni tirsagi bilan tutganча, uni boshqarar edi. Baliq unga muttasil ko'rinib turar, o'z qo'llariga ko'zi tushib qolsa yoki yelkasi qayiq chetiga tegib ketgan hamon bularning bari tushida emas, o'ngida sodir bo'lganini butun vujudi bilan his qilar edi. Huv bir payt, hamma narsa hal bo'lishga kelib, qo'qqisdan mazasi qochib qolganda bularning bari cholga roppa-rosa tush kabi ko'rinib ketgan edi. Nima-sini aytasiz, undan keyin ham baliq suvdan chiqib qayta tushib ketish oldidan havoda muallaq osilib qolganda, unga bularning hammasida qandaydir antiqa bir g'aroyibot bordek tuyuldi va chol o'z ko'zlariga ishonmay qoldi. To'g'ri, u paytda ko'zlari ham nafsilamrga yaxshi ilg'amay qolgan edi, endi bo'lsa ular yana ravshan tortdi.

Mana endi baliqning haqiqatan ham mavjudligi, qo'llari va yelkalaridagi og'riqning ham tushida bo'lmayotganligi unga ayon. „Qo'llarimning yarasi tez bitib ketadi, — deb o'yladi u. — Yaralar ifloslanib zo'rayib ketmasin deb, ozmuncha qon oqizdimmi, sho'rgina suv bo'lsa, hoynahoy ularga malham bo'ladi. Ko'rfazning qoramtir suvi — dunyoda tengi yo'q davo. Faqat xayo-

lim chalg'ib ketmasa bo'lgani! Qo'llar o'z vazifasini ado etib bo'ldi, qayiq ham joyida ketyapti. Baliqning og'zi bekik, quyrug'i bo'lsa tig'dek tik, o'zimiz ham yonmayon xuddi birodarlardek suzib boryapmiz. — Uning boshi yana biroz gangib ketdi. — Kim kimni uyga eltyapti o'zi — men unimi yo u menimi? Agar men uni shatakka olib borayotgan bo'lganimda boshqa gap edi. Yoinki u o'zining turgan-bitgan savlatini boy berib, qayiq ichida yotganda edi, bunda ham hamma narsa boshqacha, ochiq-oydin bo'la qolardi. Ammo biz yonmayon, bir-birimizga zanjirband bo'lib suzib ketyapmiz. Bor-e, menga nima, meni yetaklab ketayotgan bo'lsa ketavermaydimi. Unga shu ma'qul bo'lsa, biz rozi. Nafsilamrga, men ustomonlik ishlatibgina undan ustun chiqdim, baharhol, u menga hech qanday yomonlik ko'zlagani yo'q“.

Ular suzgandan suzib borishar, chol o'qtin-o'qtin qo'lini dengiz suviga chayqab olar, kalovlanib qolmaslikka harakat qilib borardi. To'p-to'p bulutlar balandda imillar, ulardan ham yuksakda ukpar bulutlar suzishar edi. Chol shamol tuni bilan esib chiqishini bilardi. U haqiqatan ham baliqni tushida emas, o'ngida ko'rib turganiga amin bo'lish uchun damba-dam unga qarab qo'yardi.

Birinchi akula uni quvib yetguncha bir soat chamasi vaqt o'tdi. Akula uni tasodifan quvib yetgani yo'q. Baliq qonining qoramtir bulutlari avval quyuqlashib, keyin suv bo'ylab butun bir chaqirim chuqurlikka yoyilib ketishi bilanoq, u dengiz qa'ridan bosh ko'tarib, hech

bir hadik bilmasdan, oynaday moviy dengiz sirtini shitob bilan tilib, yorug' dunyoga suzib chiqqan edi. Keyin yana ortiga qaytdi, yana qon hidini tuydi va nihoyat baliq ham qayiq qoldirgan izdan ketma-ket ta'qib eta boshladi.

Gohida u izni yo'qotib qo'yardi. Biroq, yoxud yana izga tushib olar, yoinki bilinar-bilinmas anqib turgan is dimog'iga urilardi-da, yangidan tinimsiz ta'qib eta boshlardi. Bu — dengizning eng uchqur balig'i qanchalik tez suza bilsa, shunchalik tez suza olish uchun dunyoga kelgan, mako jinsidan bo'lgan juda ham yirik akula edi. Uning komi deyilmasa, butun sumbati bilan mana men deb turar edi. Usti xuddi qilichbaliqniki kabi moviy, qorni kumushrang, sirti silliq va chiroyli, hozir mahkam qisib olingan jahannam darvozasiday jag'larini hisobga olmaganda, turgan-bitgani qilichbaliqqa o'xshardi. U cho'qqayib chiqqan tepa qanoti bilan suvni yengil yorib, dengiz yuzidan tez suzib kelardi. Og'zining mahkam yumib olingan qo'sh tabaqa lablari ortida sakkiz qator bo'lib o'roq tishlari tizilgan edi. Ular ko'pchilik akulalarning aksar qirrador tishlariga o'xshamas, balki yirtqich chovuti singari qayrilgan odam barmoqlarini eslatardi. Uzunligi ham cholning barmoqlaridan qolishmas, ziylari bo'lsa ustaraday o'tkir edi. Akula jamiki dengiz baliqlarini jig'ildoniga urish uchun yaratilgan, bundan hatto boshqa hech qanday dushmandan tap tortmaydigan, benihoya epchil, kuchli hamda yaxshi muhofaza qilingan baliqlar ham xoli emas edi. Shu tobda u o'ljaning yaqinligini sezib, shoshilar, shu sa-

babdan ham moviy tepa qanoti suvni shiddat bilan tiliklab borardi.

Chol akulani ko'rishi bilan uning hech narsadan qaytmasligini, xohlagan noma'qulchiligini qilishini tushundi. U akulaning yaqinroq kelishini kutarkan, gapunni shaylab, arqonning oxirini mahkamlab qo'ydi. Baliqni bog'lab olayotganida uning bir bo'lagini kesib ishlatganidan arqon kalta bo'lib qolgan edi.

Cholning boshi hozir batamom tiniqqan, o'zini hech narsadan umidvor tutmasa-da, harqalay, qat'iyat bilan belni mahkam bog'lagan edi.

„Hamma ish xamirdan qil sug'urganday borayotgan ediki, oxirigacha shunday davom etishi mumkin emasdi ham“, deb o'ylardi u.

Akulaning yaqinlab kelishidan ko'zini uzmay, chol azim baliqqa nazar tashladi. „Bularning bari, nafsilamrnga, tush bo'lib qolsa ham yomon bo'lmasdi. Men uning o'zimga hujum qilishining oldini ololmayman, ammo, balki, uni gumdon qilish qo'limdan kelar, Dentuso¹, — xayolidan o'tkazdi u. — Padaringga ming la'nat!“

Akula naq quyruqning o'ziga yaqinlashib kelib, baliqqa tashlanishi bilan chol uning o'pqpqondek ochilgan og'zini va favqulodda do'laygan ko'zlarini ko'rdi, baliq dumidan sal yuqoriga sanchilgan tishlarining kartillab, qisirlaganini eshitdi. Akulaning boshi suvdan chiqib turar, uning ketidan ko'p o'tmay yelkasi ham ko'rinib qolgan edi. Chol akula jag'lari ulkan baliqning tanasini

¹ Akulaning bir turi (*isp.*).

xunuk tovush chiqarib, nimta-nimta qilayotganini eshitarkan, uning boshiga ko'zlarini qo'shib turgan chiziqtumshug'idan yuqoriga ketgan chiziqt bilan kesishgan joyning o'zginasiga garpun urdi. Haqiqatda esa, bunday chiziqlar yo'q edi. Og'ir, tig'simon zangori kallasi-yu, lo'q ochilgan ko'zlar va g'ijirlagan, turtib chiqqan, nima to'g'ri kelsa, shuni g'ajib tashlashga tayyor turgan jag'largina bor edi. Ammo o'sha yerda akulaning miyasi joylashganidan chol uni nishonga olib nayza urgan edi. Qiyilib-qirchilib ketgan, qonga bo'yalgan qo'llarida mahkam qisilgan garpunni urdi, urganda ham jon-jahdi bilan urdi. Urarkan, zarbidan hech bir umidvor bo'lgani yo'q, ammo qat'iyat va alamli qahr-u g'azab bilan urdi.

Akula to'ntarilib tushdi, chol uning ko'zlari so'nganini ko'rdi, keyin akula arqonni taniga ikki qayta o'ralashtirib, yana bir ag'darildi. Chol akulaning jon berganini, ammo hamon o'lim bilan kelishishni istamayotganini tushundi. To'ntarilib yotarkan, u dumi bilan urar, jag'larini g'ijirlatar, suvni poyga qayig'iday ko'pirtirar edi. Dengizning u dumi bilan savalagan joyi oppoq bo'lib ketgan edi. Akula gavdasining to'rtidan uch qismi suvdan ko'tarilib chiqdi, arqon tarang tortildi, qiltillab-qaltiradi va oxiri cho'rt uzilib ketdi. Akula bir muddat suv betida qalqib turarkan, chol hamon undan ko'z uzmay, qaragani qaragan edi. Keyin u imillabgina suv qa'riga kirib yo'qoldi.

— U o'zi bilan qirq qadoqcha baliq go'shtini gumdon qildi, — dedi chol ovoz chiqarib.

„Ustiga-ustak, garpun bilan qolgan-qutgan arqonni

ham olib ketdi, — xayolan qo'shib qo'ydi u, — baliqdan bo'lsa yana qon oqyapti, demak, bu akula ketidan hali zamon boshqalari ham kelib qoladi“.

Dabdalasi chiqqan baliqqa endi uning boshqa qaragisi ham kelmasdi. Akula baliqqa tashlangan chog'da, cholda u go'yo baliqqa emas, o'ziga tashlaganday bo'lib ko'rindi.

„Ammo, harqalay, men balig'imga ko'z olaytirgan akulani o'ldirdim, — deb o'yladi u. — Bu umrim bino bo'lib ko'rganlarim ichida eng baloyi azim dentuso edi. Men bo'lsam, Xudo haqqi, ulkan akulalarning ko'pini ko'rganman.

Ishlarim haddan ziyod silliq ketayotgan edi. Buning uzoq davom etishi mumkin emasdi. Mendan hozir tila tilagingni deyishsa, bularning bari-bari tush bo'lib qolishini tilardim: baliq-maliq tutdingmi — yo'q, gazetalar to'shalgan karavotingda yallo qilib yotibsanmi — yotibsan, tamom, vassalom edi“.

— Ammo inson bolasi yengilib, yengilganiga rozi bo'lib ketaverish uchun yaratilmagan, — dedi u. — Odamzodni yanchib tashlash mumkin, lekin uni yengib bo'lmaydi.

„Har qalay baliqni o'ldirganim uvol bo'ldi, — deb o'yladi u. — Endi menga juda og'ir tushadi, hatto gapundan ham mosuvo bo'ldim. Dentuso — chaqqon va yovuz, aqlli va kuchli maxluq. Ammo men undan ko'ra ham aqlliyoq bo'lib chiqdim. Balkim, aqlliyoq ham emasdirman. Ehtimol, hammasi durustroq qurollangan bo'lganligimdandir“.

— Xayol surish kerak emas, chol, — dedi u ovoz chiqarib. — Shamol bo‘ylab suzaver va falokat ro‘y beradigan bo‘lsa, qarshi olishga tayyor tur.

„Yo‘q, men o‘ylashim kerak, — fikran o‘z-o‘ziga e‘tiroz bildirdi u. — Shundan boshqa yana nima ham qoldi menda, axir. Shu-yu beysbol, xolos. Darvoqe, akulaning qoq miyasiga tushirganim ulug‘ Di Madjioga yoqarmidi yo yoqmasmidi? Umuman, maqtasa arziydigan bir ish ham bo‘lgani yo‘q, har kimsa ham shunday qila olardi. Aytmoqchi, menga qara, qariya, nima deb o‘ylaysan: qo‘llaring suyak qadog‘iga qaraganda ko‘p xalaqit berdimi yo yo‘q? Qayoqdan bilay? Tovu-nimga yo‘liga bo‘lsin biror marta ham hech balo urgan emas, faqat bir safar cho‘milayotib elektr skatini bilmay bosib olganimda, ilon chaqqanday bo‘lgan edi. O‘shanda oyog‘im tizzamgacha akashak bo‘lib qolgan, og‘rig‘i ham chidab bo‘lmaydigan og‘riq edi“.

— Qo‘y buni. Yaxshisi, boshqa biror yurakni xun qilmaydigan narsa haqida o‘yla, qariya, — dedi u ovoz chiqarib. — Dam o‘tgan sayin uyga yaqinlashib qolyapsan. Nimasini aytasan, qirq qadoq go‘shtdan ayrilib qolganingdan beri suzish ham ancha osonlashib qoldi.

Oqimning qoq o‘rtasiga kirganidan keyin u o‘zining nimaga giriftor bo‘lishini juda ham yaxshi bilardi. Ammo endi buning oldini olib bo‘lmasdi. Boshqa iloj qolmagan edi.

— Bekor aytibsan, hali buning iloji bor, — dedi u, — Pichog‘ingni eshkaklardan birining dastasiga bog‘lab qo‘yishing mumkin.

U rumpelni qo'ltig'ida qisib turib, yelkan arqonini oyog'i bilan bosib olgancha, aytgan ishini qildi.

— Ana bo'lmasa, — dedi u. — Men chol bo'lsamda, odamning xo'rligini keltirar darajada ojiz va yaroqsiz emasman.

Sarin shamol esar, qayiq ham shitob bilan olg'a borardi. Chol baliqning faqat old tomonigagina qarar, qaragan sari ko'nglida umid uchqunlari uyg'ona borardi.

„Umidsizlik — halokat, — deb o'ylardi u. — Buning ustiga, fahmimcha, umidsizlik hatto — gunoh. Nima gunoh-u, nima gunoh emas, deb bosh qotirib o'tirishning hojati yo'q. Busiz ham dunyoda boshni qotiradigan narsalar to'lib-toshib yotibdi. To'g'risini aytganda, men gunoh bo'lgan narsalarni yaxshi tushunmayman. Tushunmayman ham va ehtimol, ularga ishonmayman ham. Balkim baliqni o'ldirishim gunoh bo'lgandir. Men uni ochdan o'lmaslik va yana talay odamlarning qornini to'ydirish uchun o'ldirgan bo'lsam ham, fahmimcha, ha, gunoh bo'ldi. Unda sen nima qilayotgan bo'lsang, bari gunoh-ku. Nima gunoh-u, nima nogunoh — buni o'ylab o'tirishning hojati yo'q. Boz ustiga, vaqti ham o'tdi, bundan tashqari, gunohlar bilan shu to'g'rida bosh qotirib, bosh qotirganliklari uchun haq oladiganlar shug'ullanaversin. Ha, xuddi o'shalar gunohning nimaligi ustida bosh qotiraversin. Xuddi baliq — baliq bo'lish uchun tug'ilganidek, sen ham baliqchilikka tug'ilgan-san. Avliyo Pyotr ham baliqchi edi, ulug' Di Madjioning otasi ham shu kasb egasi bo'lgan“.

Biroq chol o'zini qurshagan narsalar haqida mulohaza yuritishni yaxshi ko'rar, o'qiydigan kitobi, eshitadigan radiosi bo'lmagandan keyin juda ko'p o'ylar, shu jumladan, gunoh ustida ham bosh qotirar edi. „Sen baliqni boshqalarga sotib, shu bilan bir kuningni ko'rish uchungina o'ldirganing yo'q, — deb o'ylardi u. — Sen uni bir sirasi oriyat tufayli va qolaversa, baliqchi bo'lganing uchun ham o'ldirding. Bu baliq tirikligida sen unga ko'ngil qo'yding, hozir ham uni yaxshi ko'rasan. Kimnidir sevsang, uni o'ldirish ham gunoh emas. Balki, aksinchadir, og'irroq gunohdir?“

— Sen haddan tashqari ko'p o'ylayapsan, qariya, — dedi u ovoz chiqarib.

„Biroq sen dentusoni jon-jon deb asfalasofilinga jo'natding-ku, — o'yladi chol. — U bo'lsa xuddi senga o'xshab, baliq o'ldirib bir kunini ko'radi. Harom-xarishni ham jig'ildoniga shunchaki bir qorin to'ydirish uchun urib qo'ya qolmaydi va xuddi boshqa akulalarga o'xshab, nomigagina yeb to'ymas palid emas. U qo'rqinch nima bilmaydigan chiroyli va oliyjanob maxluqdir“.

— Men uni o'z jonimni himoya qila turib, o'ldirdim, — dedi chol ovoz chiqarib. — O'ldirganda ham, boplab o'ldirdim.

„Yana deng, — deb o'yladi u, — hamma ham, nima bo'lmasin, kimnidir yoki nimanidir o'ldiradi. Baliq ovi meni ham go'rga tiqyapti, ham go'r og'zidan qaytarib olib kelyapti. Qo'y, suyilma, chol. Baliq ovi emas, bola seni go'r og'zidan qaytaryapti“.

U bortdan egilib, baliqning akula g'ajigan yeridan bir luqma go'sht uzib oldi. Go'shtni chaynar ekan, uning sifati va ta'miga o'zicha baho berdi. U rangsiz bo'lsa-da, xuddi so'qim go'shti kabi lahm va barra edi. Bunday chandirsiz go'shtning bozori chaqqon ekanligini chol bilardi.

Ammo dengiz uning totini olib qochar va chol buning oldini olishdan ojiz edi. U o'ziga hali oson bo'lmasligini, oldida zahmat va mashaqqat yo'li turganini tushunardi.

Shamol hali-beri susayadiganga o'xshamasdi. U o'z yo'lini shimoli-sharqqa tomon birmuncha o'zgartirgan, shunday bo'lgach, to'xtashini kutmasa ham bo'laverardi. Chol olis-olislarga qarar, biroq na birorta kemanding yelkanini, na tutuni va na korpusini ko'rar edi. Faqat uchar baliqlargina dengizdan ko'tarilib chiqishar va qayiq burnidan ikki tomonga sapchib, g'oyib bo'lishardi, yana suv o'simliklarining bo'ltaklari sarg'ayib ko'zga tashlanar edi. Hatto qushlar ham ko'rinmasdi.

U ikki soatdan beri quyruqqa yonboshlab olib, baliq go'shtini og'zidan qo'ymay chaynab, tezroq hordiq chiqarib, kuch yig'ishga harakat qilgancha, suzib borarkan, ikki akuladan birini ko'rdi.

— Ix! — kaftini mix teshib o'tib, yog'ochga kirib borayotganda odam tilidan beixtiyor otilib chiqadigan, ma'nosi yo'q so'z, to'g'rirog'i, un berdi chol.

— Galanos¹, — dedi u ovoz chiqarib.

¹ Akulaning olachipor bir turi (*isp.*).

Chol birinchi suzg'ich ortidan ikkinchisining ham paydo bo'lganini ko'rdi va shu uch qirrali jigarrang suzg'ichlardan hamda dumining shitob bilan bilanglashidan bular kerik burun akulalar ekanini bildi. Ular baliq hidini tuyib, o'zlarini qo'yarga joy topolmay qolishgan va ochlikdan tamomila o'lar holatga kelib, ishtahani karnay qiluvchi bu hidni goh yo'qotib, goh yana topib kelishardi. Ular daqiqa sayin tobora yaqinlashar edilar.

Chol yelkanni musti-metin qilib mahkamlab tashladi, rulni ham chuv qoqib qo'ydi. Keyin u pichoq bog'langan eshkakni ko'tardi. Qo'llari chidab bo'lmas darajada og'rib turganidan, uni avaylab, bir amallab ko'tardi. Qo'llarim jilla qursa birozgina yozilsin deb, barmoqlarini beto'xtov chaqachum qilar edi. So'ng qo'llar butun og'riqqa bira to'la bardosh beradigan bo'lib ko'niksin, keyin yana ishdan bo'yin tovlab yurmasin uchun eshkakni bor kuchi bilan changallab oldi va akulalarning yaqinlab kelishini kuzata boshladi. Chol ularning kerik burun, yapasqi boshlari-yu, oq hoshiyali ko'krak suzg'ichlarini ko'rib turardi. Bular akulalar ichida eng palid, eng yaramas va eng sassiq baloxo'rlari hisoblanardi: nafs tug'yon urgan mahallarda ular, hatto qayiqning eshkagi bilan ruliga ham tashlanishdan toymas edilar. Agar toshbaqa dengiz yuzida mabodo pinakka keta qolsa, bunday akulalar uning oyoqlarini cho'rt uzib ketishadi, juda ham ochiqqan mahallarida esa, hatto baliq qoni yoki shilimshig'ining hidi kelmayotgan odamga ham suvda hujum qilishaveradi.

— Ix! — dedi chol. — Hay, mayli endi kela qolinglar.

Ha, ular suzib kelishdi. Ammo ular makoga o'xshab kelishgani yo'q. Ulardan biri yalt-yult qildi-yu, o'zini qayiq ostiga urdi. U baliqqa tashlanganda qayiqning qanchalik qaltirab ketgani cholga ayniqsa bilindi. Boshqa biri bo'lsa o'zining qisq sarg'ish ko'zlari bilan cholga shing'rayib turdi, keyin og'zini tarvaqay ochib, baliqning mako g'ajigan yeriga o'zini urdi. Cholga uning jigarrang boshi ustidan yelka tomoniga cho'zilib o'tgan, miya bilan umurtqa bir-biriga ulanib ketadigan joydagi chiziq aniq ko'rinib turardi, u eshkakka mahkamlangan pichoqni xuddi shu yerga sanchdi. Keyin pichoqni sug'urib olib, uni yana akulaning mushuknikiga o'xshash sariq ko'zlariga urdi.

Akula jon talvasasida baliqdan ayrildi va og'zida qolgan go'shtni yo'l-yo'lakay qo'ymay yutarkan dengiz qa'riga sirg'alib ketdi.

Qayiq hamon ikkinchi akulaning baliqqa bo'lgan hujumidan qaltirab turardi. Chol akulani qayiq ostidan chiqarish uchun yelkanni yoyib, qayiqni ko'ndalang aylantirib qo'ydi. Akulani ko'rgan hamono, u bort osha enkaydi va pichoq urdi. Pichoq akulaning laqqa go'sht yeriga to'g'ri keldi-yu, ammo qattiq teri uning chuqurroq kirib borishiga yo'l qo'ymadi. Zarbdan cholning qo'llarigina emas, yelkalari ham sirqirab ketdi. Biroq akula komini suvdan chiqarib, yana baliqqa tashlandi, ana shunda chol uning yapasqi boshining qoq o'rtasiga urdi. Tig'ni sug'urib oldi. Yana o'sha yerga urdi. Akula hamon jag'larini mahkam qisgancha, baliqqa osilib turardi.

Shundan keyin chol uning chap ko'ziga pichoq sanchdi. Akula boyagi-boyagicha baliqni qo'yib yubor-masdi.

— E, voy, hali shunaqami? — dedi chol va pichoqni miya bilan umurtqalar orasiga urdi.

Hozir buning qiyin joyi qolmagan edi. Chol mirtak-ni cho'rt kesib yuborganini payqadi.

Akulaning jag'larini bo'shatish uchun chol eshkak-ni boshqa tomonini aylantirib, uning og'ziga tiqdi. U eshkakni burab-burab oldi va akula baliqdan ajralib ket-gandan so'ng dedi:

— Jo'nab qol, galanos menga desa, dengiz qa'riga gumdon bo'l. U yerda chiqoning bilan yuz ko'rishgin. Kim biladi, balki u sening onang edimi?

Chol pichoq damini artди va eshkakni qayiq ichiga qo'ydi. Keyin yelkanni yoydi, shamol uni to'ldirgach, qayiqni avvalgi yo'liga qarab burdi.

— Ular baliqning, harqalay, chorak bo'lagini olib ketishdi, bunisi ham mayliga-ya, yana go'shtning sara-sini olib ketganiga o'lasizmi, — dedi u ovoz chiqarib. — O'lay agar, bularning baribir ro'yo bo'lib qolishini, ba-liq ham qo'limga tushmagan bo'lishini xohlardim. Ma-na shunday bo'lib chiqqani juda yomon bo'ldi-da, ba-liq, juda yomon bo'ldi.

Chol jimib qoldi, endi uning baliqqa qaragisi kel-masdi. Tanasida qondan asar qolmagan, bo'kkan, shab-bi-shalabbo bo'lgan bu baliq ko'zgular ortiga surtiladi-gan siramalgama tusiga kirgan, ammo yo'l-yo'l tasmala-ri hali hamon o'z izini yo'qotmagan edi.

— Men dengizda bunchalik olisga ketib qolmasligim kerak edi, — dedi u. — Shunaqa bo‘lib qolgani juda-juda yomon bo‘ldi, baliq, juda-juda yomon bo‘ldi. Senga ham, menga ham.

„Qani, bo‘l, anqayma! — dedi u o‘ziga o‘zi. — Pichoq bog‘langan arqon qirqilib ketmadimikin, qarab qo‘y. Qo‘lingning ham qayg‘usini qil, chunki ish hali tamom bo‘lganicha yo‘q“.

— Qurib ketsin, qayroqning bo‘lmagani chatoq bo‘ldi, — dedi chol eshkak dastasidagi arqonni ko‘zdan kechira turib. — O‘zim bilan qayroq olib kelishim kerak edi.

„O‘zing bilan bu yerga ola kelishing kerak bo‘lgan narsalar son ming edi, qariya, — deb o‘yladi u. — Nima qilasan endi, olganing yo‘qmi, olganing yo‘q. Hozir nima bor, nima yo‘q, deb o‘y o‘ylashning vaqti emas. Qo‘lingdagi narsalarning o‘zi bilan ish bitirishning payida bo‘l“.

— Obbo-ey, maslahat qilaverib jonga tegding-de! — dedi u ovoz chiqarib.

Chol rumpelni qo‘ltig‘iga qistirdi va ikkala qo‘lini suvga soldi.

Qayiq olg‘a ketib borardi.

— O‘sha, keyingi akula go‘shtning qanchasini urib ketdi, xudoyimning o‘zi biladi, — dedi u. — Ammo ketganda baliqning toshi ketdi.

Baliqning rasvoyi olam qilingan qorni to‘g‘risida cholning o‘ylagisi kelmasdi. U akulaning qayiqqa ko‘rsatgan har bir turtkisi yulqilab olingan bir bo‘lak go‘sht-

ni bildirishini, baliq bo'lsa, dengiz bo'ylab xuddi katta karvon yo'liday keng, dunyodagi barcha akulalar uchun ochiq yo'l qoldirayotganini bilardi.

„Bunaqa baliq odamni butun qish bo'yi boqib chiqishi mumkin edi... Qo'y, buni o'ylama, chol! Dam ol, qo'lingni epaqaga keltirishga harakat qil, chunki hali bor bud-shudingdan ayrilganingcha yo'q, qolgan-qutgan narsalarni saqlab qolishning payida bo'lishing kerak. Qo'llarimdan kelayotgan qon hidi — anavi baliqning suvdan anqiyotgan hidi oldida ip esholmaydi. Bundoq desam, qo'llarimdan qon ham oqayotgani yo'q. Nafsilamrga, chuqur tilingan emas-da. Ko'p emas, o'zgina qon oqizilgan bo'lsa, chap qo'lni tomir tortishish balosidan asraydi. Nimaning o'yini sursam ekan hozir? Nimani bo'lardi? Hech narsani. Yaxshisi, hech vaqoni o'ylamaganim ma'qul. Akulalarni kutishim kerak, vasalom. Qaniydi, ularning bari tush bo'lib qolsa. Darvoqe, kim bilsin, hali ishning dovi yurishi mumkindir. Bilib bo'larmidi buni?“

Keyingi akula yolg'iz o'zi suzib keldi, bunisi ham kerik burunlar sirasidan edi.

Kelganda ham, to'sini qo'msagan to'ng'izday bo'lib keldi, zotan odam boshini bir yo'la paqqos yamlab yutish uchun cho'chqada bunday yalmog'iz og'iz yo'q, xolos.

Chol uning baliqqa tashlanishiga qo'yib berdi.

Shundan keyingina eshkakka mahkamlangan pichoq bilan boshiga tushirdi. Ammo baliq yelkasiga dumalarkan, o'zini orqaga otdi. Pichoq tig'i sindi.

Chol rulga o'tirdi. U hatto akulaning dam o'tgan sayin kichrayib, nihoyat zig'irdakkina bo'lib ko'ringancha, cho'kib borishiga ham qaramay qo'ydi. Avvallari bunday manzaradan u ko'z uzolmasdi. Biroq hozir uning qayrilib qaragisi ham kelmadi.

— Qo'limda endi changakkina qoldi, — dedi u. — Ammo uning nima nafi ham tegardi? Menda yana ikki eshkak, rumpel va to'qmoq bor.

„Mana endi ular alohal meni munkitib qo'yishdi, — deb o'yladi u. — Akulalarni to'qmoq bilan urib o'ldirish uchun men endi qarib qolganman. Shunday bo'lsa ham, qo'limda eshkak, to'qmoq, qolaversa, rumpel bor ekan, men ular bilan olishaveraman“.

U qo'lini yana sho'r suvga soldi.

Kech kira boshlagan, atrofda dengiz-u osmondan bo'lak hech vaqo ko'rinmas edi. Shamol boyagiga qaraganda kuchliroq esar, bundan chol ko'p o'tmay yerni ko'rishiga umid bog'lar edi.

— Charchabsan, chol, — dedi u. — Ruhing charchabdi.

Unga akulalar yana govgum mahalda bosqin yasashdi. Chol endi baliq hech shak-shubhasiz o'z ortidan dengiz bo'ylab qoldirayotgan keng yo'lni qoralab suzgan jigarrang suzg'ichlarni ko'rdi.

Ular hatto bu izni topish uchun o'zlarini to'rt tomonga urishmas, balki yonma-yon bo'lib to'g'ri qayiqqa qarab kelishardi.

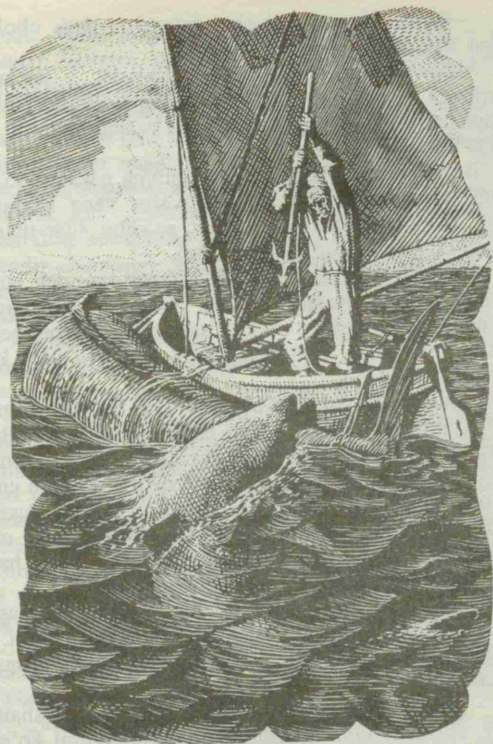
Chol rumpelni mahkamlab qo'ydi, yelkanni qayta bog'ladi va quyruq ostidan to'qmoqni oldi.

Bu — uzunligi ikki yarim futchga keladigan siniq eshkakning arralab olingan bo'lagi edi. Chol uning dastak bo'lgan joyidan faqat bir qo'llabgina tuzukroq ushlay olar edi. U akulani kutib, to'qmoqni o'ng qo'liga mahkam siqib ushlab oldi, panjasida aylantirib ham ko'rdi. Akulalar ikkita edi, ikkisi ham galanos edi.

„Birinchisi baliqqa qattiq yopishib olguncha sabr qilishim kerak, — deb o'yladi chol, — o'shanda men uning yo burni uchiga, yo xuddi miyasining o'ziga tushiraman“.

Har ikki akula ham birgalashib suzib kelishdi. Ular-dan sal oldinroqda bo'lgani jag'larini kerib, baliqning kumushrang biqiniga tishlarini qadagan zamon chol to'qmoqni baland ko'tardi va zalvor bilan akulaning yapasqi boshiga tushirdi. Go'yo ichi to'q rezinka toshga urganday qo'li zirilladi, qalqon kabi suyaklarning mus-ti-metin qattiqligi bilinib ketdi va chol akulaning burni uchiga yana jon-jahdi bilan aylantirib urdi. Akula suvga sirg'ilib ketdi.

Boshqa akula bo'lsa zindonasiga uradiganini urib bo'lib, o'zini chetga olishga ulgurgan, endi esa, u yana og'zini o'pqonday yirib yaqinlashgan edi. Akula baliqqa tashlanib, unga yopishib olmasdan burun chol uning jag'larida qolgan oppoq go'sht parchalarini ko'rdi. Chol aylantirib urdi, ammo zarb kallaga tushdi-yu, akula unga bir qarab qo'yib, baliqdan bir parcha go'sht yulib oldi. U o'ljasini yutish uchun o'zini chetga olarkan, chol yana aylantirib qo'yib yubordi, ammo zarb yana akula boshining qayishqoq va qattiq yeriga to'g'ri keldi.

— Qani, beriroq kel-chi, galano, — dedi chol. — Yana bir marta beri kelgin!

Akula baliqqa balo-qazoday tashlandi, u jag'larini kartillatib yopgan onda chol to'qmoq tushirdi. Tushirganda ham to'qmog'ini iloji boricha baland ko'tarib, bor kuchi bilan tushirdi.

Bu safar zarb akula bosh suyagining negiziga to'g'ri keldi, chol xuddi shu yerning o'ziga yana qaytadan urdi. Akula baliqdan bir luqma go'shtni tilar-tilamas uzib oldi-yu, dengiz qa'riga ketdi.

Chol akulalar yana paydo bo'lmasmikin, deb kutdi, ammo ulardan darak bo'lmadi. Keyin u akulalardan birining qayiq yonida o'ralishayotganini payqab qoldi. Boshqa akulaning bo'lsa o'zi tugul suzg'ichi ham ko'rinmay ketgan edi.

„Men ularni gumdon qilarman deb hatto xayolimga ham keltirmagan edim, — deb o'yladi chol. — Avvallari, rost, bu qo'limdan kelardi. Darhaqiqat, men ularning har ikkovini ham o'lasi qilib mayib qildim, o'ldimi endi, shunda ham o'zini hech balo urmaganday tutsa. Agarda to'qmoqni ikki qo'llab ushlay olganimda edi, unda men birinchisini turgan gap — o'ldirardim, hatto hozir ham, shu yoshimga qaramay, o'ldirgan bo'lardim“.

Cholning baliq betiga aylanib qaragisi kelmasdi. Chunki uning yarmi talon-taroj bo'lganligini bilardi. U akulalar bilan olisharkan, quyosh ham botib, govgum kirgan edi.

— Hademay qosh qorayadi, — dedi u. — O'shanda men, ehtimol, Gavana chiroqlarining yolqinini ko'rar-

man. Mabodo sharqqa qarab haddan tashqari og'ib ketgan bo'lsam, unda men yangi kurortlardan birining chiroqlarini ko'raman.

„Men sohildan juda ham yiroqda bo'lmasam kerak, — deb o'yladi chol. — Fahmimcha, u yoqda bekor-dan-bekorga qayg'urishmayotgan bo'lsa kerak. Darvoqe, qayg'urganda ham faqat bola qayg'urishi mumkin. Ammo, axir xuddi uning o'zi menga juda ishonadi-ku! Kattaroq baliqchilar-ku, hoynahoy, xavotir olishayotgandir. Nimasini aytasan, yoshlar ham shunday deya-ver, — deb o'ylardi u. — Axir men yaxshi odamlar orasida yashayman“.

Endi u baliq bilan boshqa o'rtoqlasholmasdi. Baliq boshdan-oyoq tig'iparron qilingan edi.

Lekin birdan uning xayolida yangi bir fikr tug'ildi.

— Hoy, yarimta baliq! — chaqirdi u. — Nomigagina qolgan baliq! Dengizda mana shunchalik yiroqlab ketganimga achinaman. Men har ikkimizni ham xonavayron qildim. Ammo biz sen bilan birga ko'p akulalarni borsa kelmasga gumdon qildik va yana qanchasining belini sindirdik. Hoy, qari baliq, hoynahoy, sen o'zing ham umring bino bo'lib, ularning qanchadan-qanchasini dengiz qa'riga jo qilganiykinsan? Axir boshingdagi tig'ning turishi bejiz emas-ku.

Chol baliq haqida va agar u dengizda erkin suzib yursa, akula boshiga ne kunlarni solgan bo'lishi haqida o'ylashdan orom olar edi.

„Men akulalar bilan olishish uchun uning tig'ini chopib olishim kerak edi-ya, asli“, deb o'yladi u. Lekin

uning boshidanoq boltasi yo'q edi, endi bo'lsa, hatto pichog'idan ham ayrilib qolgandi.

„Ammo uning tig'i menda bo'lganda, ol, deb eshkak dastasiga bog'lab qo'yardim-u — quolmisan qurol bo'lardi-de, o'ziyam! Ana o'shanda, biz u bilan chinakamiga yonma-yon turib olishgan bo'lardik! To'xta-chi, agar anavilar mabodo kechasi kelib qolishsa, unda nima qilasan?“

— Olishaman, — dedi u, — o'lgunimcha olishaman.

Ammo qorong'ida na chiroq va na shu'la ko'rinar-di, yelkan va uni to'ldirgan shamoldan o'zga hech narsa yo'q edi, shunda to'satdan cholga o'zi o'lib qolganday bo'lib tuyuldi. U panjalarini panjalariga qo'yib ko'rdi-yu, o'z kaftini sezdi. Kaftlari jonsiz emasdi, ularni chaqachum qilib, chol og'riq va issiq jonini uyg'otishi mumkin edi. U quyruqqa suyanib ko'rib, tirik ekanligini bildi. Tiriklikdan cholga xabar bergan narsa — uning yelkalari edi.

„Men agar baliqni ushlasam, o'qiyman deb ahd qilganim — o'sha hamma duolarni o'qib qo'yishim kerak, — deb o'yladi u. — Biroq hozir o'lgiday charchaganman. Yaxshisi, qopni olay-da, yelkamga yopinib ola qolay“.

U quyruqda yotgancha qayiqni boshqarib borar va osmonda Gavana chiroqlarining yolqini qachon ko'ri-narkin deb kutardi. „Menda uning yarmigina qoldi, — deb o'ylardi u. — Balkim, omadim kelib, uyga juda bo'l-maganda uning bosh qismini olib borarman. Ishim hech o'ngidan kelishi kerakmi, yo'qmi o'zi!..“

— Yo‘q, — dedi u o‘zicha. — Sen dengizga shunchalik uzoq kirib borishing bilan o‘z omading, o‘z baxtingni poymol qilding.

„Bemaza gaplarni qo‘y, qariya! — o‘zini o‘zi koyidi u. — Pinakka ketmay, ruldan ogoh bo‘lib tur. Ishing hali baroridan kelishi mumkin“.

— Agar biror-bir joyda pullashayotgan bo‘lsa, o‘zimga qittakkina tole sotib olishni istardim, — dedi chol.

„Xo‘sh, qani, qaysi oshib-toshib yotgan joyingga sotib olasan? — so‘radi u o‘zidan. — Hech zamonda uni boy berilgan gapun, singan pichog‘-u ishdan chiqqan qo‘llarga sotib olib bo‘ladimi? Kim bilsin? Axir sen dengizda o‘tkazgan sakson to‘rt kunning badaliga baxt sotib olishni ko‘zlagan eding. Ha-ya, darvoqe, oz bo‘lmasa, uni senga sotib qo‘yay ham dedilar...“

Bo‘lar-bo‘lmas narsalarni o‘ylayverma. Baxt degan narsa odam bolasiga turlanib keladi, uni bilib bo‘larmidi? Boringki, men qanday bo‘lib kelmasin, o‘zimga jindakkina baxt olgan bo‘lardim va uning evaziga nima so‘ramasinlar, ikki qo‘llab baxsh qilardim“.

„Qaniydi endi Gavana shu‘lalarini ko‘rsam, — deb o‘ylardi u. — Sen besh qo‘lingni baravar og‘zingga tiq-yapsan, chol. Biroq men shu tobda Gavana chiroqlarini ko‘rishdan boshqa hech narsani istamasdim“.

U rul yonida qulayroq o‘rnashib olishga urinib ko‘rdi, shunda og‘riqning zo‘rayganidan o‘zining haqiqatan ham o‘lmaganligini bildi.

Shahar chiroqlarining shu‘lasini u kechki soat o‘n-larga yaqin ko‘rdi. Shu‘la avval oy osmonga chiqishi

oldidan paydo bo'ladigan och pushti yog'du kabi ko'rindi. Keyin tobora zo'rayib borayotgan shamol sarb-land to'liqinni quvayotgan okean bo'lagi ortidan chiroqlar yaqqol ko'zga tashlana boshladi. U qayiqni shu chiroqlarga qarab boshqarar va endi ko'p o'tmay, tezda Golfstrimga kirib olaman, deb o'ylardi.

„Xo'-o'sh, shu ekan endi, — deb o'ylardi u. — Albatta, ular menga yana hujum qilishadi. Ammo odam quruq qo'l bilan qorong'ida ularga qarshi nima ham qilishi mumkin o'zi?“

Uning butun a'zoyi badani qaqshab, lo'qillab og'rir, tungi ayoz bo'lsa, jarohatlar va zahmat chekkan oyoq-qo'llarining og'rig'ini zo'raytirar edi. „Menga yana olishib o'tirishga to'g'ri kelmas, deb umid qilaman, — deb o'yladi u. — Faqat boshqa jang qilmasam bo'lgani!“

Biroq yarim kechada u akulalar bilan yana olishdi. Olishardi-yu, bundan endi hech qanday umid yo'qligini bilardi. Ular cholg'a bir gala bo'lib hujum qilishdi, u bo'lsa, faqat akula suzg'ichlari suvda qoldirayotgan yo'l-yo'l izlarni-yu, baliqni yulib-yulqish uchun tashlangan chog'larida o'zlaridan chiqarayotgan shu'lalarnigina ko'rardi, xolos. U to'qmog'i bilan akula kallalariga tushirar ekan, qulog'iga jag'larning g'ajir-g'ujuri chalinar, baliq pastdan turib yulqilangan paytlarda esa qayiqning alg'ov-dalg'ov bo'lib, qarsillagani eshitilardi. U faqat eshitishi va tasmollab bilishi mumkin bo'lgan qandaydir ko'zga ko'rinmas joylarga jon-jahdi bilan to'qmoq urardi. Keyin to'satdan to'qmog'i g'oyib bo'lib qolganini sezdi.

U rumpelni joyidan sug'urib oldi va uni ikki qo'llab tutgancha, ustma-ust zarb urib, savalay ketdi. Biroq akulalar endi tamomila qayiq burniga dovur kelib bo'lishgan, goh birin-ketin, goh butun to'da bir bo'lib baliqqa yopirilishar, dengizda oqarib ko'ringan go'shtlarni shilib olishardi, keyin yana o'z o'ljalariga tashlanish uchun orqaga qaytishar edi.

Alohida akulalardan biri baliqning naq boshi oldiga suzib keldi va shunda chol endi hamma-hammasi tamom bo'lganini tushundi. U baliq boshining metin suyaklariga taqalib qolgan tishlarni mo'ljallab, akula tumshug'iga rumpel bilan tushirdi. Bir urdi, ikki urdi, keyin yana, yana urdi. Rumpelning qarsillab, ayilib tushganini ko'rgach, u akulani majag'i chiqqan sop bilan soldi. Chol dastaning go'shtga sanchilib kirganini sezdiyu, uning qirrasi o'tkir ekanligini bilib, yana akulani qulochkashlab urdi. Akula baliqni qo'yib yuborib, o'zini chetga oldi. Bu — hujumga kelgan akula galasidan qolgan eng so'nggi akula edi. Endi ularning yeydigan nar-sasi qolmagan edi.

Chol bazo'r nafas olar, og'zida allaqanday notanish maza sezardi. Maza chuchmalgina bo'lib, mis ta'mini berar, shuning uchunmi bir muddat qo'rqib ketdi. Lekin tezda hammasi o'tib ketdi. U okeanga tupurib dedi:

— Yeb qollaring, galanos, teshib chiqsin-u to'ng'iz qo'plaring, ishqilib! Tushlaringga odam o'ldirganlaring kirib chiqsin.

Chol endi o'zining uzil-kesil va batamom yengilganini bilardi. U quyruqqa qaytib kelib, rumpelning sin-

gan bir bo'lagi rul teshigiga kirib turganini ko'rdi va boshqa iloj qolmagandan so'ng qayiqni u bilan ham boshqarish mumkinligini bildi.

Yelkalariga qopni yopib olgach, u qayiqni manzilga tomon to'g'rilab burdi. Endi qayiq yengilgina yelib borar, chol bo'lsa hech narsani o'ylamas, hech narsani sezmas, his qilmas edi. Endi unga hamma narsa baribir bo'lib qolgan, faqat qayiqni jonajon sohilga tezroq omon-eson yetkazsa bo'lgani edi.

Tunda akulalar go'yo stol ustida qolgan-qutgan salqit ovqatga o'zini urgan ochofatlarday baliqning g'ajib tashlangan gavda suyagiga tashlanishdi. Chol ularga e'tibor bermadi. Uning endi o'z qayig'idan bo'lak hech narsaga qayrilib qaragisi kelmasdi. Chol faqat zil-zambil og'irlikdan bo'shagan qayiqning erkin qushday yelib suzayotganini his qilib borardi, xolos.

„Yaxshi qayiq, — deb o'yladi u. — Rumpeli demasa, o'zi bus-butun. Nima, yangi rumpel qo'yish qiyinmidi?“ Chol iliq oqimga kirganini sezib turar, shunday ko'z o'ngida qirg'oq bo'yi posyolkalarning chiroqlari miltillar edi. U o'zining hozir qayerda turganligini bilardi, endi unga yetib olish hech gap emas edi.

„Shamol — bu, so'zsiz, bizga birodar-ku-ya, — deb o'yladi u va keyin qo'shib qo'ydi: — Darvoqe, har doim ham shunday emas. Ko'z ilg'amas dengizni olsak — u ham do'st-u, ham dushmanlarimizga to'la. To'shakchi... — o'ylardi u, — to'shak — birodarim. Ha-ha, xuddi shunday, oddiy to'shak. O'ringa oyoq cho'zish ayni hikmatning o'zi. Yengilib bo'lganingdan keyin yelkang-

dan tosh ag'darilganday yengil tortasan-qo'yan! — xayol qildi u. — Men buning shunchalik oson bo'lishini bilmasdim... Kim ham seni yenga qoldi o'zi, chol? — so'radi u o'zidan. — Hech kim, — javob berdi u. — Ay-bim shuki, men dengizda haddan tashqari uzoq qolib ketdim“.

U kichik ko'rfazga kirgan mahalda Terras chiroqlari o'chgan ediki, bundan chol hamma uyquga ketganini tushundi. Shamol to'xtovsiz zo'rayib borar, shu tobda bo'lsa, ayniqsa, kuchli esa boshlagan edi. Lekin gavan osoyishta edi. Chol qoyalar ostidagi toshloqda to'xtadi. O'ziga yordam beruvchi hech kim bo'lmaganidan, u qayiqni sohilga imkoni boricha yaqinroq olib keldi. Keyin qayiqdan chiqib, uni qoyaga qantarib bog'lab qo'ydi.

Machtani sug'urib oldi-da, unga yelkanni o'rab bog'ladi. So'ng machtani yelkasiga ortib, tepalikka ko'tarila boshladi. Mana xuddi shunda u o'zining qanchalik holdan toyganini bildi.

Bir zum to'xtadi-da, orqasiga o'girilib qarab, ko'cha fonarining yorug'ida haybatli baliq dumining qayiq quyrug'i orqasidan nechog'liq yuksalib turganini ko'rdi. Ko'zi baliq umurtqasining oppoq yalang'och chizig'i bilan tig'i oldinga turtib chiqqan boshining quyuq soyasiga tushdi.

Chol yana yuqoriga chiqishda davom etdi. Tepalikdan o'tgach, behol yiqildi va shu ko'yi yelkasida machta bilan bir muddat cho'zilib yotdi. Keyin oyoqqa turishga urindi, ammo bu oson emas edi va u shu holicha yo'lga termilgancha, o'tirib qoldi. O'z kori bilan chopib mu-

shuk o'tdi, chol uning orqasidan uzoq qarab turdi, so'ng bo'm-bo'sh yo'lga ko'z tikdi.

Nihoyat, u machtani yerga uloqtirib tashlab, o'rnidan turdi. Uni yana yelkasiga olib, yo'l bo'ylab yuqoriga qadam bosdi. To kulbasiga yetguncha yo'l-yo'lakay besh marta dam olishga to'g'ri keldi.

Uyga kirgach, u machtani devorga suyak qo'ydi. Qorong'ida suvli shishani topib, to'yib ichdi. So'ng karavotga cho'zildi. U adyolni yelkasiga tortib orqasini va oyoqlarini yopdi-da, yuzi bilan gazetaga muk tushib, kaftlari yuqoriga qaragan qo'llarini uzatgancha uxlab ketdi.

Erta bilan bola kulbaga ko'z tashlagani kirganda u uxlab yotardi. Shamol shunday ham kuchaygan ediki, bundan qayiqalar dengizga chiqolmay qolgan, shundan bo'lsa kerak, bola qonib uxlab, keyin odati bo'yicha kanda qilmay, chol kulbasiga kelgan edi. Cholning nafas olayotganiga o'z ko'zi bilan ko'rib ishonch hosil qildiyu, ammo nazari uning qo'llariga tushgandan keyin yig'lab yubordi. U kofe keltirish uchun kulbadan ohista qadam tashlab chiqdi va butun yo'l bo'yi yig'lab bordi.

Qayiq tevaragiga juda ko'p baliqchilar to'plangan, ularning bari qayiqqa bog'log'liq narsani tomosha qilishardi. Baliqchilardan biri pochasini shimarib qo'yganicha suvda turar va chizimcha bilan baliq suyagini o'lchar edi.

Bola ularning yoniga tushib o'tirmadi, u bu yerda bo'lishga boya ulgurgan va baliqchilardan biri qayiqqa qarab turishga va'da bergan edi.

— Qalay, ahvoli tuzukmi? — qichqirdi baliqchilardan biri bolaga.

— Uxlayapti, — javob berdi bola. O'zining yig'layotganini ko'rayotganlari ham endi baribir edi. — Uni bezovta qilmaslik kerak.

— Buning tumshug'idan dumigacha o'n sakkiz fut chiqar ekan! — qichqirdi o'lchayotgan baliqchi.

— Chiqmay ham ko'rsin, — dedi bola.

U Terrasga kelib, bir banka kofe so'radi:

— Menga qaynoq kofe bering, suti va shakari ko'proq bo'lsin.

— Yana biror narsa kerakmi?

— Kerak emas. Uning nima yeyishi mumkinligini keyin qarab ko'raman.

— Oh, ana balig'-u, mana baliq! — dedi xo'jayin. — Tengi yo'g'-a, tengi. Ammo sen ham kecha ikkita zo'r baliq tutding.

— E qo'ysang-chi, mening balig'imni! — dedi bola va yana yig'lab yubordi.

— Biror narsa ichib olmaysanmi? — so'radi undan xo'jayin.

— Kerakmas, — dedi bola. — Ularga aytib qo'y, Sant-yagoning me'dasiga tegishmasin. Men yana kelaman.

— Shunday bo'lib chiqqaniga mening ham juda achinayotganligimni aytib qo'y unga.

— Rahmat, — dedi bola.

Bola kulbaga qaynoq kofe solingan bankani keltirib qo'ydi va to chol uyg'onmaguncha uning yonida o'tirdi. Bir safar bolaga go'yo u uyg'onayotganday bo'lib ko'-

rindi, ammo chol yana og'ir uyquga cho'mdi, shundan so'ng bola kofeni isitish uchun qarzga biroz o'tin olgani qo'shnilar nikiga ketdi.

Nihoyat chol uyg'ondi.

— Yotaver, turma, — dedi unga bola. — Mana buni ichib ol! — stakanga kofe quyib uzatdi u.

Chol undan stakanni olib, kofeni ichdi.

— Ular meni yengib qo'yishdi, Manolin, — dedi u. — Ular meni yengishdi.

— Ammo uning o'zi seni yengolmabdi-ku, axir. Axir baliq seni yengmabdi-ku!

— Yo'q, yengmadi. To'g'ri gapdan qochib qutulib bo'larmidi. Bu voqea keyin bo'ldi.

— Qayiq bilan asbob-uskunalarga Pedriko qarab turadigan bo'ldi. Baliqning boshini nima qilmoqchisan?

— Uni Pedriko to'rlar uchun xo'rak qilib maydalay qolsin.

— Tig'ini-chi?

— Xohlasang, uni esdalik uchun o'zingga olib qo'ya qol.

— Xohlamay-chi, — dedi bola. — Kel endi, bundan keyin nima qilishimiz haqida gaplashib olamiz.

— Meni qidirishdimi?

— Bo'lmasa-chi. Qirg'oq soqchilari ham, samolyotlar ham qidirishdi.

— Dengiz poyonsiz, qayiq bo'lsa zig'irdakkina, uni topib bo'larmidi, — dedi chol. U, o'z-o'zing va yana dengizdan tashqari ham gaplashadigan biror odaming bo'lsa qanday ajoyib bo'lishini hozir ich-ichidan sez-

di. — Men seni rosa qo‘msadim, — dedi u. — Sen biror narsa ushladingmi?

— Birinchi kuni bitta. Ikkinchi kuni yana bitta, uchinchi kuni bo‘lsa, ikkita katta baliq ushladik.

— Qoyil!

— Endi biz yana birgalashib ov qilamiz.

— Sirayam. Menda tole yo‘q. Ishim teskari ketyapti.

— E, qo‘ysang-chi, shu teskari-peskaringni! — dedi bola. — Men senga tole keltiraman.

— Ota-onang-chi, ular nima deyishadi?

— Ahamiyati yo‘q. Kecha men ikkita baliq ushlab berdim-ku. Ammo endi biz ikkovlashib baliqchilik qilamiz, chunki men hali juda ko‘p narsani o‘rganishim kerak.

— Zo‘r bir sanchqi topishga va dengizga doimo uni olib chiqishga to‘g‘ri keladi. Tig‘ini eski „ford“ning res-soridan qilsa ham bo‘ladi. Guanabakooda charxlatib olamiz. U juda o‘tkir bo‘lishi kerak, ammo sinib ket-masligi uchun toblanmagan bo‘lishi shart. Pichog‘im butunlay sinib ketdi.

— Men senga yangi pichoq topib beraman, ressonni ham o‘zim charxlataman. Yana necha kun kuchli brissa¹ esib turadi?

— Ehtimol, uch kundir. Balki undan ham ko‘proq esar.

— U paytgacha hamma narsa joyida bo‘ladi, — dedi bola. — Sen hozircha qo‘llaringning davosini qilgin.

¹ Sohil shamoli (*isp.*).

— Men ularni nima qilish kerakligini bilaman. Kechasi allaqanday g'alati bir narsa tupurdim, shundan menga xuddi ko'kragimda bir parsa yorilib ketganday bo'lib tuyuldi.

— Buning ham davosini qil, — dedi bola. — Dam ol, qariya, men senga toza ko'ylak keltiraman. Yana ovqat-povqat deganday.

— Men yo'qligimda chiqqan gazetalardan birortasini o'zing bilan ola kelgin, xo'pmi? — iltimos qildi chol.

— Sen tezroq tuzalishing kerak, chunki men hali sendan juda ko'p narsalarni o'rganib olishim zarur, sen bo'lsang meni dunyodagi yetmish ikki hunarga o'rgatishing mumkin. Senga juda ham og'ir bo'ldimi?

— Juda, — dedi chol.

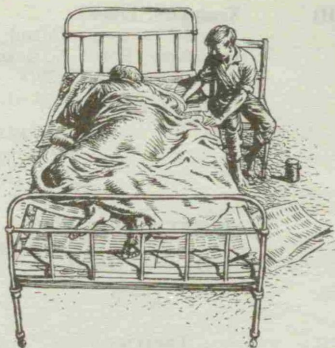
— Men ovqat va gazeta keltiraman. Sen dam ol, qariya. Dorixonaga ham kirib o'taman, qo'llaringga biror dori-darmon ola kelaman.

— Pedriko baliq boshini o'ziga olsin, aytib qo'y, yodingdan chiqmasin.

— Esimdan chiqmaydi, aytaman.

Bola kulbadan chiqib, eski toshloq yo'ldan pastga tushib borayotganida yana yig'ladi.

Shu kuni Terrasga bir gruppа turistlar kelgan edi, ulardan biri sharqdan esayotgan shamol ko'rfazning dahanasida haybatli to'lqin shopirayotganiga qarab turib, pivodan bo'shagan idishlar va o'lib yotgan meduzalar orasida sohilga urilayotgan to'lqinlarda chayqalachayqala yuksalib turgan ulkan dumli uzun oq umurtqani ko'rib qoldi. U hozir, endi yo'lovchi to'lqin surib

ketuvchi axlatgina bo'lib qolgan ulkan baliqning uzun-
dan-uzun umurtqasini ko'rsatib, ofitsiantdan so'radi:

— Nima balo ekan bu o'zi?

— Tiburon, — dedi ofisiant. — Akulalar. — U so'ra-
gan ayolga bo'lgan voqeani batafsil tushuntirib berish
niyatida edi.

— Ana xolos, shu paytgacha akulalarning mana bu-
naqa chiroyli, nafis qayrilgan dumlari bo'lishini bilma-
gan ekanman-a!

— Nimasini aytasan, men ham bilmasdim, — qo'-
shildi unga hamrohi.

Chol o'z kulbasida hamon uxlab yotardi. U yana
muk tushib uxlar, bola esa yonida o'tirib, uning uyqu-
sini ardoqlardi. Cholning tushiga arslonlar kirar edi.

1952

84 (7AQSH)

X-40

Xeminguey, Ernest

Chol va dengiz [Matn]: qissa: tarjimon
I. G'afurov / Ernest Xeminguey. — Toshkent:
„O'qituvchi“ NMIU, 2018. — 128 b.

ISBN 978-9943-22-255-7

UO'K: 821.111(73)-31

KBK 84 (7AQSH)

ERNEST XEMINGUEY

CHOL VA DENGIZ

Qissa

Tarjimon

Ibrohim G'AFUROV

„O'qituvchi“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi
Toshkent — 2018

Muharrir *S. Xo'jaahmedov*

Badiiy muharrir *B. Ibragimov*

Texnik muharrir *N. Niyozmuhamedova*

Kompyuterda sahifalovchi *M. Salimova*

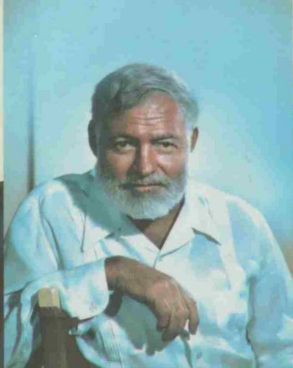
Nashriyot litsenziyasi AI № 291. 04.11.2016. Original-maketdan
bosishga ruxsat etildi 17.03.2018. Bichimi 70×108^{1/32}.

Tayms garniturasi. Kegli 11,0 shponli. Ofset bosma usulida bosildi.
Ofset qog'ozi. Shartli b. t. 5,60. Hisob-nashriyot t. 4,72.

7000 nusxada bosildi. Buyurtma № 109-18

O'zbekiston Matbuot va axborot agentligining „O'qituvchi“
nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent — 206, Yunusobod tumani,
Yangishahar ko'chasi, 1- uy. Shartnoma № 41-18

8000

Dunyo miqyosida mashhur adib,
„Nobel“ mukofoti sovrindori
Ernest Hemingueyning mazkur
„Chol va dengiz“ qissasida
insonning ulug'ligi, undagi iroda
va matonat, oqillik va azm-u
qaroridan og'ishmaslik o'zgacha
talqinda aks etgan.
Serqirra ijodkorning millionlab
nuxxada chop etilgan asarini
mutolaa qilishga shoshiling.

AZIZ O'QUVCHILAR!

„O'QITUVCHI“ nashriyot-matbaa ijodiy uyi Sizlarni xursand
etish va darsdan tashqari bo'sh vaqtingizni mazmunli o'tkazish
uchun jahon adabiyoti durdonalaridan saralab olingan asarlarni
nashr etmoqda. Ushbu kitobdan o'rin olgan asar qalbingizda
samimiy taassurot qoldirsa, o'zimizni baxtiyor hisoblaymiz.
Hali Sizga atalgan ajoyib-u g'aroyib kitoblarimiz juda ko'p.
Ularni ham tez orada hukmingizga havola qilamiz.
Endi esa „**CHOL VA DENGIZ**“ qissasining mo'jizakor sahifalari
Sizni intizorlik bilan kutmoqda.

© „O'qituvchi“ NMIU
100206, Toshkent sh.,
Yangishahar ko'chasi, 1.
Tel.: (+99871) 224-04-12
E-mail: info@oqituvchi.uz
Web-site: www.oqituvchi.uz

ISBN 978-9943-22-255-7

9 789943 222557